

SOMPION JA KEMINKYLÄN MUSEOREITIN KOHTEIDEN TEEMOJEN MÄÄRITTELY

Roosa Kukkonen

Oulun yliopisto
Humanistinen tiedekunta
Arkeologian pro gradu -tutkielma
30.4.2026
Ohjaaja: Vesa-Pekka Herva



Euroopan unionin
osarahoittama



Elinvoimakeskus
Livskraftscentralen

LEADER

Pohjoisin Lappi

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO.....	3
2. TEOREETTINEN VIITEKEHYS	5
2.1. Kulttuuriperintö	5
2.2. Museoreitti	6
2.3. Teemat.....	8
3. MUSEOREITIN KOHTEET	9
3.1. Tarkkalan erämaatila	9
3.2. Saarivaaran poroaita	12
3.3. Alaponkun erämaatila	18
3.4. Kotiseutumuseo Puistola	21
4. KOHTEIDEN TEEMAT.....	24
4.1. Naiset teemana	25
4.2. Kulkureitit ja verkostot.....	31
4.3. Jokapäiväinen elämä teemana	37
5. TUTUSTUMISMATKA SAVUKOSKELLE	43
6. MUSEOREITIN PILOTOINTI.....	49
7. POHDINTA	52
BIBLIOGRAFIA.....	69

1. JOHDANTO

Sompio on alue, joka sijaitsee Sodankylän ja Savukosken (entisen Keminkylän) kunnan alueilla. Savukosken kunta erosi Sodankylän kunnasta vuonna 1917¹, mutta tämä ei vaikuttanut sompiolaisuuteen ja Sompioksi miellettyyn alueeseen. Maantieteellistä aluetta ei ole kuitenkaan tarkasti määritelty. Museoreitin pilotointiretken yhteydessä paikallisilta osallistujilta kysyttiin mielipiteitä missä Sompion rajat heidän mielestään kulkevat. Siellä määriteltiin rajojen kulkevan Luironjokivarrella ja Lokka-Vuotso-välillä². Nykypäivänä Lokka-Vuotso-välillä sijaitsee Lokan tekojärvi, jonka rakentaminen oli alueen elämäntyyliin ja alueella asuville traumaattinen tapahtuma. Lokan tekojärven alle jäi kokonaisia kyliä, joista perheet joutuivat muuttamaan pois 1950–1960-luvuilla³.

Museoreitin alueella on kattava ja värikäs historia, jota on taltioinut muun muassa Samuli Paulaharju vaimonsa Jenny Paulaharjun kanssa 1930-luvulla. Paulaharjun teos *Sompio* ja Lauri Hihnavaaran *Luiron laulu* ovat yksiä tunnetuimpia teoksia museoreitin alueen historiasta ja siellä eläneistä henkilöistä. Nämä tarinat ja muistot elävät edelleen paikallisten mielessä, vaikka tapahtumista on kauan. Kaikkia tarinoita ei ole kuitenkaan tallennettu, vaan tarinoiden kerronta ja muisteleminen on edelleen vahvassa roolissa alueella. Monelle paikalliselle tarinat ovat tuttuja sukulaisuuden ja perhesiteiden vuoksi. Erityisiä merkkihenkilöitä museoreitin alueella ovat muun muassa Väinö Halonen, Aleksanteri Hihnavaara ja Mari Tanhua, jotka esiintyvät tutkimuksessa käsitellyissä kohteissa.

Lapin erämaa oli anteeksiantamaton maisema, jossa jokainen asukas ja perhe eli luonnon kanssa yhteistuumin. Yksi tarina kertoo siitä, kuinka nuorimmaisimmalle Pelkosen veljeksistä oli sanottu, syvemmälle erämaalle muuttaessaan, että ”joka elävänä pääsee sinne jänkien keskelle, niin kyllä siellä elää”.⁴ Toinen sanonta, joka esiintyy Paulaharjun teoksessa, on ”erämaassa oltiin, ja erämaata oltiin”.⁵ Nämä sanonnat kuvaavat hyvin museoreitin alueella eläneiden ajattelua ja sielunmaisemaa.

Tämän kulttuurihistorian säilyttämiseksi ja tiedon levittämiseksi on kehitetty Sompion ja Keminkylän museoreitti. Museoreitin kohteet ovat Alaponkun erämaatila, Tarkkalan

¹ Turunen 2016: 12.

² Marjakangas 2025: 3.

³ Kauhanen 2014: 12.

⁴ Paulaharju 2025 [1939]: 31.

⁵ Paulaharju 2025 [1939]: 81.

erämaatila, Kotiseutumuseo Puistola ja Saarivaaran poroaita. Kohteet ovat paikallisesti ja osin myös valtakunnallisesti merkittäviä kulttuuriperintökohteita. Kyseisiä kohteita on tähän saakka kehitetty pääsääntöisesti itsenäisesti, eikä kohteiden välillä ole ollut merkittävästi yhteistyötä. Tämän museoreitin tarkoituksena olisi alueeseen liittyvät kulttuuriperintökohteet ja niihin liittyvä kulttuuriperintö, mukaan lukien henkilöhistoriat. Koska toiset kohteet ovat tunnetuimpia kuin toiset, museoreitin avulla pystyttäisiin tuomaan huomiota myös muihin alueen kohteisiin ja museoreitin kohteista vierailijat saisivat moniulotteisen käsityksen 1900-luvun alkupuoliskon elämästä alueella.

Museoreittiä kehittää Leader Pohjoisin Lappi Ry:n Porisevat porstuat ja pohjoiset kulttuurimaisemat -hanke, jonka tarkoituksena on muisti- ja perinnetietojen tallentaminen ja esilletuominen rakennusperintö- ja pilottikohteissa⁶. Reitti tuotetaan yhteistyössä Savukosken kunnan kanssa. Hankkeen rahoittaa Lapin Elinvoimakeskus Euroopan maaseuturahastosta. Pro gradu tuotetaan toimeksiantona Porisevat porstuat ja pohjoiset kulttuurimaisemat -hankkeelle.

Pro gradun tarkoituksena on kehitellä museoreittiin alustavasti valittujen kohteiden pohjalta teemoja, joita voidaan hyödyntää museoreitin kehittämisessä ja käyttöönotossa. Tämän pro gradun avulla pystytään vahvistamaan Savukosken ja Sodankylän kuntien kyläyhteisöjen kulttuuriperinnön asemaa, säilymistä ja matkailupotentiaalia hyödyntämällä jo olemassa olevia rakennusperintökohteita. Pro gradussa kootaan tietoa saavutettavaksi elämäntyylistä ja -tavoista liittyen museoreitin kohteisiin, keskittyen erilaisiin yhdistäviin teemoihin, joita ei ole jo museokohteissa tuotu esille.

Tässä tutkimuksessa keskitytään erityisesti 1900-luvun alkupuoliskoon, koska museoreitille ennalta valitut kohteet kertovat juuri tästä ajasta. Kaikki museoreitin kohteiden rakennuksista on rakennettu ennen 1950-lukua. Aineistoina on käytetty henkilöhaastatteluita, suullista historiaa, karttoja, kotiseutumuseo Puistolan näyttelyitä, materiaalisen kulttuuriperinnön kohteita ja niiden kunnostamisprosesseista kirjoitettuja raportteja, muita kirjallisia lähteitä ja museoreitin pilotointiretken palautteesta koottua raporttia ja osallistujien antamaa palautetta.

Tutkimuskysymykset ovat seuraavanlaiset:

1. Minkälaisia teemoja museoreitin kohteista nousee esille ja millä tavalla?
2. Mitkä teemat ovat tärkeitä/koetaan tärkeiksi yhteisöllisesti ja kulttuuriperinnöllisesti?

⁶ Porisevat porstuat ja pohjoiset kulttuurimaisemat. Leader Pohjoisin Lappi -nettisivut. s.a.

3. Miten aineiston pohjalta saadaan luotua tarinallisesti yhtenäinen kokonaisuus?

2. TEOREETTINEN VIITEKEHYS

2.1. Kulttuuriperintö

Kulttuuriperintö useimmiten määritellään joksikin asiaksi kuten rakennukseksi, perinteiksi, paikaksi tai maisemaksi, jolla on historiallisia yhteyksiä. Nämä historialliset yhteydet ovat limittäin nykyisyyden kanssa, minkä pohjalta kulttuuriperintöä kultivoidaan.⁷ UNESCO määrittelee kulttuuriperinnöksi esimerkiksi monumentteja, rakennuksia ja paikkoja⁸. Opetushallitus määrittelee kulttuuriperinnön aineellisina ja aineettomina asioina tai käytäntöinä, jotka viestivät ihmisten arvoista, uskomuksista, tiedoista ja traditioista⁹. Kulttuuriperintö voidaan ikään nähdä nykykulttuurin tuotantotapana, jolla on yhteyksiä menneisyyteen¹⁰. Nykykulttuurin tuotannossa ei kehitetä mitään tyhjyydestä, vaan kaikkeen vaikuttaa menneisyytemme. Ihmiset luovat samalle pohjalle uusia asioita, kerrostumia, jotka kehittävät kulttuuriperinnön moninaisuutta. Kulttuuriperinnön avulla annetaan materiaalille toinen elämä¹¹.

Kulttuuriperintö on aina muutostilassa, sillä aina uuden menneisyyden pohjalta rakennetaan kulttuuriperintöä pidemmälle. Mikään ei pysy samanlaisena, sillä tutkielmassa näkyvien museokohteiden merkitys on muuttunut vuosikymmenien varrella eli kehitystä on havaittavissa. Yksi tutkielman kohteista on alun perin ollut kotitila, minkä jälkeen siitä tuli suvun kesämökki, sitten matkailukohde ja nyt siitä kehitetään myös kohdetta museoreittiin. Kaikkien näiden luokitteluiden toiminto on eri ja niihin liittyy erilaisia mielikuvia ja tuntemuksia. Kuitenkin tärkeintä on ottaa huomioon se, että kulttuuriperinnön avulla pystytään mobilisoimaan ihmisiä ja resursseja, joiden avulla pystytään muuttamaan ihmisten käsityksiä ja käytyjä keskusteluita museokohteista¹².

Kulttuuriperintö on eettis-poliittinen ongelma, koska kulttuuriperintöprosessissa valta-asetat määrittelevät minkälaista historiaa ylläpidetään muistiorganisaatioissa.

⁷ Lafrenz Samuels 2015: 3.

⁸ Glossary. UNESCO. s.a.

⁹ Vihreälehto s.a.

¹⁰ Kirshenblatt-Gimblett, B. 1995: 369–370.

¹¹ Kirshenblatt-Gimblett, B. 1995: 370.

¹² Lafrenz Samuels 2015: 6–7.

Muistiorganisaatioiden tärkeimpiä tehtäviä on tuoda esille monipuolista historiaa. Yhteisö rakentaa muistojaan menneisyydestä, joista luodaan kollektiivisia ja henkilökohtaisia käsityksiä identiteetistä ja kuuluvuudesta. Ylläpitämällä kulttuuriperintöä on mahdollista taistella eroosiota vastaan, joka tuhoaisi sivuutettua historiaa. Kirjoihin kirjoitetaan vain mahtavimmista osista historiasta ja hyvin useasti pienempi, huomaamattomampi osa historiaa katoaa ajan myötä. Aristoteleen ajatuksissa nousee esille ajatus siitä, että aika tuhoaa ihmisten rakentamat asiat, ellei sitä vastaan taistella ja ihmiset pääsevät kasvamaan. Jokaisella meistä on velvollisuus muistaa.¹³ Tämä pätee erityisesti kuntien ja kaupunkien ylläpitämiin kulttuuriperintökohteisiin, joiden merkittävyys syvenee ruohonjuuritasolla.

Matkailijat haluavat kokea autenttista kulttuuria¹⁴. Sitä kulttuuria, joka on joskus ollut, on muuttunut ja sen päälle on luotu lisää kulttuuria. Se ei ole kadonnut, vaan muuttanut muotoaan. Museoreitti kuvastaa kulttuuriperintöä ajasta alueella 1900-luvun alussa, joka on joskus ollut mutta sen pohjalle on rakentunut lisää kulttuuriperintöä myöhemmin. Museoreitin kohteet edustavat tiettyä aikaa historiassa ja kulttuuriperinnössä, joka on oleellinen alueen kulttuuriperintöön. Autenttisuus tulee siitä, että museokohteita on ylläpidetty ajalle uskollisin tavoin paikoissa, jotka herättävät vierailijassa tunteita. Museokohteiden näkeminen niiden omissa ympäristöissään kaiken keskellä on se, joka luo autenttisuuden tunteen.¹⁵ Mikään museo kaupungissa ei voi tätä tunnetta luoda yhtä onnistuneesti.

2.2. Museoreitti

Museoreittiä konseptina ei ole tutkittu paljoa, eikä siitä ole paljoa tutkimuskirjallisuutta. Tämä fakta nostetaan esille monissa teksteissä¹⁶. Museoreiteistä puhutaan englanniksi yleensä termillä *route tourism* ja se on yleensä määritelty alueina, joiden läpi ihmiset matkustavat vaikka osa matkustajista päättävät jäädä yöksi reitin varrelle¹⁷. Lournesin määritelmässä termille yhdistetään erilaisia nähtävyyksiä yhteen kannustaen paikallista matkailua saamaan matkustajia tulemaan paikan päälle¹⁸.

¹³ Ireland & Schofield 2014: 2.

¹⁴ Bendix 2018: 26.

¹⁵ Bendix 2018: 26.

¹⁶ Esim. MacLeod 2017 & Vada, Dupre & Zhang 2023.

¹⁷ Vada, Dupre & Zhang 2023: 880.

¹⁸ Vada, Dupre & Zhang 2023: 880.

Museoreitit rakentavat ympäristöä uuteen järjestykseen valittujen teemojen ja tarinoiden pohjalta. Ne ovat ikään kuin lineaarisia nähtävyyksiä ja toimivat narratiivisena työkaluna tuodakseen merkityksiä reitin kohteisiin. Tämän avulla kohteita pystytään näkemään moniulotteisesti, sillä kohteet ovat vuorovaikutuksessa muiden kohteiden kanssa museoreitin kontekstissa. Museoreitit, kuten muutkin turistitilat, ovat fyysisesti, kulttuurillisesti ja symbolisesti rakennettuja.¹⁹ Omalla tavallaan museoreitit ovat kuin artikkeli tai mikä tahansa teksti, joko kertoo järjesteltyä tarinaa vierailijoille²⁰.

Museoreitin luomisessa on otettava huomioon se, että tehdyt valinnat ovat aktiivisia päätöksiä sisällyttää kulttuuria kuten myös rajata kulttuuria pois. Tähän liittyvät erilaiset valta-asetat ja asiantuntijuus, sillä museoreitin kohteet ovat jo valmiiksi valittuja ja tähän ovat vaikuttaneet asiantuntijat. Tämän tutkielman kohdalla on kuitenkin otettu huomioon yhteisöä osallistavia metodeja, joita on käytetty museoreitin pilotoinnissa ja suunnittelussa. Teemojen valinnassa otetaan huomioon museoreitin tarkoitus ja mitä näkökulmia siinä halutaan tuoda esille. Tähän liittyvät vahvasti museoreitille valitut kohteet, miten niitä on käytetty aikaisemmin ja kuinka niitä voitaisiin tuoda esille erilaisista näkökulmista. Museoreitin avulla tuodaan siis esille arvovalintoja maisemien ja kohteiden kautta²¹.

Museoreitin yksi heikkous onkin se, että siinä on vaara kehittää yksipuolista kulttuuria kulutustarkoitukseen²². Tämä on kuitenkin heikkous missä tahansa matkailuun liittyvässä toiminnassa, johon liitetään kulttuuria tai erilaisia kulttuuriperintökohteita. Toinen näkökulma yksipuoliseen kulttuuriin on se, että museoreitin kiinnostusta lisää uniikit maisemat ja kohteet, jotka korostavat paikallista elämää ja paikallisia kokemuksia²³. Museoreitin yksi vahvuuksista on se, että vierailija pääsee vapaasti tutkimaan reitin varrella olevia kohteita juuri kuten itse haluaa ja pystyy. Se kannustaa aktiivisempaa osallistumista, sillä kävelemällä paikasta toiseen, luomaan yhteyksiä eri kohteiden välillä itse ja tutkiskelemaan ympäristöä ihan uusin silmin. Tällä tavoin vierailija voi ikään kuin kehollansa tutkia ympäristöä kaikilla aisteilla, mitä traditionaalisissa museoissa ei saada. Museoreitillä on rakennuksia, jotka ovat olleet siinä paikalla rakennushetkestä lähtien ja sen yhdistäminen maisemaan tuo luontoa enemmän

¹⁹ MacLeod 2017: 424.

²⁰ MacLeod 2017: 424.

²¹ MacLeod 2017: 425.

²² MacLeod 2017: 426.

²³ Vada, Dupre & Zhang 2023: 884.

lähemmäksi museoreittiä. Se yhdistää mainiosti museoreitin erikoisuudet, sijainnin ja alueen matkailutarpeet ja -tarjonnat.

2.3. Teemat

Museoreitin rakentaminen ja kulttuuriperinnön esittäminen teemojen avulla muokkaavat vierailijoiden mielikuvaa kohteista ja alueesta²⁴. Teemojen pohjalta luodaan narratiiveja, jotka lisäävät vierailijoiden tietämystä liittyen museoreitin kohteisiin ja niitä yhdistäviin tekijöihin²⁵. Teemat ovat narratiivin peruspilareita, jotka perustuvat tarinoihin ja ihmisiin. Se inhimillistää historiaa ja elävöittää sitä. On myös ehdotettu, että tunteelliset kokemukset luovat pysyvämpiä muistoja verrattaessa neturaalimpaan kokemukseen²⁶. Tämän pohjalta on hyvä keskittyä museoreitissä henkilöhistorioihin ja rakentaa teemoja rakennuksiin liittyvien ihmisten kautta, jotta tapahtumat tuntuvat lähestyttävimmiltä ja konkreettisimmilta. Teemojen avulla rakennuksille pystytään luomaan elävöittävää historiaa, joka sitoutuu alueen merkityksellisiin henkilöihin ja tapahtumiin.

Teemojen valinta on tärkein ja keskeisin työ tässä tutkielmassa, sillä valittujen teemojen pohjalta luodaan uusia näkökulmia ja museoreittiä on mahdollista kehittää niiden mukaisesti. On yleisesti hyödyllistä käydä tarkkaan läpi kohteiden potentiaalisuus, koska yhdistämällä erilaisia teemoja pystytään museoreitin kohteista tuomaan esille uudenlaisia piirteitä, joita ei ole aikaisemmin tuotu esille. Teemojen valinnassa käytetään temaattista analyysia, yhdistämällä museoreitin kohteet erilaisista näkökulmista. Kvalitatiivinen data sisältää esimerkiksi haastattelut, fokusryhmät ja kenttämuistiinpanot²⁷. Tässä tutkimuksessa käytetään haastatteluja, pilotointiryhmän palautteita ja kenttämuistiinpanoja, jotka tehtiin tutustumismatkan aikana, muun aineiston lisäksi. Tutkimuksessa, joka nojaa enemmän sisältöön kuin hypoteesin todentamiseen, on tarkoituksena tutustua aineistoon syvällisesti ja lukea tekstejä monta kertaa löytääkseen dataa²⁸.

Näin melkein pä kuka tahansa vierailija pystyy oppimaan uutta ja kokemaan museoreitin antoisaksi kokemukseksi. Tutkielmassa esille tuotuja teemoja pystytään yhdistelemään eri tavoin, jolloin museoreittiä pystytään muuttamaan ja kehittämään.

²⁴ MacLeod 2017: 425.

²⁵ Yi et al. 2025: 2.

²⁶ Yi et al. 2025: 4.

²⁷ Guest, MacQueen & Namey 2012: 4.

²⁸ Guest, MacQueen & Namey 2012: 8.

Lisätutkimusten avulla on myös mahdollisuus saada esille lisää tietoa alueen historiasta ja miten sitä olisi hyvä tuoda esille museoreitillä. Ilman tarinallistamista ja narratiiveja meillä olisi vain raamit, ja museovierailija voi uuden informaation äärellä kysyä lisää kysymyksiä, mikä syventää oppikokemusta²⁹.

Tarinallistaminen on epämääräinen termi mutta työkaluna se on erittäin tärkeä, koska tarinoiden kautta ihmiset löytävät tunteita ja merkityksiä³⁰. Tarinallistaminen tarkoittaa muun muassa palveluiden kehittämistä ja suunnittelua tarinalähtöisesti. Tarinalähtöisyyden avulla pystytään tekemään palveluista elämyksellisempiä.³¹ Harvemmin museovierailijat kiintyvät faktoihin vaan he luovat mielikuvia asioista, joita he oppivat. Tarinallistamisen avulla pystytään auttamaan vierailija uuden opin ja ilmiön läpi niin, että hän saa tunteita ja merkityksiä oppimastaan. Tunteet ja merkitykset kehittyvät positiivisten palvelukokemusten kautta, mitä tarinalähtöisyys edesauttaa³². Teemat ovat oleellinen asia tarinallistamisprosessia, koska teemat luovat pohjaa tarinallistamiseen. Teemojen avulla pystytään keskittymään tiettyihin asioihin esimerkiksi museoreitin kohteissa, jotta tarinallistamisen avulla voi luoda selkeää tarinaa, jonka pohjalta museoreitti ja sen kohteet tuotteistetaan.

3. MUSEOREITIN KOHTEET

3.1. Tarkkalan erämaatila

Tarkkalan erämaatilan päärakennus (Ks. Kuva 1) on yksi Savukosken vanhimpia asuinrakennuksia, jotka ovat selvinneet toisen maailmansodan tuhoista. Tarkkala voi mahdollisesti olla vanhin Savukosken säilyneistä asuinrakennuksista, sillä se on rakennettu 1900-luvun alussa.³³ Täsmällistä rakennusvuotta ei ole tiedossa, mutta pihapiirin savusaunaan kaiverrettu vuosiluku 1918³⁴ antaa osviittaa Tarkkalan erämaatilan kehityksen alkuvuosista. Suurin osa Savukosken rakennuksista on rakennettu toisen maailmansodan jälkeen, mutta Tarkkalan erämaatila selviytyi osittain syrjäisen sijaintinsa ansiosta³⁵. Lapissa toisen

²⁹ Selander 2022: 3.

³⁰ Halunen, Dahmane & Pietilä 2017: 3.

³¹ Kalliomäki 2014: 14.

³² Kalliomäki 2014: 15.

³³ Halonen, Hirvasalo & Cavén 2006: 4–5.

³⁴ Halonen, Hirvasalo & Cavén 2006: 5.

³⁵ Halonen, Hirvasalo & Cavén 2006: 5.

maailmansodan loppuvaiheilla Savukoskella tuhottiin tarkoituksellisesti 90–95 % rakennuksista, kun suomalaiset ajoivat saksalaisia pois lapista. Rakennustyyliltään Tarkkalan erämaatila edustaa Lapin sotaa edeltävää aikaa.³⁶ Koska se ei tuhoutunut Lapin sodassa, Tarkkala on hyvä esimerkki 1900-luvun alkupuoliskon elämäntyylistä ja arjesta museoreitin alueella ja Itä-Lapissa³⁷.



Kuva 1. Tarkkalan erämaatilan päärakennus. Roosa Kukkonen / Oulun yliopisto

Tarkkalan nykyinen päärakennus on yksikerroksinen hirsirakennus, joka on rakennettu 1900-luvun alussa, mahdollisesti 1910-luvulla³⁸. Museoviraston raportissa mainitaan, että asuinrakennuksen ulkoseinään oln vuoltu vuosiluku ”1900”, mikä viittaisi vanhan rakennuksen materiaalin uudelleenkäyttöön. Alueella oli ollut 1800- ja 1900-luvun vaihteessa rakennettu torniolaisen puutavarayhtiön kämpppä. Kulttuuriympäristön palveluikkunassa sen kuvaillaan

³⁶ Halonen, Hirvisalo & Cavén 2006: 1.

³⁷ Halonen, Hirvisalo & Cavén 2006: 1.

³⁸ Tarkkalan erämaatila. Kulttuuriympäristön palveluikkuna. s.a.

olleen niin kutsuttu tukikohta, joten rakennelma ei välttämättä ole ollut edistynyt tai monimutkainen³⁹. On siis mahdollista, että vuoltu vuosiluku merkitsisi aikaisemman rakennuksen rakennusvuotta. Tästä ei ole kuitenkaan varmuutta.

Ensimmäiset asukkaat, Aleksanteri Starck vaimonsa Eriikan ja heidän lapsiensa kanssa, hakivat uudistilaa jo vuonna 1901. He halusivat tehdä Tarkkalasta kotinsa. On todennäköistä, että Aleksanteri tuli perheineen alueelle savotoille, mikä oli yleisin syy Lappiin muuttoon. Starckin uudistilakatselmuksensa viivästyi niin, että hän päätyi antamaan mahdollisuuden hänen lankonsa pojalle ja lopulta vävyllään Aatu Partaselle. Kun seuraava uudistilakatselmus tuotettiin vuonna 1913, tilallisena oli Aatu Partanen. Häntä on myös pidetty nykyisen päärakennuksen varsinaisena rakentajana.⁴⁰ Tästäkään ei löydy mitään varsinaisia tietoja, eikä niitä mainita Museoviraston raportissakaan. Tämä voi siis olla suullista tietoa tai tietoja ei ole pystytty varmentamaan.

Aleksanteri Starck kuoli heinäkuussa 1917 vain 53 vuoden iässä. Hänen vaimonsa Eriika jäi kolmen eloonjääneen lapsen kanssa Tarkkalaan asumaan. Aleksanterin ja Eriikan vanhempi tytär Kaisa muutti miehensä Aatun kanssa Sodankylään loppuvuodesta 1917. Eriika muutti lapsiensa kanssa pois Tarkkalasta 1920-luvun alussa ja seuraavat asukkaat, Juho Heikki Riikonen vaimonsa Johannan ja heidän kymmenen lapsensa kanssa, muuttivat Tarkkalaan asumaan tammikuussa 1921. Riikonen oli hankkinut räätälin opin⁴¹ ja hän oli saanut Lapin Maatalousseuralta käsityöstipendin vuonna 1915, jolloin hän asui perheineen Sodankylässä⁴². Hän oli taitava räätäli ja hän teki Savukoskella korkeatasoisia räätälin töitä. Vuonna 1941 Riikonen osti Tarkkalan valtiolta.⁴³

Riikonen kuoli vuonna 1942 ja Riikosen pojat Sulo, Viljami ja Salomo perivät Tarkkalan. He kaikki asuivat tilalla vaihtelevasti aina 1980-luvulle asti. Viljami ja hänen vaimonsa Katri muuttivat tilalta pois 1950-luvulla, kun taas Salomo muutti sieltä pois vasta 1980-luvulla.⁴⁴ Sulon asumisen ajoista ei ole minkäänlaisia tietoja, emmekä täten voi olla varmoja, milloin hän on muuttanut tilalta pois tai mitä hänelle kävi. Tarkkalan tilaa käytettiin 1990-luvun alkuun asti kesänviettopaikkana, mutta vuosikymmenen loppuun mennessä siellä

³⁹ Tarkkalan erämaatila. Kulttuuriympäristön palveluikkuna. s.a.

⁴⁰ Halonen, Hirvisalo & Cavén 2006: 6.

⁴¹ Halonen, Hirvisalo & Cavén 2006: 6–7.

⁴² “Lapin Maatalousseuran toimistosta” 1915: 3.

⁴³ Halonen, Hirvisalo & Cavén 2006: 7.

⁴⁴ Halonen, Hirvisalo & Cavén 2006: 7.

alettiin tekemään ilkkivaltaa ja tavaraakin varastettiin⁴⁵. Esineet, joita ei tuhottu tai varastettu, vietiin kotiseutumuseo Puistolaan⁴⁶, joka on yksi museoreitin kehitetyin kohde. 2000-luvun alussa Tarkkalan erämaatilan omistajuus siirtyi Savukosken kunnalle⁴⁷.

Tarkkalan erämaatila entisöitiin virkistys- ja matkailukäyttöön osana Savukosken savottaperinteen vaaliminen -hanketta vuosin 2004–2006. Hankkeen tarkoituksena oli erityisesti edistää Itä-Lapin kesämatkailua. Entisöintiprojektia tekivät yhteistyössä Museovirasto, Savukosken kunta, Lapin TE-keskus ja Savukosken työvoimatoimisto. Ottaen huomioon Savukosken huonon työllisyystilanteen, Tarkkalan erämaatila otettiin osaksi TE-keskuksen Työvoimavarat Tehokäyttöön -projektia, jonka tarkoituksena oli kehittää työttömien ja työttömyysuhanalaisten ammattitaitoja, kuten kehittää työllistämismahdollisuuksia.⁴⁸

Nykyään Tarkkalan sisätiloihin pääsee tutustumaan tiettyinä päivinä kesäisin, jotka ilmoitetaan Tarkkalan nettisivuilla. Pihapiiriä pääsee katsomaan milloin vain.⁴⁹ Tarkkalassa on myös saunarakennus, jota on mahdollista vuokrata Savukosken kunnan kautta yksityiseen käyttöön. Museoreitin avulla kohteelle saataisiin enemmän näkyvyyttä ja sille saataisiin kehiteltyä parempaa käyttötarkoitusta. Tarinallistamisen avulla Tarkkalasta pystytään tuomaan esille jokapäiväistä elämää 1900-luvun alkupuolelta, mutta myös erämaan elämäntyylejä. Kohteen etuna on hyvin säilyneet rakennukset, joita pystyttäisiin tarinoilla kehittämään moniulotteisemmaksi.

3.2. Saarivaaran poroaita

Poronhoito oli 1900-luvun alussa yksi merkittävimpiä elinkeinoja museoreitin alueella, joka oli levinnyt sinne Ruotsista ja Norjasta Enontekiön ja Muonion kautta⁵⁰. Alun perin alueen asukkaat metsästivät suurimmaksi osaksi villipeuraa mutta, villipeuran vähentymisen seurauksena 1700-luvun loppupuolella, siirtyivät poronhoitoon ja poronlihan käyttämiseen. Tämän seurauksena poromäärät olivat kasvussa.⁵¹

⁴⁵ Halonen, Hirvisalo & Cavén 2006: 7.

⁴⁶ Halonen, Hirvisalo & Cavén 2006: 8.

⁴⁷ Halonen, Hirvisalo & Cavén 2006: 9.

⁴⁸ Halonen, Hirvisalo & Cavén 2006: 9.

⁴⁹ Erämaatila Tarkkala s.a.

⁵⁰ Poronhoidon kehitys s.a.

⁵¹ Strand 1994: 1.

Poronhoito nykypäivänä on hieman erilaista kuin poronhoito oli 1900-luvun alussa. Eroja oli esimerkiksi porolappalaisten ja muiden poronomistajien välillä, sillä porolappalaiset paimensivat porojaan ympäri vuoden. Muut poronomistajat taas antoivat porojen kulkea vapaana suurimman osan vuodesta. He kokosivat poronsa talvella poroerotuksia varten. Siellä merkittiin esimerkiksi teurasporot ja ajoporot toisistaan. Tämän jälkeen porot kuljetettiin laidunmaille, joissa poroja paimennettiin hyvälle ruokapaikoille. Porot jätettiin omaan rauhaan seuraavaan syksyyn saakka.⁵² Kevättalvella vaatimia pidettiin hihnassa kiinni vasomiseen saakka. Saarivaaran ympärillä oli erityisen paljon jäkäläkankaita, jotka olivat tärkeää ravintoa vaatimille. Poronomistajien palkkaamat miehet siirsivät vaatimia päivittäin puhtaalle lumelle, jonka alta vaatimet saivat kaivettua lisää jäkälää syödäkseen.⁵³ Tappotokat eli teurastukseen valitut porot ohjattiin teurastuspaikoille⁵⁴.

Saarivaaran poroaita (Ks. Kuva 2) sijaitsee Savukoskella, Tanhuan kylässä ja kuuluu myös nykyiseen Oraniemen paliskuntaan. Poronhoito yleistyi alueella 1500- ja 1700-lukujen aikana, villipeuran määrien vähennyttyä. Vuoden 1750 tilastoista nähdään, että alueella oli 370 poroa. Tämä määrä kasvoi huomasti, sillä vuoden 1900 tilastossa alueen poroja oli 6920.⁵⁵ Saarivaaran poroaita siis sijoittuu historiallisesti aikaan, jolloin alueen poronhoito kasvoi ja kehittyi isoin harppauksin. Ensimmäinen kirjallinen merkintä poroaitoista on 1760-luvulta, jolloin tehtiin päätös porojen kokoamisesta Orajärven Palomaahan ja alueen aitaamista poroerotusta varten.⁵⁶ Saarivaaran poroaidan keskeinen sijainti varmasti vaikutti sen käytettävyyteen ja poroaidan pitkäaikaiseen käyttöön. Saarivaaraan saattoi joinakin vuosina päätyä poroja jopa sadan kilometrin säteeltä, sen vuoksi, että poroaitoja ei ollut alueella tähän aikaan monia⁵⁷. Sanottiin jopa, että ”Saarivaaraan menivät kaikki, siellä erotukset olivat yhtä juhlaa”⁵⁸.

⁵² Grotenfelt 1920: 40–41; Strand 1994: 10.

⁵³ Strand 1994: 10, 25.

⁵⁴ Strand 1994: 25.

⁵⁵ Strand 1994: 4.

⁵⁶ Strand 1994: 4.

⁵⁷ Strand 1994: 6.

⁵⁸ Strand 1994: 7.



Kuva 2. Saarivaaran poroaita. Roosa Kukkonen / Oulun yliopisto

Tiedämme kirjallisten lähteiden mukaan, että ainakin 1760-luvulta asti mutta suullisen perinnön mukaan Saarivaarassa on mahdollisesti pidetty poroerotuksia yli 200 vuotta sitten⁵⁹. Jo 1750 vuoden tilastoissa poroja oli alueella jo 370 kappaletta, määrät viittaavat siihen, että niitä on pitänyt erotella. Niihin aikoihin määrät olivat pienempiä ja varmasti tapahtuman laajuuskin mutta on todennäköistä, että poroerotuksia on tapahtunut jo ennen Saarivaaran poroaidan rakentamista. Siitä ei ole vain mitään kirjallisia lähteitä tai arkeologisia todisteita. Nykyisen poroaidan uskotaan paikallisilta saadun tiedon mukaan olevan rakennettu 1800-luvun toisella puoliskolla, mikä perustuu haastatteluista saatuihin tietoihin⁶⁰. On todennäköistä, että muita aitarakennelmia on ollut paikalla aikaisemminkin poroerotuksia varten.

Saarivaaran poroerotusten kulta-ajan määritellään loppuvan vuosiin 1917 ja 1918, jolloin riehunut pernarutto tappoi monet alueella pidettävistä poroista. Poroja oli liian paljon määrällisesti, minkä vuoksi porot heikkenivät ja sairastuivat.⁶¹ 1900-luvun alussa poroja oli ollut jopa 12 000 kappaletta mutta pernaruton jälkeen paliskunnalla oli jäljellä enää alle 200 poroa⁶². Tämä johti siihen, että Saarivaaran poroerotuksia ei pidetty, sillä moni oli joutunut

⁵⁹ Strand 1994: 6.

⁶⁰ Strand 1994: 6.

⁶¹ Strand 1994: 7.

⁶² Strand 1994: 6–7.

hakemaan itselleen ja perheelleen elannon muilla tavoilla kuten metsästyksellä, kalastuksella ja savottatöillä⁶³.

Kesti monta vuotta ennen kuin Oraniemen paliskunnan poromäärät alkoivat kasvamaan. Vuonna 1936 Oraniemen paliskunnalla oli poroja 3 300 kappaletta ja vuonna 1940 määrä oli noussut 5 700 poroon. Kasvavan tarpeen takia Saarivaaran poroaitaa kunnostettiin 1930-luvulla yhteisön voimin, ja sen jälkeen poroaitaa käytettiin aktiivisesti.⁶⁴ Saarivaara oli tärkeä erotuspaikka 1950-luvun loppuun saakka. Viimeinen löytämäni maininta Saarivaaran poroaidan erotuksista löytyy helmikuun 15. päivänä vuodelta 1959 Kansan Tahto -lehestä, jolloin koossa oli 600 poroa⁶⁵. Hankkeen tekemän haastattelun mukaan poroerotuksia oli Saarivaarassa vielä 1960-luvulla, mutta ne eivät olleet suuria⁶⁶. 1970-luvun loppupuolella pidettiin vielä erotuksia, jotka olivat pääasiassa vasanleikkoja, mutta aidan ränsistymisen takia siirryttiin uudempiin erotuspaikkoihin⁶⁷.

Saarivaaran poroaidoilla suurin tapahtuma olivat erotukset, jonne osallistuivat niin miehet, naiset kuin lapset. Nykypäivänä naiset ja lapset ovat näkyvämpi osa poroerotuksia. Ennen heidän tulevat uramahdollisuutensa olivat esimerkiksi savottakämppien kokkeina, piikoina tai emäntinä. Vielä 1970-luvulla oltiin vastaan naisten ja lasten osallistumista vasanleikkoon. Naiset eivät kuitenkaan enää olleet kotona hoitamassa tilaa vaan heillä oli nykyaikaiset ammatit, minkä vuoksi he pääsivät kesäisin vasanleikkoon mukaan. Mielipiteet muuttuivat vuosikymmenien aikana ja nyt naisten ja lasten osuutta vasanleikkoon nähdään elintärkeänä.⁶⁸

Ihmisiä saapui paikan päälle hiihtäen tai ajellen hevosilla tai härillä katsomaan tätä suurta tapahtumaa. Poromiehiä saapui Saarivaaraan jopa Kittilästä asti, hakemaan sinne eksyneitä poroja takaisin itselleen.⁶⁹ Saarivaaran poroerotus oli tapahtuma, jossa näkyi erilaisia yhteisön edustajia eri rooleissa, esimerkiksi erotusaidan asemapiirroksessa näkyy sota-aikana tunnettu armeijan karsinana. Myöhemmin se toimi teuraskarsinana, eli mitkä porot annettiin

⁶³ Strand 1994: 10.

⁶⁴ Strand 1994: 10.

⁶⁵ Poroerotus Oraniemellä 1959: 2.

⁶⁶ Willman 2024.

⁶⁷ Strand 1994: 11.

⁶⁸ Helle 2015: 31–35.

⁶⁹ Strand 1994: 21.

teurastettavaksi.⁷⁰ Eritoten naiset tienasivat lisäelantoa myymällä muille erotiikkiin tulleille ihmisille kahvia ja leipomuksia kuten hiiva- ja kampanisuja. Heitä kutsuttiin kahvikokeiksi. Joillekin perheille kahvikokkien toiminta oli tärkeää taloudellisesti, joten jos toisen vanhemmista piti jäädä kotia erotiikkien aikaan, se oli enemmän isäntä kuin kahvikokki⁷¹. Ruokaa kahvikokeilla ei ollut tapana tehdä ja myydä, sillä kaikki valmistivat omille tokkakunnilleen omat ruokansa. Usein tämä oli jonkin sortin lihakeittoa.⁷²

Erotukset olivat suuri tapahtuma sosiaalisesti ja sinne mentiin koko perheen voimin tapaamaan muita ihmisiä⁷³. Saarivaarassa pitkän työpäivän jälkeen pelattiin korttia, soitettiin hanuria ja sen tahdissa tanssittiin. Tansseja pidettiin esimerkiksi Tanhuan Kirovaarassa ja Willmanin talon riihessä.⁷⁴ Meno ei ollut kovinkaan erilaista Sallivaaran poroerotiikissa, joista on kirjoitettu. Sallivaarassa pidettiin iltaisin tansseja 1950-luvulta alkaen, eikä 40 asteen pakkanaan haitannut menoja, jos ulos päädyttiin tanssimaan⁷⁵. Nuoriso eritoten otti ilon irti erotiikista ja romantiikalta ei välttytty. Siellä juhlittiin kihjalaisia, seurusteltiin metsässä salaa ja mentiin saman viltin alle pimeässä kämpässä. Koska erotukset kestivät monta viikkoa, aikaa löytyi kyllä hauskanpidolle ja sosialisoinnille kuin vain porojen hoitamiseksi.⁷⁶

Porokämpillä (Ks. Kuva 3) on erityisen iso rooli esittelemään Saarivaaran sosiaalista aspektia. Niitä rakennettiin Saarivaaran poroaidan lähistölle, jotta ihmisillä oli mahdollisuus yöpyä poroaidalla. Kaikki eivät tietenkään mahtuneet porokämppiin yöpymään, joten lisäksi hyödynnettiin lähellä asuvien ihmisten koteja ja savottakämppejä. Porokämppeä ei käytetty vain erotusten aikaan, vaan niissä asuttiin myös hihnavasotusten ja aidankorjaustöiden aikaan. Suurimmaksi osaksi porokämpät olivat pieniä, perusmajoitukseen tarkoitettuja rakennelmia. Niissä oli vain yksi huone, jossa oli ikkuna, pöytä, penkkiä, kamina ja makuulavereita. Kaminaa käytettiin esimerkiksi ruoanvalmistukseen, tiskiveden kuumennukseen ja myös astianpesutasona. Jotkut porokämpät saivat nimensä esimerkiksi sen omistavasta henkilöstä. Räkäläksi nimettiin yksi porokämpä, jonka omistaja Eelis Martin, lempinimeltään Räkä,

⁷⁰ Strand 1994: 28–29.

⁷¹ Korhonen 2008: 175.

⁷² Strand 1994: 24.

⁷³ Korhonen 2008: 173–175.

⁷⁴ Strand 1994: 21.

⁷⁵ Korhonen 2008: 199.

⁷⁶ Korhonen 2008: 201–204.

tunnettiin kovaäänisenä ja puheliaana miehenä.⁷⁷ Porokämppiä Saarivaaran alueella on ylläpidetty korjaamalla niitä.



Kuva 3. Saarivaaran poroaidan läheisyydessä sijaitseva porokämppe. Roosa Kukkonen / Oulun yliopisto

Rovaniemi-sanomalehdessä on maininta Saarivaaran poroaidan poroerotuksesta helmikuulta 1934. Lehdessä mainittiin erityisesti Saarivaarassa olleen suuri määrä juopuneita, mikä oli tekstin kirjoittajan mielestä antanut ikävän vaikutuksen.⁷⁸ Tämä oli kuitenkin ainoa maininta sanomalehdissä liittyen Saarivaaran poroaidan poroerotuksiin. Poroerotusten vilkkaus ja juopumus oli kuitenkin yleistä kaikissa poroerotuksissa, sillä Sallivaarassa poroerotusten meno oli yhtä vilkasta.

Saarivaara tuotiin ilmi Museovirastolle 1980-luvun lopulla, minkä seurauksena poroaita tarkastettiin ja päätettiin kunnostaa, koska se oli hyvä esimerkki poronhoitokulttuuriin

⁷⁷ Strand 1994: 26–27.

⁷⁸ Poroerotuksia Sodankylässä 1934: 2.

liittyvästä rakennuskulttuuriperinnöstä. Kunnostus tapahtui vuosina 1991–1992 Museoviraston ohjauksen alla.⁷⁹ Tärkeää kunnostuksessa oli se, että vanhoja rakenteita säästettiin mahdollisimman paljon ja aitaa uusittiin vain silloin kun se oli tarpeellista. Paikoitellen poroaidasta jouduttiin uusimaan puumateriaali uudella puumateriaalilla. Saarivaaran poroaita on rakennettu käyttäen honkahirsiä, jotka ovat kestäviä. Kunnostuksen jälkeen poroaitaa oli tarkoitus käyttää alkuperäiseen tarkoitukseen ja myös nähtävyytskohteena.⁸⁰ Nykypäivänä Saarivaaran poroaita on kuitenkin huonossa kunnossa, eikä sitä enää käytetä. Paikallisten mukaan sitä käytettäisiin, jos se saataisiin kunnostettua. Sen kunto on siinä pisteessä, että ilman kunnostuksia poroaita voi lahota täysin.

3.3. Alaponkun erämaatila

Alaponkun erämaatilan historia alkaa siitä hetkestä, kun tilan maa-alueet myytiin Matti Hietalan omistamista maista Matti “Pikku-Ponku” Ponkulle. Hänet oli nimetty Pikku-Ponkuksi, koska hänen isänsä oli muuten samanniminen mutta häntä kutsuttiin vuorostaan Iso-Ponkuksi.⁸¹ Myynti tapahtui 11.3.1908, jolloin Pikku-Ponkun alueet nimettiin Alaponku N:o 13. Vaikka itse myynti oli tapahtunut virallisesti tuolloin, ilmeisesti Pinkku-Ponkun talon rakennus aloitettiin jo ennen myyntiä.⁸² Yksi mielenkiintoisimmista talon rakennukseen osallistuneista henkilöistä oli Talvenheikki, jonka kerrotaan kuollessaan jättäneen metsiin kulta- ja raha-aarteen⁸³. Tiedettävästi sitä ei ole kukaan löytänyt, sillä siitä ei ole mainintaa tai minkäänlaisia tarinoita.

Nykypäivänä Alaponkun (Ks. Kuva 4) sijainti vaikuttaa epäsuotuisalta mutta 1900-luvun alkupuoliskolla se oli otollisella paikalla. Moni ihminen päätyi kulkemaan Alaponkun erämaatilan ohi elannon perässä myyntitöissä tai urakkatöissä. Siellä pysähtyi erilaisia erämaan kulkijoita kuten myös työläisiä, kuten hakkuu- ja uittomiehiä. Työläisiä pian seurasi viinaa kauppaavia henkilöitä ja kulkureita. Alaponku oli kulkureittien kohdalla, joten moni päätyi pysähtymään yöksi Alaponkuun. Erityisesti Pikku-Ponkun vaimo ei ollut tyytyväinen ihmispaljouteen ja halusi siksi muuttaa muualle. He asuivat Alaponkun erämaatilalla vain 2

⁷⁹ Strand 1994: 30.

⁸⁰ Strand 1994: 17, 31.

⁸¹ Korhonen & Kännö 2001: 11.

⁸² Korhonen & Kännö 2001: 13.

⁸³ Korhonen & Kännö 2001: 13.

vuotta kunnes sen osti Aleksanteri ”Mosku” Hihnavaara vuonna 1911. Tuolloin hän oli noin 29-vuotias.⁸⁴



Kuva 4. Alapontin erämaatilan pihapiiriä. Päärakennus keskellä. Roosa Kukkonen / Oulun yliopisto

Mosku on yksi Alapontin erämaatilan tunnetuin asukas, sillä hänen mukaansa paikkaa myös kutsutaan Moskuksi⁸⁵. Hänestä on tehty erilaisia kirjoja ja elokuva. Mosku oli elämänsä aikana niin pidetty kuin vihattukin henkilö, joka jakoi mielipiteitä omalaatuisuudellaan. Hänestä tuli elämänsä aikana elävä legenda ja teki kuten itse parhaaksi näki.⁸⁶ Hänestä liikkui kaikenlaisia tarinoita, hyviä ja pahoja⁸⁷. Hän toimi 1910-luvun loppupuolella yhden miehen valvontapartion, koska hänen tiedettiin olevan etevä metsässä kulkija ja siksi toimi porovarkauksien estämiseksi. Mosku tuli tunnetuksi Venäjän puolelle suuntautuneista kostoretkistä.⁸⁸

Mosku teki kuitenkin muutakin, kuten piti kotonaan kauppaa, sillä hänen kotinsa oli periaatteessa kievaripaikka. Alapontissa oli vierailijoiden tarpeista huolehtimaan palkattu piika, ja siellä toimi piikan lisäksi pari pororengkiä ja kesäisin heinämiehiä. Heidän lisäksi siellä oli paljon kulkureita, tuttavuuksia ja myyntimiehiä matkoillaan. Kaupassaan hän myi muun muassa jauhoja, kahvia ja kauppatavaraa saamelaisille ja lähiympäristön asukkaille. Vaikka hän oli

⁸⁴ Korhonen & Kännö 2001: 14.

⁸⁵ Korhonen & Kännö 2001: 15–16.

⁸⁶ Kännö 2009: 9.

⁸⁷ Korhonen & Kännö 2001: 20.

⁸⁸ Korhonen & Kännö 2001: 20–22.

nuuka mies, hän aina antoi tavaraa myös heille, joilla ei ollut silloin varaa maksaa. Mosku antoi myös lainoja tarvitseville, koska hänellä oli varaa antaa niitä. Omaisuutensa hän oli tienannut poromiehenä.⁸⁹

Hänet tunnettiin myös miehenä, joka oli omistautunut poromies ja hän vietti enemmän aikaa erämaassa kuin omassa kotonaan.⁹⁰ Moskun luona on asunut kaksi emäntää, Köngäs-Alina ja Moskun Mari. Mosku oli päättänyt vuonna 1921 viedä Maria ”Köngäs-Alina” Alinan Könkään pois Alaponkusta Korvaseen lapsineen. Ilmeisesti hän oli ollut kyllästynyt Alinan tapaan pyörittää kotia. Hän oli yhtä näpäkkä kuin Mosku ja kaksikolle tuli paljon riitoja. Alinaa kuvailtiin eloisaksi, meneväksi ja kauniiksi mustahiuksiseksi naiseksi. Toinen tunnettu emäntä oli Edla ”Moskun Mari” Maria Tanhua, joka muutti Alaponkun erämaatilalle asumaan vuonna 1924.⁹¹

Moskulla ja Marilla oli lapsia, vaikka he eivät ikinä menneet naimisiin. He olivat melkein päätyneet avioliittoon 1930-luvulla, mutta Sodankylän kirkkoherran liiallisen innostuksen vuoksi se jäi siihen. Mari oli myöhemmin asiaa kommentoinut seuraavasti: ”...tuommosen helevetin koljun kanssa vihille lähe”⁹² Hänen lempinimensä voi merkitä niin sitä, että hänet nähtiin olevan vakaassa suhteessa Moskun kanssa kuin myös, että hän asui Moskussa. Marin kuvailtiin olevan yhtä pienikokoinen kuin Alina ja persoonaltaan hän oli sydämellinen, iloinen ja positiivinen. Mari oli myös itsevarma, sanavalmis ja tekevä. Sanotaan ettei Mosku ikinä yrittänyt saada hänestä yliotetta, eikä varmaan olisi saanutkaan.⁹³

Mosku kuoli 9.1.1938 vain 55 vuoden ikäisenä, sillä hänellä oli ollut sydänvaivoja ja käytti runsaasti alkoholia⁹⁴. Tällöin Mari oli itse vain 38 vuoden ikäinen ja hänellä oli kotonaan lapsikatras huollettavana. Kaikista eloonjääneistä lapsista silloin Alaponkussa asusteli Sulo (s. 23.4.1922), Aino (s. 12.5.1932) ja Lauri (s. 4.6.1935)⁹⁵. Sulo oli niihin aikoihin 16-vuotias, Aino 7-vuotias ja Lauri vain 3-vuotias. Ainon ja Laurin lisäksi Marilla ja Moskulla oli ollut muita lapsia, Veikko, Antti ja Alli, mutta he olivat kuolleet pikkulapsina. Aino ja Lauri tunnustettiin virallisesti Moskun lapsina, koska Sodankylän kirkkoherra oli kuitenkin ehtinyt

⁸⁹ Korhonen & Kännö 2001: 31.

⁹⁰ Korhonen & Kännö 2001: 17–18, 20, 22, 24.

⁹¹ Kännö 2009: 146–147.

⁹² Korhonen & Kännö 2001: 28.

⁹³ Kännö 2009: 157.

⁹⁴ Kännö 2009: 9, Korhonen & Kännö 2001: 32.

⁹⁵ Korhonen & Kännö 2001: 28, 30.

kuuluttaa Moskun ja Marin.⁹⁶ Sulo oli syntynyt jo vuonna 1922, pari vuotta ennen kuin Mari oli asettunut Moskuun asumaan. Mari sai vielä yhden lapsen, Rauhan, vuonna 1940.

Mari jäi lapsineen Alaponkuun Moskun kuoleman jälkeen, missä he majoittivat Kemi-yhtiölle työskenteleviä savottalaisia. Moskusta oli tehty jopa työpiste, jonne kokoonnuttiin kokoustamaan, tämän ajaksi. Tämä kuitenkin loppui nopeaan, sillä syksyllä 1939 alkoi sota. Sotien aikoina Mari ja lapset olivat evakossa Kittilän Hossassa ja Pohjanmaan Lohtajalla. Sotavuosien jälkeen hiljalleen lapset muuttivat omilleen ja jopa Mari muutti Sodankylään 1960-luvulla.⁹⁷ Sulo jäi asumaan Alaponkuun aina vuoteen 1977 asti kunnes hän ei enää pystynyt siellä asumaan kuntonsa vuoksi. Sanotaan, että hänen sinnikyytensä ansiosta Alaponkun erämaatila jäi pystyyn.⁹⁸

Alaponkua alettiin kunnostamaan vuosina 1997–1998. Pääkriteereinä oli silloin autenttisuus, jotta kaikki rakennukset pysyisivät mahdollisimman alkuperäisissä asuissaan. Taloa itsessään ei tarvittu paljoa kunnostaa 1930-luvun asuun, sillä se oli pysynyt hyvässä kunnossa vuosikymmenten ajan, vaan suurin osa työstä oli pitkälti kosmeettista. Asuinkentän ympärille rakennettiin takaisin perkkä-aita ja navetta palautettiin sen alkuperäiseen kattokorkeuteen ja varustukseen.⁹⁹ Alaponku haluttiin tehdä mahdollisimman autenttiseksi, ikään kuin isäntäväki olisi hetken poissa talosta¹⁰⁰. Talossa käydessä saa juuri sellaisen vaikutelman, sillä siellä pystyy tänäkin päivänä yöpymään ja elämään. Tontilla näkyy vieläkin sitä vilkasta kulku-uraa, jota lukuisat ihmiset ovat vuosien saatossa käyttäneet. Nykyään se kuitenkin loppuu veteen, Lokan tekojärveen.¹⁰¹ Nykyään Moskun talo eli Alaponku toimii museona. Siellä myydään yhdestä huoneesta matkamuittoja ja muuten se on hyvin samanlaisessa kunnossa kuin vuoden 1997 ja 1998 piirroksissa ja kuvissa. Siellä on mahdollisuus yöpyä, sillä navettaan on tehty peti.

3.4. Kotiseutumuseo Puistola

Kotiseutumuseo Puistola (Ks. Kuva 5) on museoreitin kehittynein kohde. Puistola rakennettiin toisen maailmansodan jälkeen vuonna 1947. Tilan alkuperäinen päärakennus oli tuhottu Lapin

⁹⁶ Korhonen & Kännö 2001: 28.

⁹⁷ Korhonen & Kännö 2001: 32–33.

⁹⁸ Korhonen & Kännö 2001: 33, 37.

⁹⁹ Korhonen & Kännö 2001: 39.

¹⁰⁰ Korhonen & Kännö 2001: 41.

¹⁰¹ Korhonen & Kännö 2001: 41.

sodassa. Rakennuksena Puistola edustaa tyypillistä sodan jälkeistä jälleenrakennusta. Piharakennuksiakin on, sillä siellä on navetta, kahden hevosen talli, lantala, heinälato, rantasauna, venekatos ja käymälä.¹⁰²



Kuva 5. Puistolan päärakennus. Roosa Kukkonen / Oulun yliopisto

Puistolan rakennutti Väinö Halonen (s. 1904, k. 1972) vaimolleen Hildalle (s. 1896, k. 1951) ja heidän viidelle lapselleen Tertulle (s. 1929), Pirkolle (s. 1930), Onervalle (s. 1930), Eskolle (s. 1934) ja Sepolle (s. 1935). Hilda Halonen-Hihnavaara oli Aleksanteri ”Mosku” Hihnavaaran sisar. Vaikka alun perin Väinö oli maanviljelijä, hän toimi myös 44 vuotta Savukosken kunnan esimiehenä ja Kemin-Sompion paliskunnan osakkaana ja rahastonhoitajana. Sanotaan, että suurin osa kunnan asioista hänen aikanaan hoidettiin juuri Puistolassa.¹⁰³

Hilda kuoli vain muutamia vuosia Puistolan rakentamisen jälkeen, mutta hänestä on jäänyt paljon suullisia tarinoita. Näihin tarinoihin lukeutuvat muun muassa kuinka hän oli etevä ampuja ja kuinka hän antoi lasten maistaa herkkuja leipomisen aikana. Väinö asui Puistolassa kuolemaansa asti. Väinön kuoleman jälkeen talo oli tyhjillään vuodesta 1972, kunnes sitä päätettiin kunnostaa vuosina 1997–1998. Tarkoituksena oli saada talolle käyttöä esimerkiksi kotiseutumuseona. Talo nähtiin kokoontumispaikkana, koska se edustaa kunnan vanhimpia

¹⁰² Kotiseutumuseo Puistola s.a.

¹⁰³ Kotiseutumuseo Puistola s.a.

rakennuksia ja sen sijainti on ihanteellinen kunnan keskuksessa. Talon lisäksi kunnostettiin navetta ja saunarakennus. Eheänä säilynyt pihapiiri lisää sen kulttuuriperinnöllistä arvoa. Rahoitusta kunnostukseen saatiin Ympäristöministeriöltä, EU:n aluekehitysrahastolta ja myös Savukosken kunnalta. Kunnostusten jälkeen kotiseutumuseo avattiin 18.7.1998. Nykyään Puistolaa ja sen museokokoelmat omistaa Savukosken kunta.¹⁰⁴

Näyttelyiden lisäksi navetassa toimi kesällä 2025 pakohuonepeli, johon oli käytetty alueen tunnettuja henkilöitä 1900-luvulta sekä esineistöä. Museoalueella on erilaisia kylttejä, joista vierailijat pystyvät lukemaan ja oppimaan Puistolasta ja sen asukkaista enemmän. Rantasauna on edelleen käytössä ja sitä vuokrataan yksityiseen käyttöön. Ulkonäyttely valmistui vuonna 2024.¹⁰⁵ Museovierailijat pääsevät navettaan, jonne on myös aseteltu näyttelytekstejä ja esineitä. Puistolaa alakerta on sisutettu 1950-luvun tyyliin ja varsinkin työhuoneesta löytyy monia valokuvia, joissa Väinö poseeraa tunnettujenkin henkilöiden, kuten Urho Kekkosen, kanssa. Puistolaa alkuperäistä esineistöä ovat muun muassa Väinön kirjoituspyöty, siihen kuuluvat tavarat, kirjahylly ja nojatuoli (Ks. Kuva 6).¹⁰⁶

¹⁰⁴ Kotiseutumuseo Puistola s.a.

¹⁰⁵ Kotiseutumuseo Puistola s.a.

¹⁰⁶ Kotiseutumuseo Puistola s.a.



Kuva 6. Puistolan työhuoneen alkuperäistä esineistöä. Roosa Kukkonen / Oulun yliopisto

4. KOHTEIDEN TEEMAT

Alueen kerrottua historiaa on tallennettu esimerkiksi Samuli Paulaharjun *Sompio*-teokseen ja Puistolan kotiseutumuseon näyttelyihin, joissa esitetään paljon kerrottua historiaa liittyen esimerkiksi poronhoitoon. Näyttelyiden haastattelut tehtiin 1980-luvun alussa, kun taas Paulaharjun haastattelut tuotettiin 1930-luvulla. Kaikkia kerrottuja tarinoita ei ole kuitenkaan tallennettu, vaan ne pysyvät edelleenkin suullisina tarinoina. Yksi ongelma on ollut se, ettei äänityksiä ole saatu tehtyä johtuen haastateltavien haluttomuudesta puhua, kun haastatteluita äänitetään. Tutkielmaan valittujen teemojen avulla näitä kerrottuja tarinoita pystytään tuomaan paremmin esille. Teemoiksi on valittu naiset, erilaiset verkostot kuten sosiaaliset verkostot ja kulkureitit ja jokapäiväinen elämä. Ne valaisevat moniulotteisesti 1900-luvun Sompion ja Keminkylän elämän vivahteita, jotka täydentävät museoreitin kohteita ja luovat yhtenäisyyksiä kohteiden välillä.

4.1. Naiset teemana

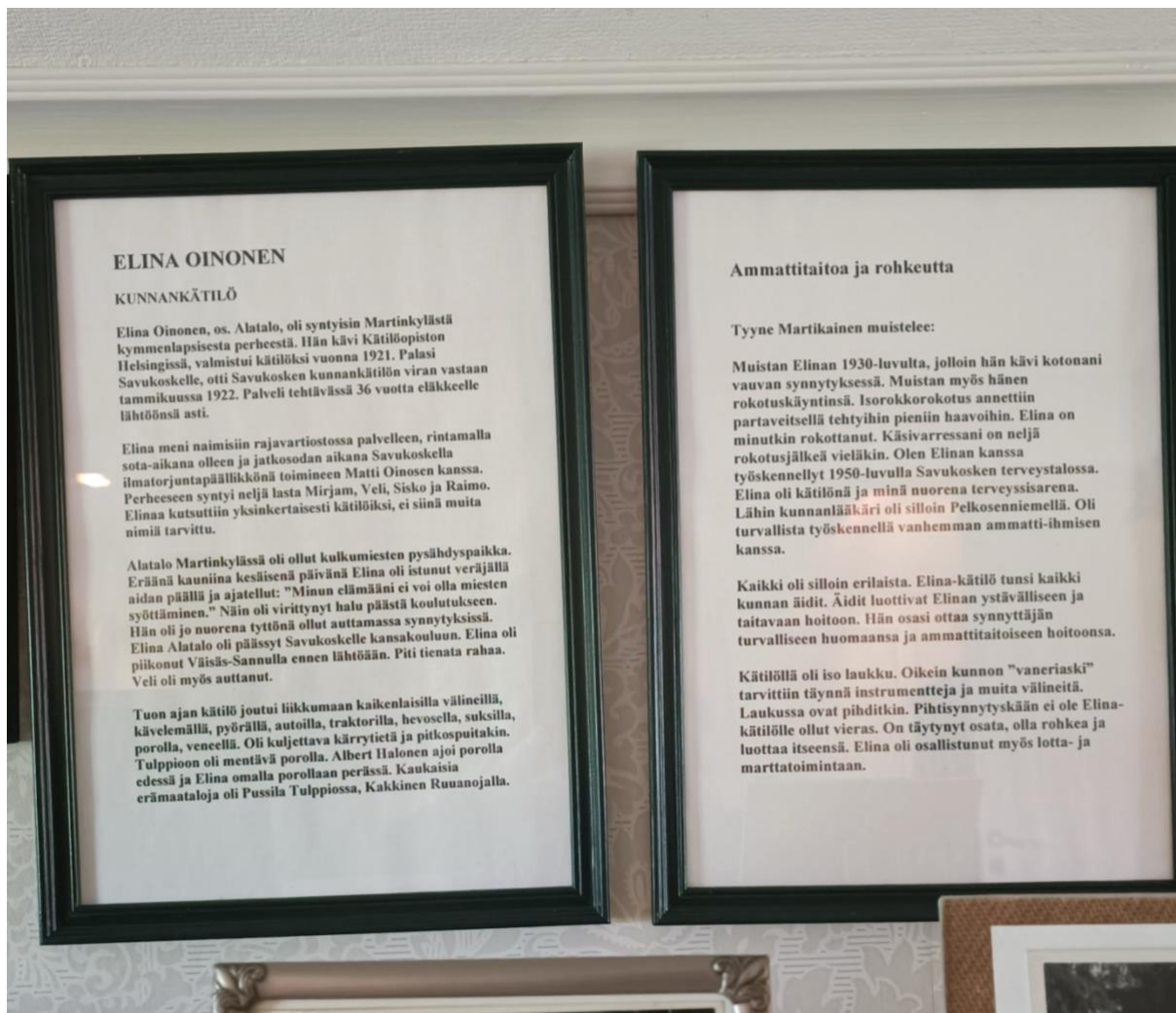
Naisten elämä ja asema tutkimusalueella on aihe, jota ei ole syvällisesti museoreitin kohteissa käsitelty. Suurimmalta osin naisten esittäminen rajoittuu sosiaaliseen rooliin suhteessa muuhun yhteisöön vaimona, äitinä tai sisaruksena, tai sitten jos nainen on jollain tavalla erityinen. Naisia ei ole tuotu esille yksilöinä ja jos niin on tehty, se ei ole ollut hyvin kattavaa vaan he tulevat esille yhteydessä miehiin. Päärooli on yleensä aina ollut miehellä, sillä tutkimusalueella nimekkäimmät ja tunnetuimmat miehet omistivat kaksi neljästä museoreitin kohteesta. Heistä on kirjoitettu lukuisia kirjoja ja tehty jopa elokuva. Tässä tutkielmassa naisten roolia tuotaisiin näkyville enemmän yhtenä museoreitin teemoista, sillä naisten tarinat ja kokemukset tutkimusalueella kertovat monialaisesti alueen sosiaalisesta ja kulttuurillisesta historiasta.

Naiset jäivät yleensä yksin kotiin lasten kanssa, kun miehet olivat poissa kotoa töiden vuoksi. Yleensä nämä työt olivat poronhoitoon tai savottoihin liittyviä. Tämän takia naiset hoitivat niin kodin lapsineen kuin kotieläimet. Tämä ei kuitenkaan tule esille niin vahvasti museoreitin kohteissa, sillä painotus on enemmän poronhoidossa ja muussa elannossa kuin erämaatilojen pyörittämisessä. Johtuuko tämä siitä, että kodin hoitaminen nähdään liian arkisena toimintana? Naisten rooli 1900-luvun alussa sijoittui kuitenkin vahvasti arkisuuden piiriin. Tällä on mahdollisuuksia luoda vaarallisia väärinkäsityksiä menneisyydestä, sillä naisilla ei yleisesti ollut vapauksia rikkoa sosiaalisia normeja ja käyttää valtaa.¹⁰⁷

Arkisuus tarkoittaa sitä, että naisilla ei ole ollut mahdollisuutta olla yhtä vaikutusvaltaisia kuin miehet sillä miesten työt ja roolit olivat niitä, joita ihailtiin ja laitettiin jalustalle. Kapitalistisessa ja patriarkaalisessa yhteiskunnassa työnteko on kannattavaa ja palkitsevaa, minkä vuoksi miesten panostus yhteiskuntaan alueella voidaan nähdä tärkeämpänä, vaikka naiset ovat tehneet yhtä paljon töitä perheen eteen mutta se on jäänyt korostamatta museoreitillä. Ongelmia tuleekin siinä, että miehet esitellään normina ja naiset erilaisina tai toisina¹⁰⁸. Puistolän kotiseutumuseossa on tuotu esille Elina Oinonen, joka toimi kunnankätilönä vuosina 1922–1958. Hänelle on Puistolassa oma alue, missä esitellään kätilölle tarpeellisia esineitä ja niiden yläpuolella seinällä on kaksi taulua, josta pystyy lukemaan Elinan historian, kertomuksia hänen työstään ja muiden ihmisten muistoja Elinasta (Ks. Kuva 7). Tämä herättää kysymyksen siitä, pitääkö naisen olla jotenkin erityinen päästäkseen museoon?

¹⁰⁷ Håkansson & Jonsson 2023: 75.

¹⁰⁸ Håkansson & Jonsson 2023: 59.



Kuva 7. Elina Oinosen näyttelytekstiä Puistolan kotiseutumuseossa. Roosa Kukkonen / Oulun yliopisto

Häkansson ja Jonsson (2023) käyvät läpi naisen erikoisuuden ja museonäyttelyiden näkökulmaa artikkelissaan, mutta kirjoittavat ruotsalaisesta näkökulmasta. Heidän ajatuksensa kuitenkin sopivat hyvin tämän tutkielman kohteiden kontekstiin. He kirjoittavat artikkelissaan naisten roolista ruotsalaisissa museoissa ja kuinka naisten esiintyvyys museoissa voi rakentua ajatukseen erityisestä naisesta, joka on ollut sosiaalisesti hyvässä asemassa, pystynyt esimerkiksi kouluttautumaan tai olemaan kiinnostavampi kuin keskiverto nainen. Tähän liittyy vahvasti museoiden kaupallisuus, ja kuinka pyritään löytämään kiinnostavia henkilöitä, joiden tarinoita esitellä museoissa. Näin saadaan lisää vierailijoita. Vaarana tälle on kuitenkin naisten historian vääristäminen, sillä esille tuodaan vain harvoja naisia, joilla on ollut mahdollisuus tehdä asioita, joiden vuoksi heidät nyt museossa nostetaan esille erityisinä naisina. Näin ollen

naisten historiasta museoissa voi helposti tulla vain muutamien naisten historiaa, sen sijaan että paino olisi kaikkien naisten historiassa.¹⁰⁹

Elina Oinosen tarina on hieno kertomus naisten terveydenhoidosta, synnytyshistoriasta, koulutusmahdollisuuksista ja siitä kuinka tutkimusalueella alueella nämä kaikki ovat toimineet. Se, että hänelle on Puistolán kotiseutumuseossa varattu omaa näyttelytilaa, on hyvä tapa haastaa naisten vähäistä esiintymistä museonäyttelyissä¹¹⁰. Kuitenkaan näyttelyssä ei tuoda esille sitä, kuinka mahdollisuudet olivat erilaiset eri asemissa olevilla naisilla¹¹¹. Håkanssonin ja Jonssonin artikkelissa käytetään termiä *women as add-on history* (suom. naiset lisähistoriana) kun puhutaan näyttelyssä näytettävien naisten historiasta, joka ikään kuin toiseuttaa naisten historian normista eli miesten historiasta, koska se on erilainen kuin muu näyttely. Tarkoitus on hyvä, mutta lopulta se luo mahdollisuuden toiseuttamiseen ja erilaisuuteen sen sijaan, että se olisi inklusiivinen.¹¹²

Museoreitin kohteissa on tuotu naisia esiin kohteisiin liittyvillä tarinoilla Alaponkun erämaatilán emännán Mari Tanhuasta ja Puistolán emännán Hilda Halonen-Hihnavaarasta, mutta heidät mainitaan useimmiten miestensä yhteydessä, koska heidän miehensä ovat olleet tunnettuja ihmisiä. Museoreitin avulla pystyttäisiin tuomaan esille erilaisia ulottuvuuksia, kuten Marin reseptillä tehtyä kotikaljaa ja kuinka hän selviytyi lasten kanssa Moskun kuoleman jälkeen, Hildan ampumistaitoja ja muita tarinoita. Suurin osa tarinoista on suullista perinnettä, eikä niitä ole tallennettu mihinkään.

Marin koettelemuksia Moskun kuoleman jälkeen käsitellään heidän poikansa Lauri Hihnavaaran, Marin ja Moskun pojan, kirjoittamassa kirjassa. Kirjassa Lauri kertoo kuinka hänen isänsä kuoleman jälkeen vuonna 1938, Mari jäi hoitamaan kaikki pesänselvitykseen liittyvät asiat. Koska hän ei ollut naimisissa Moskun kanssa, tarkoituksena oli hoitaa kaikki asiat perillisille eli Laurille ja hänen siskolleen Ainolle. Pesänselvitystä hoiti myös eräs paikallinen lakimies, joka kirjan mukaan halusikin saada koko omaisuuden myytyä ja saada Marin lapsineen pois Alaponkusta. Kirjan mukaan Mari ei ikinä arvostanut lakimiehen virka-asemaa. Marin asema oli erityisen tukala, sillä pesänselvityksen myötä kaikki olisi huutokaupattu pois. Marille karja oli kaikista tärkein elannon lähde. Karjan tappohetkellä toinen

¹⁰⁹ Håkansson & Jonsson 2023: 75.

¹¹⁰ Håkansson & Jonsson 2023: 71.

¹¹¹ Håkansson & Jonsson 2023: 68.

¹¹² Håkansson & Jonsson 2023: 66–67.

talonpoika vaati Marille kahta lehmää ja sonnin, sillä kukaan muu ei tilanteessa puhunut Marin puolesta. Lapsille määrättiin pesänselvityksen yhteydessä holhooja, joka vaihtui ennen sotaa pariin otteeseen.¹¹³

Lauri Hihnavaaran kirja ei ole välttämättä puolueeton mutta se valaisee hyvin naisen asemaa 1900-luvun Suomessa ajassa, jolloin naimattomalla parilla ei ollut oikeuksia eikä naisen asema ollut muutenkaan miehen kuoleman jälkeen vankalla pohjalla. Pikemminkin yksinhuoltajana hänellä ei ollut edes mahdollisuutta puhua omasta puolestaan vaan viime hetkellä talonpojan vaatimus pelasti Marin elannon. On kuitenkin tärkeää ottaa huomioon, että tällaisista asioista ei ole aikaisemmin kirjoitettu virallisista näkökulmista tai tehty mitään laajempaa puolueetonta tutkimusta näiden kohteiden osalta. Jälkeen jäävät ihmisten kertomat tarinat, joiden pohjalta on mahdollista tutkia menneisyyden tapahtumia.

Toisenlainen esimerkki naisten vähäisestä näkyvyydestä museoreitin kohteissa on Tarkkalan erämaatila. Kohteen yhdessä ja ainoassa informaatiotaulussa ei ole ainuttakaan mainintaa Juho Riikosen tyttäriin nimeltä vaan heidät mainitaan vain ”Riikosen tyttärinä”, vaikka heidän vaatetuksensa on informaatiotaulussa huomautettuna. Riikosen perheen tyttäret näkyvät informaatiotaulussa kuvassa, mutta siinä silti painotetaan heidän pukeutumistaan suhteessa heidän isäänsä Juhoon, joka oli räätäli.

Sukupuolitutkimuksessa käydäänkin läpi aihetta naisten oikeuksista omiin kehoihinsa ja omaan itseensä ja autonomiaan. Feministisessä teoriassa feminismin ja tasa-arvon on ajateltu olevan yhteydessä kehon kokemuksiin ympäröivästä maailmasta ja kehoon, joka on yksi ulottuvuus vuorovaikutuksessa ja kuinka yksilö toimii itsenään epätasa-arvoisessa yhteiskunnassa.¹¹⁴ Tärkeintä on siis tuoda esille, kuinka naiset ovat yhteydessä sosiaaliseen, ekonomiseen ja kulttuuralliseen statukseen ja valtaan yhteiskunnassa¹¹⁵. Nämä kaikki kulminoituvat museoreitin kohteiden tavoissa esittää naiseutta, naisen kokemusta ja naisen asemaa museoreitin alueen yhteiskunnassa.

Saarivaaran poroaita keskittyy suurimmalta osin poromiehiin ja heidän tekemisiinsä, mutta samalla siinä pitäisi korostaa naisten osuutta erotuksissa. Monesti perheen naiset leipoivat ja keittivät kahvia, joita he myivät erotuksissa lisätulojen toivossa. Heitä kutsuttiin

¹¹³ Hihnavaara 2002: 14–22.

¹¹⁴ Woodward 2015: 102–103.

¹¹⁵ Richardson 2015: 10.

nimellä kahvinkokki.¹¹⁶ Esimerkiksi Strand (1994) teoksessa tätä ei tuoda esille vaan pitäydytään yleisellä tasolla kertoen tunnetuista kahvinkokeista, sillä tarkoituksena oli tuoda yleisesti Saarivaaran historiaa esille. Naiset kuitenkin olivat näkyvä osa poroerotuksia, sillä kahvia ja nisuja ei tuotu itse mukana vaan ne aina ostettiin. Miehet tekivät muuten omat ruokansa itse.¹¹⁷ Samalla tavalla tässäkin tapauksessa naisten rooli mainitaan kyllä, mutta sitä ei tuoda laajemmassa kontekstissa esille. Koska miesten rooli poromiehinä on laajemmin yhteydessä Saarivaaran poroaitaan, on miesten rooli näkyvämpi ja siihen liittyviä tarinoita enemmän. Samalla tavalla naisten työ oli tärkeää kodille ja selviytymiselle, minkä vuoksi se pitäisi tuoda enemmän esille.

Sukupuolitutkimuksessa käsitellään ajatusta siitä, että työn pitää olla produktiivista mihin ei yleensä lasketa kotitöitä. Tämä sulkee naisten roolin ulos tuotteliaisuudesta ja heidän työnsä tärkeydestä.¹¹⁸ Kodin ylläpitäminen jäi miehen lähdettyä muualle töihin kokonaan naisten harteille, minkä vuoksi on tärkeää huomioda se, että naisilla ja miehillä oli samat taidot ja osaaminen. Puistolän emäntä, Hilda, oli tarinoiden mukaan erittäin etevä ampuja ja voitti aina miehensä ampumiskisassa.

Työt oli 1900-luvun alussa vielä eritelty naisten ja miesten töihin¹¹⁹. Se, mikä oli naisille ja miehille sopiva työ, ei aina pätenyt Lapin erämaassa. Siellä nainen teki yhtä paljon kuin mies mutta se ei välttämättä suoranaisesti museokohteissa tule esille vaan se jää monilla tavoin sanomattomaksi. Naisten rooli yleensä nähdään matalan osaamisen työnä siksi, että naisten töihin tarvittavat taidot saadaan ”luonnollisesti” koulutuksen tai oppimisen sijaan¹²⁰. Luonnollisuudella tarkoitetaan sitä, että naisilla on ”luonnollinen hoivavietti”. Miehillä on vapauksia valita työnsä ja suuntansa elämässä, kun taas naisten mahdollisuudet taloudellisesti ja sosiaalisesti olivat rajoitettu aikalalla vaimon, tyttären ja piian rooleihin, mitkä sijaitsevat kotimaailmassa. Tämän vuoksi miehisyys ja miesten työt nähdään vaikuttavampina, vaikka moni koti ei olisi pärjännyt, jos naiset eivät olisi olleet paikalla pitämässä kotia pystyssä. Naisen vastuulle jäi näin ollen porotaloudessa kotityöt, lastenhoito ja karja, kun taas mies hoiti porot ja raskaimmat maataloustyöt¹²¹.

¹¹⁶ Strand 1994: 24.

¹¹⁷ Strand 1994: 24.

¹¹⁸ Irving 2015: 207.

¹¹⁹ Irving 2015: 209.

¹²⁰ Irving 2015: 209.

¹²¹ Helle 2015: 35.

Joissain tapauksissa painotetaan sitä, että apuna voi olla poika tai tyttö tai emännän lisäksi myös isäntä voi tämän tehtävän hoitaa. Miehet niittivät viljan, jonka jälkeen naiset puivat viljan. Riihityö nähtiin emännän ja piikojen päivätyönä, eikä miehet suostuneet riiheen menemään, vaikka olivat kotona. Paulaharjun kirjoittamissa muisteloissa suoraan sanotaan, että ”ei ollut mies eikä mikään, joka ryhtyi nokisiin riihitöihin” ja kuinka ”akat niihin kyllä joutivat, sama se semmoisille”.¹²² Samalla kun rajataan naisten työtä, luotiin myös tarkat rajat sille, minkälainen miehen pitäisi olla. Loppusyksystä miehet lähtivät metsälle metsästämään lihaa talveksi, mikä kuvaillaan nimenomaan miesten työnä, jolloin naiset voivat mennä saunomaan¹²³.

Naisille kuului karjanhoito, heidän sanotaan aina touhunneen navetassa. He esimerkiksi pääsiäisyön jälkeisenä aamuna kävi herättämässä karjansa virsiä laulaen. Pääsiäisyönä he kulkivat pihaa ympäri petkeleen kanssa suojellakseen pihan käärmeiltä tulevana kesänä.¹²⁴ Aineistossa mainitaan erityisesti se, että Mari Tanhuan saavuttua Moskulle asumaan pysyvästi, Moskun karjatalous rikastui. Heillä kasvoi sonneja hihnoja varten ja lypsylehmiä oli jopa kuusi kappaletta.¹²⁵

Aineistossa ei puhuta paljon lapsista ja jos heistä puhutaan, harvoin asioita katsotaan heidän näkökulmastaan. Erityisesti tyttöjen näkökulmaa ei näe paljoa. Yksi mielenkiintoisimpia näkökulmia lapsien muistoihin on Saarivaaran kunnostusraportissa, jossa muistellaan tyttölapsen näkökulmasta erotuksia. Paulaharjun *Sompio*-teoksessa käydään läpi nuorten naisten näkemyksiä kosintoihin. Eräät nuoret naiset juoksivat piiloon kuullessaan, että häntä on tultu kosimaan ja tuli näkyviin vasta sitten kun kosija oli lähtenyt paikalta. Joissain tapauksissa perheen isäntä sanoi, että jotkut kosijat eivät olleet tervetulleita siksi, että heillä oli äkäinen luonne tai muu asia mistä perheen isäntä ei tykännyt. Tarkoituksena oli kuitenkin löytää hyvä mies tyttärelleen.¹²⁶

Koska museot alistuvat tälle yhteiskunnan näkökulmalle, ne myös ylläpitävät patriarkaalisia käsityksiä ja lisäävät tarvetta naisten äänille museoissa. Tarvitaan oikeudenmukaisuutta ja tasa-arvoa huomioiden eri ryhmien tarpeet, esimerkiksi naisten

¹²² Paulaharju 2025 [1939] 104–105.

¹²³ Paulaharju 2025 [1939]: 159.

¹²⁴ Paulaharju 2025 [1939]: 89, 271–272.

¹²⁵ Kännö 1992: 157.

¹²⁶ Paulaharju 2025 [1939]: 275–276.

tarpeet¹²⁷. Onkin siis tärkeää tuoda esille kokonaisvaltaisesti naisten rooleja, jotka ovat olleet yhtä tärkeitä. Miesten tekoja ja roolia on mahdollisesti painotettu enemmän, johon on voinut vaikuttaa esimerkiksi kodin ulkopuolella tapahtuvien asioiden ja tekemisten painotus. Tässä tapauksessa se painotus voi johtaa arkisuuden unohtamiseen. Naisten rooli yleensä jääkin kodin sisälle arkisuuden alueelle, miten arkisuutta pystytään kehittämään arvostettavammaksi, jos yhteiskunnan näkemys arkisuudesta nähdään eri tasoisena kuin miesten kodin ulkopuolella tehtävät työt? Vaarana on, että naisten työpanosta ja elämää katsotaan miesten linssin kautta.¹²⁸

4.2. Kulkureitit ja verkostot

Teemana kulkureitit ja verkostot luovat monialaista kuvaa alueesta ja sen historiasta, kuinka alueella on kuljettu ja eletty muiden ihmisten kanssa. Ne eivät ole aina helposti havaittavissa, koska kulkureitit mielletään yleensä kulttuurin ja ihmisten kantajina sen sijaan, että ne myös nähtäisiin kulttuuriperintönä. Kulkureitit ovat luoneet omanlaisensa verkoston, joka heijastaa kuvaa omasta ajastaan. Svensson

et al. (2020) artikkelissa tätä ajatusta käytiin syvemmin läpi, jossa esimerkkinä oli Ruotsin ja Norjan rajalla sijaitseva Finnskogen (suom. suomalaisten metsä). Artikkelin mukaan kulkureitit pitäisi nähdä osana kulttuuriperintöä eikä vain kulttuuriperinnön kuljettajina. Kulkureitit ovat ikään kuin alueiden artikulointia, joiden avulla pystytään näkemään ihmisten vuorovaikutusta luonnon kanssa ja kuinka ne ilmentävät ihmisten käsitystä ympäristöstään.¹²⁹

Sosiaaliset verkostot taas luovat erilaista kuvaa museoreitin alueesta 1900-luvun alussa. Sosiaaliset verkostot nivoutuvat jokaiseen elämän osa-alueeseen ja niiden avulla museoreitin kohteet pystytään yhdistämään toisiinsa luontevasti museoreitillä. Sen avulla pystytään luomaan kuvaa jokapäiväisestä elämästä, minkä avulla museoreitin alueen arki ja siellä asuneet ihmiset antavat museovierailijalle kokemuksen. Museokohteita yhdistää erilaiset sosiaaliset suhteet. Moskun äiti, Maria Matilda Halonen, oli Sau-Kaalepin sisarentytär¹³⁰. Sau-Kaalepin jälkeläinen Sau-Herra oli Moskun serkku, jolle Tarkkalan räätäli oli tehnyt vaatteita. Moskun sisar Hilda oli naimisissa Väinö Halosen kanssa, joka oli Savukosken kunnan pitkäaikainen kunnanesimies. Sosiaalista verkostoa olisi hyvä tuoda esille museoreitillä, koska se yhdistää museokohteita monella tasolla muuten kuin vain ajallisesti.

¹²⁷ Håkansson & Jonsson 2023: 59.

¹²⁸ Håkansson & Jonsson 2023: 59.

¹²⁹ Svensson et al. 2020: 243–245.

¹³⁰ Korhonen & Kännö 2001: 16.

Esimerkiksi Sompio ei ole kartalla merkitty alue, joka on tiukasti määritelty vaan sen rajat ovat pehmeitä ja alati liikkuvia. Ne ovat kehkeytyneet yhteisön keskuudessa, koska yhteistö itse päättää mitkä alueet kuuluvat rajojen sisälle. Tähän kehitykseen vaikuttavat suuresti verkostot.¹³¹ Tämä sama pätee myös kulkureittien luomiseen, sillä ihmiset kulkevat siellä missä yhteistö toimii. Nykymatkailijan näkökulmasta museoreitin alue itsessään, kuten myös siellä olevat kohteet, ovat syrjäisessä paikassa. Erityisesti kohteet ovat pitkien ajomatkojen päässä toisistaan, mikä matkailijalle luo mielikuvaa laajasta, yksinäisestä erämaasta. Tämä ei kuitenkaan ole aina ollut niin. 1900-luvun alussa elinympäristö oli suurempi verrattaessa nykypäivän keskivertokansalaisen elinympäristöön. Matkat olivat pidempiä, matkustaminen hitaampaa ja siihen tarvittiin esimerkiksi pysähdyspaikkoja. Käy siis järkeen, että jotkut talot toimivat ikään kuin kievareina tai majataloina. Yksin erämaassa selviytyminen on mahdollista mutta se olisi vaikeaa. Yhteisön ja yhteistyön avulla alue toimi ja toimii tänä päivänäkin.

Saarivaaraan poroerotuksille mentäessä moni tuli todella kaukaa paikan päälle, joka vaati etappeja, missä nukkua yön yli¹³². Tämä vahvistaa ajatusta verkostosta asukkaiden ja paikallisten välillä, kuinka jokaista ihmistä autettiin ja kaikille löytyi tilaa siitä huolimatta, oliko sitä oikeasti ja kuinka ihmisillä oli varaa kestittää muita. Se maksettiin työnteolla takaisin.

Museoreittiä kehittäessä on tärkeä ottaa huomioon se, että reitti ole itsessään vain tapa kulkea vaan myös osa kulttuuriperintöä¹³³. Ottamalla huomioon reitit itsessään merkkinä ihmisten jäljestä ympäröivään luontoon ja kuinka niiden avulla on pystytty vaikuttamaan maiseman ja ympäristön mieltämiseen.¹³⁴ Tämä ei tietenkään ole yhtä tietoisista luomista kuten nykypäivänä infrastruktuurin kehittäminen on. Kulkureitit ovat täten jatkuvaa kulttuuriperintöä, jota luodaan ja muutetaan koko ajan¹³⁵.

Tästä esimerkkinä toimii Alaponkun erämaatilan kulkureitit 1900-luvun alussa ja kuinka ne muuttuivat Lokan tekojärven täytön jälkeen. Alaponkun erämaatila sijaitsi aikoinaan Korvasen kylän vieressä, joka on sittemmin jäänyt tekojärven alle ja on yksi niistä kylistä, jotka

¹³¹ Paasi & Zimmerbauer 2016: 75.

¹³² Strand 1994: 26.

¹³³ Svensson et al. 2020: 249.

¹³⁴ Svensson et al. 2020: 252.

¹³⁵ Svensson et al. 2020: 252.

tuhottiin tekojärven vuoksi. Vuoden 1925 kartassa näkyy selkeästi kulkureitti Korvasen kylästä Hietalaan ja siitä Alaponkuun, mistä tie jatkui pidemmälle itään Keitmitvaaraan (Ks. Kuva 8).



Kuva 8. Karttakuvaa vuodelta 1925. Vanhatkartat.fi / Maanmittauslaitos

Tämän kartan perusteella on hyvä hahmottaa, ettei Alaponkuu oikeastaan ollut niin syrjässä kuin se on nykymatkailijan näkökulmasta. On hyvin mahdollista kuvitella, että jokainen, joka lähti Korvasesta itään päin, kulki Alaponkun erämaatilaa kautta. Reittejä ei olisi merkitty karttaan, ellei niitä olisi käytetty paljon yhteisössä ja ne olisivat olleet näkyviä ympäristössä. Se että Mosku piti paikassa kauppaa ja siellä sanottiin kulkevan koko ajan ihmisiä, kertoo sen keskeisestä sijainnista. Pelkästään vierailijoiden ruoka- ja kahvihuolto varten oli Alaponkuun palkattu piika. Mari oli myös kuuluisa sahdin, eli suodattamattoman oluen, teosta.¹³⁶ Se ei olekaan perferiaa, toisin sanoen syrjäisyyttä, vaan oikeastaan osa keskustaa. Keskusta ei tarvitse aina olla suuri kaupunki tai suuri tehdaskeskittymä, vaan se voi näyttäytyä monin tavoin. On siis mahdollista väittää, että Alaponkun erämaatila oli osaa keskustaa, koska se toimi ekonomisena ja sosiaalisena keskuksena¹³⁷.

¹³⁶ Korhonen & Kännö 2001: 31.

¹³⁷ Kauppila 2011: 22.

Tilan ja etäisyyksien politisointi luo keskeisyyden ja periferian¹³⁸. Nämä syntyvät kommunikaation, kielen, käytännön ja tilan välisessä vuorovaikutuksessa.¹³⁹ Politisointi näkyy parhaiten Lokan tekojärven luomisessa, joka esimerkiksi eristi Alaponkun erämaatilan keskeisyydestä ja siirsi sen periferiaan. Lokan tekojärven rakentaminen aloitettiin 1960-luvulla ja pääsyy siihen, miksi se nähtiin tarpeellisena, oli tarve lisätä energiantuotantoa. Energiantuotanto nähtiin tärkeämpänä kuin luontaiselinkeinojen harjoittaminen ja harjoittajien elämänpiirien tuhoaminen. Poismuutto Lokan tekojärven alta oli monille katkerampaa kuin sota-ajan evakko aika.¹⁴⁰ Uudelleen rakentaminen oli sota-ajan jälkeen aina mahdollista, mutta nyt kotialueet jäisivät veden alle pysyvästi.

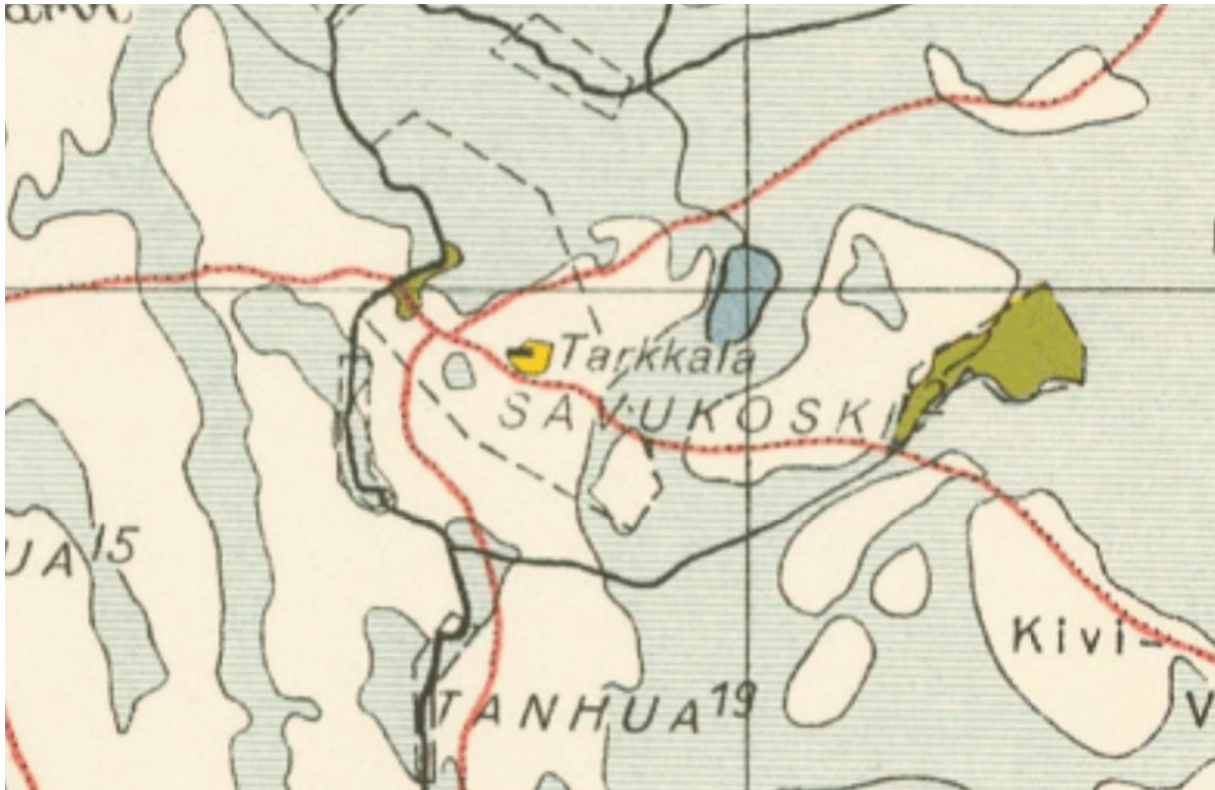
Kauhanen (2014) kirjassa näytetään kuva erilaisista reiteistä, poluista ja maanteistä. Siinä Maantiekurun reitti ja Ruijan polku kulkevat Tanhuan, Lokan ja Rieston kautta pohjoiseen. Rieston oikealla puolella sijaitsee Korvanen ja siitä pienen matkan päässä sijaitsee Alaponku. Alaponku ei siis ollenkaan ollut syrjäisellä alueella paikallisen silmin.¹⁴¹ Nämä reitit muuttuivat tekojärven luomisen jälkeen. Vuoden 1943 kartassa nähdään selvemmin Alaponkun keskeinen sijainti, sillä se sijaitsee juuri teiden risteyksessä (Ks. Kuva 9). Alaponkun kautta mentiin itään ja pohjoiseen päin. Sen sijaan seuraava kunnon tie Alaponkuun näkyy kartoissa vuonna 2002. Vanhat tiet näkyvät vieläkin mutta nykyään ne eivät johda minnekään. Alaponku on politiikan ja taloudellisten tarpeiden kautta siirretty periferiaan ja nykymatkailijalle ajomatka Alaponkuun voi tuntua pitkältä, kestäähän sinne Savukoskelta tunti.

¹³⁸ Toisin sanoen esim. syrjä- tai rajaseutu.

¹³⁹ Handel 2018: 474.

¹⁴⁰ Kauhanen 2014: 12.

¹⁴¹ Kauhanen 2014: 30.



Kuva 10. Karttakuvaa vuodelta 1945. Vanhatkartat.fi / Maanmittauslaitos

Muiden kulkureittien lisäksi joet ja järvet olivat tärkeitä museoreitin alueella. Kesäisin se oli parhain tapa liikkua, mutta siihen meni jopa viikkoja riippuen, kuinka kauas piti matkustaa ja vaivaa siksi, että silkalla ihmisen voimalla päästiin vaikeat kohdat yli. Tarpeen vaatiessa piti vaihtaa veneen paikkaa joesta toiseen, mikä tarkoitti sen vetämistä kuivalla maalla satoja metrejä. Matkailua ei siis harrastettu turhan takia vaan sille oli jokin syy.¹⁴³ Esimerkiksi jouluna moni matkusti Sodankylän kirkkoon ja sinne meni monia ihmisiä ja perheitä. Matkassa mukana oli yksistään kymmeniä poroja, jotka vetivät matkailijoita joulukirkkoon. Joskus halukkaita oli niin monta, että vanhemmat henkilöt ja esimerkiksi piit jäivät huolehtimaan talosta. Matkan aikana yövyttiin suurilla porukoilla muiden taloissa.¹⁴⁴

Elävien lisäksi myös kuolleita joskus kuljetettiin jokia pitkin. Tämä ei kuitenkaan ollut yleistä vaan suurin osa kuljetettiin maateitse. Jos henkilö kuoli kesällä, hänet laitettiin kylän omaan kesähautakenttään, kunnes talvella vainaja siirrettiin reittejä pitkin kirkkomaalle hautaan. Kesällä ei ollut mahdollista perheen viedä vainajaa johtuen töistä, joita piti tehdä

¹⁴³ Paulaharju 2025 [1939]: 83–84.

¹⁴⁴ Paulaharju 2025 [1939]: 282–283.

kotona ja metsissä. Talvella prosessi oli nopeampi ja talvella kuollut vainaja pääsi nopeampaa kirkkomaalle haudattavaksi.¹⁴⁵

Sen lisäksi, että jokea ja vesistöjä käytettiin kulkemiseen, niillä oli tärkeä rooli kalastuksessa. Kalastus oli yksi tärkeä ravinnonlähde museoreitin alueelle ominaisessa erämaalaisessa elämäntyyliin. Kalastusta harrastettiin perheen ja ystävien kanssa, mutta yhteiskalastusta tehtiin Sompiojärven kiiskimarkkinoissa aina vuoteen 1965 asti¹⁴⁶. Sompiojärvi, joka on nykyään osa Lokan tekojärveä, oli yksi suosituimpia paikkoja käydä kalassa, missä kalaa riitti kaikille alueen asukkaille¹⁴⁷. Kalastuksessa käytettiin pieniä veneitä, jotka oli rakennettu ihan itse¹⁴⁸.

Kalapaikoille kuljettiin yleensä samoja, tuttuja polkuja melkein joka kesäpäivä. Sillä tavoin pystyttiin olemassa yhteydessä luontoon ja menneisyyteen, muistellen menneitä aikoja samoilla kalapaikoilla.¹⁴⁹ Tässä tapauksessa Paulaharjun kirjoituksissa kerrottiin vanhan miehen haikeista muistohetkistä, kuinka siihen liittyi muistot perheestä. Vanhat polut ja kulkureitit ovat muutakin kuin vain tapa päästä yhdestä paikasta seuraavaan vaan ne sisältävät muistoja ja merkityksiä. Nämä merkitykset kantavat historiallista arvoa, sillä ne oli huomioitu myös Alaponkun erämaatilan restaurointiprosessissa. Kulkureitin ympäristöarvollinen asema edesauttoi restauroinnin aloittamista. Nykyään kerran kiireinen kulkureitti loppuu Lokan tekojärveen.¹⁵⁰

4.3. Jokapäiväinen elämä teemana

Jokapäiväinen elämä ja erityisesti arkisuuden esitleminen museoreitin kohteissa voi olla vaikeaa sen vuoksi, että termit ovat itsessään hyvin epämääräisiä¹⁵¹. Ne pitävät sisällään kaiken mahdollisen tutkimusalueen elämästä, joten museoreitille hyödyllisintä olisi esitellä jokapäiväistä elämää monialaisesti. Jokapäiväinen elämä olisi teemana myös mieliä avartava, koska museoreitillä ei täten keskityttäisi vain pintapuolisimpiin asioihin, vaan tuotaisiin esille

¹⁴⁵ Paulaharju 2025 [1939]: 244.

¹⁴⁶ Kauhanen 2014: 25; Paulaharju 2025 [1939]: 120, 124.

¹⁴⁷ Paulaharju 2025 [1939]: 121.

¹⁴⁸ Paulaharju 2025 [1939]: 117–118.

¹⁴⁹ Paulaharju 2025 [1939]: 124.

¹⁵⁰ Korhonen & Kännö 2001: 41.

¹⁵¹ Bennett 2005: 1.

erilaista sielunmaisemaa. 1900-luvun elämä alueella on kuitenkin ollut paikoittain hyvin erilaista verrattaessa nykypäiväiseen kaupunkilaiselämään.

Sen sijaan, että keskityttäisiin vain jännittäviin tapahtumiin ja erityisiin ihmisiin, yhtenä teemana olisi arkiset asiat, joita suurin osa ei ole ikinä kokeillut tai nähnyt. Tämä lisäisi museoreitin kohteiden niin kutsuttua eksotiikkaa, koska päästäisiin käsiksi asioihin, joista nykyaikainen ihminen on vieraantunut. Arkisuuden kulttuuriperinnössä keskitytään jokapäiväisen elämän elementteihin, jotka tulevat osaksi turistikokemusta¹⁵². Vaikka kokemuksellisuutta yleensä mainostetaan vain turisteille, olisi se varteenotettava idea myös suomalaisten matkailijoiden keskuudessa.

Kokemuksellisuuden kautta pystytään tuomaan esille konkreettisesti, minkälaista elämä on ollut 1900-luvun alussa tutkimusalueella. Siinä painotettaisiin kokemista materiaalisen kulttuurin kautta. Jos esineitä tuodaan museoreitin kohteisiin käytettäväksi tai koettavaksi, ei kulttuuriperinnön näkökulmasta esineiden autenttisuus ole välttämättömyys, vaan pikemminkin mitä museovierailijat saavat siirtä irti¹⁵³. Esimerkiksi aitoja esineitä ei voida antaa museovierailijoiedn käytettäväksi, jos niiden kunto on huono tai museoreitin kohteissa ei ole jonkinlaista valvojaa. Tämä ei kuitenkaan ole tarpeellista ottaen huomioon museoreitin mahdolliset resurssimäärät, koska museovierailijoille autenttisuus syntyy siitä tunteesta, jonka he saavat kohtaamisista muiden ihmisten kanssa, kuten myös esineistä ja maisemista¹⁵⁴.

Jotta museoreitin kohteista saataisiin holistiset käsitykset, olisi hyvä tuoda kattavasti esille, kuinka elämää on voitu elää eri tavoilla museoreitin kohteissa. Kattavan esillepanon huonona puolena taas on resurssien rajallisuus, jotka vaikeuttavat monialaista museoreitin kehittämistä. Se vaatii resursseja niin kunnallisella kuin yhteisöllisellä tasolla. Sen korostaminen on kuitenkin hyödyllistä museoreitillä, koska tuomalla esille itsestäänselvyutenä pidettyjä asioita ja ajalle tyypillistä yleistietoa¹⁵⁵, pystytään opettamaan museovierailijoille alueen elämäntapoja ja -tyylejä 1900-luvun alkupuolelta. Tähän voi yhdistää nostalgia, jonka yksi temaattinen aspekti on kognitiivis-emotionaalinen aspekti eli kuinka ihmiset olivat ja miten elettiin¹⁵⁶. Nostalgian avulla pystytään herättämään ajatuksia yksinkertaisesta ajasta.

¹⁵² Prince 2022: 20.

¹⁵³ Prince 2022: 22.

¹⁵⁴ Prince 2022: 22.

¹⁵⁵ Bennett 2005: 1–2.

¹⁵⁶ Anderson et al. 2016: 6.

Yhteiskuntateoriassa tämä ajatus itsestäänselvydestä ja ajalle tyypillisestä yleistiedosta on kehittynyt eritoten 2000-luvulla, sillä jokapäiväinen elämä nähdään paljon moninaisempuna ja dynaamisempuna eikä jokapäiväinen elämä ole vain homogeenista¹⁵⁷. Museoreitin etuna on se, että jokapäiväistä elämää on kohteissa kattavasti eri näkökulmista, eikä silloin kannattaisi sulkea mitään pois vain siksi, ettei se olisi yhtä jännittävää kuin museoreitin kohteissa esilletuodut henkilöt ja heidän historiansa.

Yhtenä esimerkkinä toimii Soléne Princen artikkeli vuodelta 2022, jossa käsitellään ruotsalaisamerikkalaisten kokemuksia matkustaessaan Ruotsiin kokemaan heidän esi-isiensä historiaa. Artikkelissa sanotaan, että tämän tyylliset turistit yleensä etsivät lisää tietoa menneestä ajasta, jotta voivat rakentaa heidän esi-isiensä elämän laajemmassa sosio-kulttuurisessa kontekstissa. Tämän vuoksi he päätyvät yleensä paikkoihin, jossa näytetään arkista kulttuuriperintöä, mikä ei yleensä ole kohteen varsinaista turismipakettia.¹⁵⁸ Tässä tapauksessa arkinen kulttuuriperintö on ympäröivän maailman hahmottamista ja kuinka siitä voi tehdä käsinkosketeltavan. Museoreitissä olisi hyvä tuoda esille laajalti ajan elämää, koska muualla ei ole informaatiota alueen historiasta ja elämästä samalla tavalla. Museoreitin kohteet olisivat kattavimmat lähteet, joista tätä tietoa löytyisi. Tämän lisäksi museovierailijat pääsevät näkemään juuri ne paikat, joissa tämä jokapäiväinen elämä tapahtui. Vaikka tämän tutkielman tapauksessa esi-isiin liittyvä matkailu ei toteudu yhtä laajalla tasolla kuin Princen artikkelissa, mutta se tuo kattavampaa kuvaa alueesta eikä näin ollen keskittyisi vain erikoisuuksiin.

Puistolassa nähdään jokapäiväistä elämää näkökulmasta, jossa korostuu kunnallispolitiikka ja elämä Savukosken keskustassa. Se on erilaista verrattaessa Alaponkun erämaatilaan, jossa jokapäiväinen elämä oli porotalouteen nojaavaa ja siellä harjoitettiin myös kaupankäyntiä kievaritoiminnan lisäksi. Tarkkalassa erämaatilán elämä oli erilaista, koska Tarkkalan isäntä Riikonen toimi räätälinä. Tämän vuoksi Tarkkalassa tulot eivät nojautuneet porotalouteen tai erämaatilán pyörittämiseen vaan räätälin töihin minkä vuoksi Tarkkalan ympärivuotinen toiminta oli tarpeiltaan erilaista.

Museoreitin kohteiden jako työn ja vapaa-ajan välillä on erilainen kuin nykypäivän ihmisillä on. Monet nykypäivänä lähtevät kotoa töihin ja tulevat töiden jälkeen kotia. Työ, vapaa-aika, harrastukset ja koti ovat kaikki tarkoin rajattuja osa-alueita ihmisen elämässä mutta 1900-luvulla alueella tämä ei ollut samanlaista, vaan ihmisten elämän eri osa-alueet olivat

¹⁵⁷ Bennett 2005: 3.

¹⁵⁸ Prince 2022: 31.

nivoutuneet toisiinsa. Tästä hyvä esimerkki on Saarivaara, jossa työ ja huvi sopivat hyvin yhteen. Päivisin hoidettiin erotusta ja myyntiä, mutta illalla tanssittiin, juotiin ja laulettiin. Saarivaarassa myös sosialisointia ja tavattiin muita ihmisiä, joita ei välttämättä nähnyt jokapäiväisten puuhien ohella, jos ottaa huomioon pitkät välimatkat. Museoreitillä olisi hyvä tuoda esille näitä eroavaisuuksia paremmin, jotta jokapäiväisen elämän moninaisuus tulisi paremmin museovierailijalle ilmi. Pelkästään kohteiden erilaisuutta korostamalla pystytään kertomaan laajasti jokapäiväisestä elämästä. Se ei ole niin ilmiselvää ja homogeenistä kuin stereotyyppit ja normit antaisivat ymmärtää.

Elinkeinot ovat yksi suurin tapa erotella museoreitin kohteet toisistaan, joiden avulla pystytään luomaan laajempaa kuvaa alueesta 1900-luvun alkupuoliskolla. Porotaloutta pystyttäisiin tuomaan esille Alaponkun erämaatilalla ja sen porotalouden laajempaa vaikutusta kuten myös siihen liittyvää sosialisointia Saarivaarassa. Puistolassa tuotaisiin esille elämää ja elannon saantia keskeisemmässä sijainnissa ja miten jokapäiväinen elämä eroaa Alaponkun erämaatilalla vietetystä elämästä.

Tarkkalassa voi korostaa räätälin työtä, miten se toimi ja mitä kankaat tai vaatteet ovat maksaneet, kuten myös alueelle tyypillistä muotia, miten ihmiset pukeutuivat ja kuinka sosio-ekonominen tilanne vaikutti tähän. Sitä on tuotu esille Tarkkalan informaatiotaulussa yhden kuvan verran, mutta sitä olisi mielenkiintoista laajentaa, jotta pukeutumisen vaihtelevuutta huomattaisiin. Savukosken keskustassa asui myös Sau-Herra, joka oli tiedettävästi Savukosken rikkain mies, joten vaatetusta on ollut laidasta laitaan siitä huolimatta, että museoreitin alue oli pieni paikka. Vähävaraisemmat perheet yleensä antoivat nuoremmille pieneksi menneet vaatteet ja aikuisten vaatteet sovitettiin lapsille sopiviksi. On tapauksia, joissa miehet varoivat kovalle kivelle astumista, koska se kulutti eniten kengänpohjia. Jos kengänpohjaan tuli reikä, se yksinkertaisesti paikattiin eikä heti hankittu uusia. Eräs paikallinen mies oli todella säästäväinen kenkien suhteen, sillä hän käytti kenkäparista vain yhtä kenkää päivässä, kulkien toinen jalka paljaana. Näin kengät säilyivät pitempään.¹⁵⁹ Joillakin oli myös kuolinvaatteet valmiina, kun taas toisille laitettiin päälle vain ne vaatteet mitä käytettiin aina¹⁶⁰.

Muu elanto tuli myyntitöistä. Moskulla oli tunnetusti kauppa, jonka avulla hän kävi kauppaa muiden yhteisön ihmisten kanssa mutta myös auttoi heitä. Hän toi tavaraa Sodankylästä, Rovaniemeltä, Norjasta ja Petsamosta. Kesäisin tuotiin veneittäin tavaraa, jotka

¹⁵⁹ Paulaharju 2025 [1939]: 178.

¹⁶⁰ Paulaharju 2025 [1939]: 243.

hevoskyydillä kuljetettiin Alaponkuun myytäväksi. Rahaa siitä ei paljoa saanut, vaan Mosku antoi yleensä tarpeen vaatiessa velaksi auttaakseen muita ihmisiä.¹⁶¹ Tämän lisäksi poroerotuksissa ihmiset myivät kaikenlaista tavaraa kuten turkiksia, nahkoja, lintuja, kahvia, tupakkaa, jauhoja, suolaa, verkkaa ja norjalaista lääkettä¹⁶². Tätä myyntikulttuuria voi myös liittää Saarivaaraan.

Museokohteissa pystyttäisiin tuomaan esille, kuinka paljon elannon saaminen vaikutti päivärytmiin, miten arjen askareet rakentuivat tämän ympärille. Nykypäivänä eri elämän osa-alueet eivät nivoudu toisiinsa yhtä vahvasti verrattaessa museoreitin kohteisiin, koska 1900-luvulla tekeminen vaikutti suoraan elantoon ja paljon ruokaa tuotiin pöytään. Tähän vaikutti suoraan ajatus siitä, kuinka paljon aikaa pystyttiin käyttämään muuhun kuin työntekoon. Yhteiskunnan suojaverkkoja ei ollut samalla tavalla kuin nykypäivänä, minkä vuoksi jokapäiväiset askareet olivat elintärkeitä.

Elinkeinon ja vaatetuksen lisäksi yksi mielenkiintoinen osa museoreitin aluetta on ruoka ja juoma. Niitä mainitaan eri lähteissä, kuinka Marin tekemä sahti oli erittäin tunnettua 1900-luvulla tai kuinka ihmiset söivät poroerotuksissa kampanisuja, kahvia ja poroa eri muodossa. Ruuan avulla pystytään helposti näkemään, kuinka yhteisö on käyttänyt erilaisia eläimiä eri vuoden aikoina ja kuinka elintaso ja elinkeino on vaikuttanut ravintoon. Tämä olisi helposti yhdistettävissä eri museokohteisiin, joissa vaihtelevuutta on. Esimerkiksi Puistolän emännän tarinoiden mukaan tiedettiin leipovan ja antavan lapsille maistiaisia leipomisen ohella. Ruokaa annettiin jokaiselle, joka tuli yöksi taloon ja sen eteen tehtiin töitä. Ruuan ja juoman kautta olisi mahdollista korostaa Moskun kauppaa ja mitä kaikkea siellä myytiin. Näiden kautta museovierailija saisi paremman käsityksen, mitä alueella syötiin minäkin vuodenaikana ja mitä käytettiin joka päivä. Tämän avulla olisi mahdollista nähdä sosio-ekonomiset vaikutukset niin ruuassa kuin vaatetuksessakin.

Ruoka näkyy monin tavoin museoreitin alueen historiassa. Joulukirkkoon mentäessä perheet pakkasivat eväslaukkuihinsa muun muassa juustoa, voita, kalaa, poronlihaa, linnuntäkkää¹⁶³ ja villipeuraa. Tarinan mukaan ”vanhoilla äijillä” oli mukana myös viinapullo

¹⁶¹ Kännö 1992: 167.

¹⁶² Kauhanen 2014: 49.

¹⁶³ Toiselta nimeltään linnun rintalihaa.

ja ryyppykuksa.¹⁶⁴ Keminkyläläisillä oli eväänä poronlihaa, jota he olivat keittäneet¹⁶⁵. Muina juhlahyhinä, erityisesti laskiaisena, ruokapöydällä oli aina ruokaa ja sitä sai syödä aina kun oli nälkä. Vieraiden saapuessa kylään tarjottiin heti syötävää. Ruokaa ei laitettu tiettyihin kellon aikoihin johtuen siitä, ettei kaikilla ollut kelloa vaan puhtaasti annettiin nälän olla vaikuttava tekijä.¹⁶⁶ Muuten perusruokavalioon kuului muun muassa nauriit, juusto, poronliha, villipeura, ohra, erilaiset linnut, kalat, viilit, maito ja velli¹⁶⁷. Erityisesti liha oli tärkein osa tutkimusalueen ruokakulttuuria¹⁶⁸.

Ruokaan vaikutti sosio-ekonominen asema. Kaunis-Tiinana tunnettu nainen meni naimisiin hyvätuloisen miehen kanssa, jolla oli suuri porotokka. He söivät hyvin, kunnes melkein koko porotokan kaatoi joku tauti, mikä näkyi heti heidän ruuanlaitossaan. Kaunis-Tiina käveli nälissään kotinsa läheisessä metsässä etsien vanhoja luita, joita oli aikaisemmin varakkaampana emäntänä heittänyt pois ylijääneen keiton kera.¹⁶⁹ Toinen esimerkki sosio-ekonomisen aseman vaikutuksesta ruokaan ja ravinnonsaantiin oli eräs Hietalan perhe, jonka noin kymmenkuntaa lapsia kutsuttiin piimäveturiksi vieraillessaan ympäri Korvasen taloja pyytämässä ruokaa syödäkseen, koska perheellä ei ollut varaa¹⁷⁰.

Ruuan avulla juhlittiin juhlahyhinä mutta myös muina merkittävinä päivinä, mikä teki ruuasta tärkeän osan rituaaleissa. Näistä yksi esimerkki on, kun karja päästettiin paimennettavaksi. Kodin emäntä oli tehnyt kotiväelle hyvät syötävät, esimerkiksi kokkajuustoa ja muuta maitoruokaa, leivän kera. Paimenille emäntä oli valmistanut juustoa, voita ja metsontäkkää. Illalla tuodessaan karjan takaisin kotia sai niin karja kuin paimen kylmää vettä niskaansa, jopa joskus perheen isäntäkin sattui saamaan vettä niskoihinsa emännän toimesta. Se oli hupia mutta myös esti karjan ”kuivettumasta”.¹⁷¹ Tämä kertoo myös ruuasta mutta myös siitä, kuinka hauskanviettoa ja nautintoa pystyttiin yhdistämään työntekoon. Ajalle tyypillisesti työnteko koski elämän jokaiseen osa-alueeseen.

¹⁶⁴ Paulaharju 2025 [1939]: 282.

¹⁶⁵ Paulaharju 2025 [1939]: 284.

¹⁶⁶ Paulaharju 2025 [1939]: 268.

¹⁶⁷ Paulaharju 2025 [1939]: 94, 95, 118, 137, 143, 213, 282.

¹⁶⁸ Hihnavaara 2011 [2002]: 271.

¹⁶⁹ Paulaharju 2025 [1939]: 79.

¹⁷⁰ Korhonen & Kännö 2001: 11.

¹⁷¹ Paulaharju 2025 [1939]: 91–92.

5. TUTUSTUMISMATKA SAVUKOSKELLE

Hankkeen puitteissa suoritettiin tutustumismatka Savukoskelle 30.6.-1.7.2025, jossa mukana olivat myös Porisevat porstuat ja pohjoiset kulttuurimaisemat -hankkeen projektipäällikkö Isa Tuuri ja Savukosken kunnan hanke- ja hyvinvointikoordinaattori Susanna Schwartz-Matero ja kulttuuri-markkinointisihteeri Kaija Maunula. Matkan tarkoituksena oli nähdä museoreitin kohteet omin silmin, hahmottaa museoreittiä ja tutustua paremmin alueeseen. Tutustumismatkan aiheina olivat niin hanke ja museokohteet kuin myös tutkielman suunta ja mitä olisi hyvä tuoda esille tutkielmassa. Käymällä fyysisesti paikan päällä saa paremman käsityksen museoreitin kohteiden etäisyyksistä ja miten kohteet nivoutuvat toisiinsa reitti- ja vuorovaikutusverkostoissa (sukulaisuus ja työ).

Ensimmäisenä päivänä vierailtiin Saarivaaran poroaidalla. Siellä tapasimme Teuvo Willmanin, joka on paikallinen poromies ja hänellä oli paljon tietoa kuten myös kokemusta poroaidasta. Hänen johdolla tarkastelimme poroaitaa ja sen läheisyydessä olevia rakennuksia eli kämppiä. Ne on aikoinaan rakennettu jokaiselle perheelle tai suvulle, joissa he yöpyivät ja oleskelivat erotusten aikaan. Poroaidalle ei nykyisellään ole juurikaan opastusta. Paikan päällä sijaitsee vain yksi informaatiokyltti mutta se ei kerro mitään enempää kuin visualisoi poroaitaa rakennelmana ja minkä nimiisiä kaikki eri kohdat ovat (Ks. Kuva 11). Sinne ei pääse ilman autoa, ellei ole valmis kävelemään pitkää matkaa, eikä sinne ole pääsyä varsinkaan lumen tultua. Myöskään liikuntarajoitteiset eivät pystyisi helposti pääsemään paikalle. Poroaita oli ränsistynyt vuosien saatossa sen jälkeen, kun Museovirasto oli sitä korjannut 1990-luvulla.



Kuva 11. Saarivaaran poroaidan informaatiotaulu. Roosa Kukkonen / Oulun yliopisto

Nykyään sitä ylläpidetään talkoovoimin paikallisesti, mikä on ihailtavaa omistautumista paikallisyhteisöltä. Selkeästi poroaidalla on suuri merkitys yhteisölle ja minkälaista historiaa ja myös muistoja se edustaa. Poroaidan edustalla on kartta (Ks. Kuva 6), joka kuvastaa koko poroaitaa mutta todella moni osa siitä on sortunut. Se kipeästi kaipaa korjaustöitä ja resursseja, jotta sitä ei menetettäisi kokonaan. Teuvo Willman sanoikin, että jos se olisi kunnossa, sitä käytettäisiin mahdollisesti vieläkin. Poroaidalle ei välttämättä turisti eksyisi sattumalta, koska sen sijainti mielletään nykypäivänä syrjäiseksi mutta se on aikoinaan ollut keskeinen paikka alueen kulttuurihistorian kannalta.

Toinen päivän kohteemme oli Alaponkun erämaatila. Erämaatila ja poroaita ovat kaukana toisistaan, joten autolla on pakko kulkea. Nykymittapuulla myös Alaponkun erämaatila on syrjäisellä paikalla, mikä oli melkein pä hullunkurinen kokemus vierailijan näkökulmasta. Niin syrjäinen paikka on joskus ollut isojen kulkureittien kohdalla, että erämaatalosta haluttiin muuttaa pois sen vuoksi. Alaponkussa on erilaista majoitustoimintaa kuten myös museotoimintaa. Siellä oli kesätyöntekijä, joka teki muun muassa luetteloa

erämaatilan esineistöstä. Alaponkun erämaatila on pisimmälle kehitetyin museoreitin kohde, jolla on mielenkiintoinen historia.

Siellä pystyy tekemään monenlaista toimintaa, ja kohde on täynnä tarinoita, joita kertoa. Mosku ja Mari ovat mielenkiintoisia henkilöitä, varsinkin kun Alaponkun toiminta jatkuu suvussa kunnan kanssa yhteistoimin. Täällä tuli ilmi myös eräs kummitustarina nukesta, joka oli tippunut maahan ja sen lisäksi oli mahdollisuus maistaa Marin reseptillä tehtyä kotikaljaa. Kuinka hieno kokemus onkaan päästä maistamaan kotikaljaa, joka on laajalti pidetty. Alaponkun erämaatilalla yhdistyvät kaikki aistien maailmat ja eri näkökulmat.

Alaponkussa vieraillessa luonnon merkityksen ymmärtää välittömästi, sillä siellä on suojaista ja hiljaista. Metsä ympäröi kaikilta sivuilta. Itselleni luonnon läheisyys ja sen merkitys kohteissa oli huomattava. Kun pääsee paikan päälle itse kokemaan kohteet sellaisenaan, niistä välittyy rauhallisuutta ja kotoisuutta. Luonto tuo esiin ääni- ja hajumaailmaa, jota on voinut kuulla 1900-luvun alkupuoliskolla. Se oli itselleni tärkeä ulottuvuus matkan aikana, sillä ympäristöön pystyi kuvittelemaan kohteissa asuneet ihmiset ja minkälainen ympäristö heillä on ollut. Tällainen kokemus on kallisarvoinen siksi tutkielman kannalta, että vierailijan näkökulmasta huomioi asioita eri tavalla.

Seuraavana päivänä vierailimme Kotiseutumuseo Puistolassa, joka oli auki vierailijoille. Ensivaikutelmani Puistolasta oli, että se on hyvällä sijainnilla Savukosken keskustan läheisyydessä ja siellä oli paljon nähtävää. Puistolassa oli eri teemoja, jotka olivat kaikki relevantteja joko Puistolaan tai sitten alueen historiaan ja 1900-luvun alun elämäntyyliin. Päärakennuksessa oli yhdistetty hyvin talon asukkaiden historia ja heidän vanhat huonekalunsa, kun taas yläkertaan oli keskitetty muut näyttelyt ja näyttelytekstit. Lisää näyttelyesineitä ja -tekstejä oli navetassa pihapiirin toisella puolella. Ladon sivuun oli myös kesän ajaksi tehty pakohuonepeli, jossa hyödynnettiin alueen historiallisia henkilöitä ja tarinoita hyväkseen.

Yksi mielenkiintoisimpia asioita oli eräs kummituskokemus Puistolassa. Olimme yläkerrassa katsomassa näyttelyä, kun valo meidän yläpuolellamme alkoi räpsymään. Silloin kesätyöntekijät totesivat, että se oli vain Vainö. Mitään pelottavia tarinoita ei ollut, vaan Vainöä aina tervehdittiin taloon tullessa ja hän saattoi ilmoittaa paikalla olostaan juuri valojen räpsytysten kautta. Tämä oli myös yksi kulttuuriperinnön ilmentymä, sillä henkilöt ovat silti osa rakennusta pitkään kuolemansa jälkeen ja kuinka heidän kanssaan ollaan ikään kuin vuorovaikutuksessa.

Matkan viimeinen kohde oli Tarkkalan erämaatila, joka oli myös sijainniltaan kaukana. Sinne pystyisi menemään pyörällä, jos haluaisi kulkea muuten kuin autolla. Tarkkala sijaitsee

maastopyöräilyreitit varrella, jonka vuoksi se olisi mainio pysähdyspaikka pyöräretkellä. Muuten välimatkat ovat niin pitkiä, että auto on kaikista paras väline kohteiden näkemiseen, ellei pyöräily kiinnosta.

Tarkkalassa on joskus pidetty avoimia päiviä kesäisin, jolloin ihmiset pääsevät myös Tarkkalaan sisälle, mutta niitä ei ole kovin useasti. Tarkkala oli sisältä melkein tyhjä lukuunottamatta pöytää, tuoleja ja paria sänkyä. Sielläkin oli metsän reunassa sauna, jota pystyi netin kautta varaamaan yksityiseen käyttöön. Tarkkalassa on paljon potentiaalia mutta tällä hetkellä vierailijalle siellä ei ole paljon informaatiota lukuunottamatta informaatiokylttiä, joka sijaitsee pihapiirin reunassa. Mielestäni lisää infoa pitäisi saada ympäri pihaa tai lähemmäs taloa.

Yleisluontoinen vaikutelma museoreitistä itsestään on se, että kohteiden välinen matka voi hankaloittaa museoreitin käyttöä, joka pitää tuoda ilmi reitin markkinoinnissa. Se ei ole käveltävissä ja se vaatii paljon aikaa kulkemiseen ja suunnistamiseen nykyisessä muodossaan. Se että kohteisiin ei ole hyviä suunnistusviittoja tai jos niitä on, ne ovat esimerkiksi kaatuneet maahan tien pieleen, kertoo resurssien ja ajan tarpeesta.

Tämä vaatii myös paikallisten yritysten yhteistyötä museoreitin suhteen, koska on tarpeen luoda ympäröivää infrastruktuuria mikä myös saisi vierailijoita tulemaan paikan päälle. Vierailija tarvitsee muutakin nähtävää ja tekemistä, sillä kohteet ovat hyvin syrjässä, eikä kohteiden välillä ole oikein mitään muuta, minne pysähtyä. Monia välietappeja tuotiin esille matkan aikana, mutta nekin vaatisivat enemmän valmistelua, jotta ne olisivat käytettävissä ja informatiivinen lisä museoreittiä varten. Selkeästi on tarvetta saada reitille enemmän resursseja, joiden kautta museoreitin käyttöönotto ja ylläpitäminen olisi helpompaa.

Museoreitin kohteet itsessään omaavat paljon potentiaalia, minkä vuoksi ne ovatkin oivallisia kohteita museoreittiin. Yhdessä ne luovat monitasoista kuvaa tutkimusalueen elämästä 1900-luvulla. Suurin osa kiinnostavista tiedoista tulikin juuri kanssakäymisissä pikemminkin kuin itse kohteissa. Ilman opastusta ja paikallista tietoutta olisi vaikeaa saada samanlaista kuvaa kohteista verrattaessa kaikkeen informaatioon mitä matkan aikana on tullut esille. Kohteiden parhaat puolet ovat juuri henkilöt ja tarinat, jotka niihin liittyvät pikemminkin kuin vain rakennukset ja ympäristö itsessään. Esimerkiksi Tarkkalan erämaatilalla oli onnistuttu siinä, että tuotiin tarinoita ja informaatiota esille informaatiotaululla (Ks. Kuva 12).



Kuva 12. Tarkkalan erämaatalon informaatiotaulu. Roosa Kukkonen / Oulun yliopisto

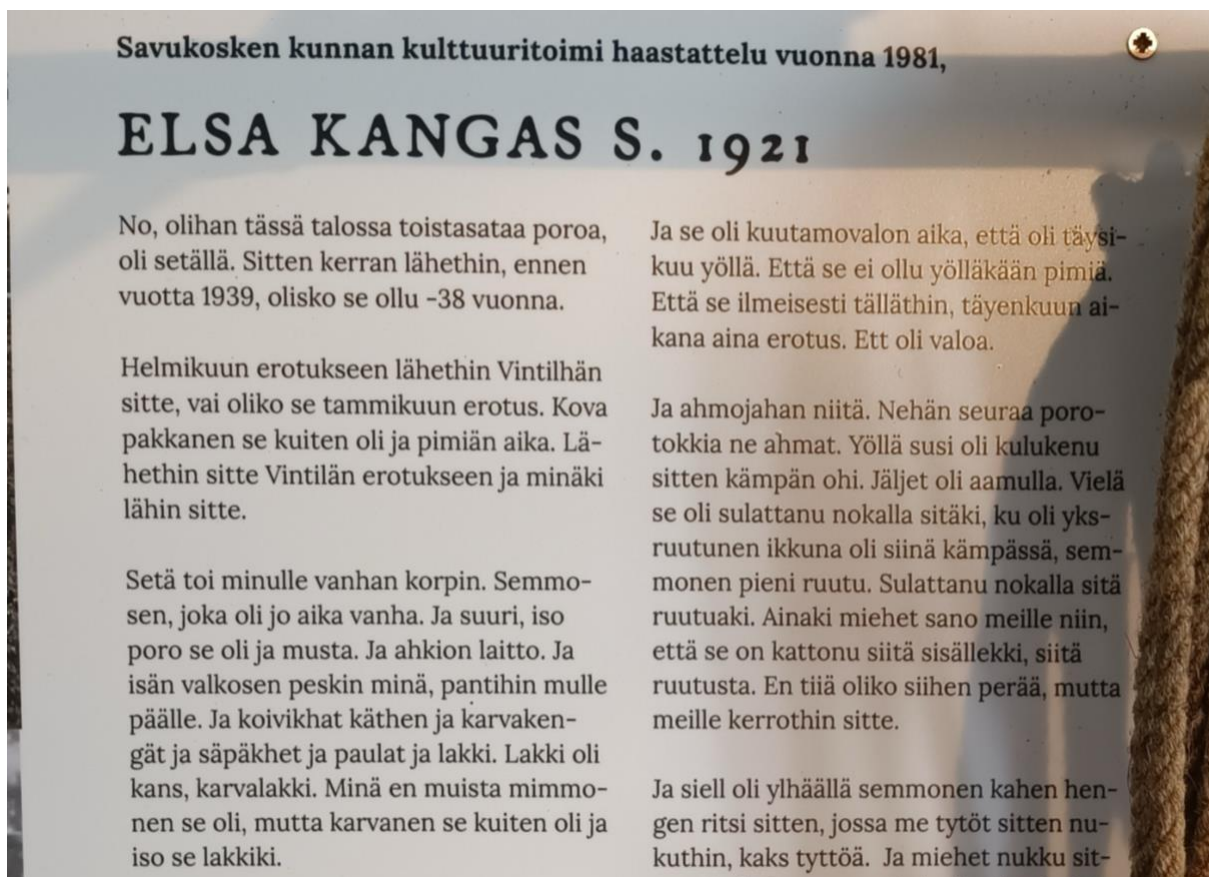
Kuvan informaatiotaulussa on tasapainotettu hyvin asiapainotteinen teksti kuten myös tarinoista kertova teksti, joka on jossain määrin lukijaa puhutteleva. ”Katsokaapa oikealla olevaa kuvaa Riikosen lapsista” lukee kuvassa, ikään kuin informaatiotaulu kertoo lukijalle tarinoita. Se antaa vaikutelman, että vierailija ei ole yksin paikalla vaan joku paikallinen olisi kertomassa vierailijalle mielenkiintoisimmat tarinat. Tämä tulee esiin myös seuraavassa alaluvussa, jossa käsitellään museoreitin pilotointia ja siihen liittyvää osallistujapalautetta.

Alueen vahvuus on yhteisö, yhteisön tarinat ja se kulttuuri, joka siellä on. Nämä eivät tule parhaiten esille asiapainotteisissa teksteissä tai tyhjiissä rakennuksissa vaan juuri siellä missä paikalliset ovat mukana kertomassa historiasta. Tämä tuli esille parhaiten kaikissa muissa kohteissa, joissa oli ihmisiä ryhmän mukana keskustelemassa paikasta ja näyttämässä paikkoja. Koska tätä ei ollut Tarkkalassa, se on tyhjempi muihin verrattuna. Tarkkala vaatii enemmän työstämistä, jotta se olisi yhtä antoisa kokemus vierailijoille kuin muut paikat.

Tätä kerrontaa tuotiin myös esille Puistolassa näyttelyteksteissä, sillä siellä käytetään paljon haastatteluja suorina lainauksina. Suurin osa haastatteluista oli tehty vuonna 1981

Savukosken kunnan kulttuuritoimen puolesta. Näyttelyteksteissä oli kahden tyylistä kerrontaa, eli ikään kuin monologi (Ks. Kuva 13) ja haastattelu (Ks. Kuva 14). Tämän tyylinen tiedon esittäminen vaatii aikaa vierailijalta, mikä voi jäädä vähäiseksi koska tilat ovat yleensä ottaen pienet, joten lukemisrauhaa ei välttämättä saa, jos paikalla on monta ihmistä kerralla.

Kaikki vierailijat eivät kuitenkaan ole samanlaisia, koska oppimistyylejä on erilaisia. Tämä ottaen huomioon, haastattelut ja tekstit olisi hienoa saada äänityksiksi ja videoiksi. Se kannustaisi erityylisiä oppijoita ja lisäisi myös eri aistien käyttöä. On hyvin mahdollista, ettei vierailija välttämättä ehdi tutustua kaikkeen tekstiin eikä tällöin saa yhtä kokonaisvaltaista käsitystä Puistolan kotiseutumuseosta.



Kuva 13. Puistolan kotiseutumuseon näyttelyteksti. Roosa Kukkonen / Oulun yliopisto

Savukosken kunnan kulttuuritoimi haastattelut vuonna 1981.
Iida Kalliskota 1905–1986. Haastattelija Saara Hannula.

HIHNAVASOTUS JA RUOKA

Iida: Niitä oli joka talossa, Siinä oli paljon poroja. Siihen aikhan ei ollu sitä rajaa, että ei saa olla kovin paljon poroja.

Saara: Ja niitä hoijettiin, vasotettiin kotona?

Iida: Vasotettiin. Keväällä lähettiin vasotukseen. Semmonen harmajatynnyri, parinsaan litran. Se pantiin harmajaa täyteen ja piimää leiliin. Ja leivät ja juustot matkhan. Ja net menit sitte sinne mettään. Panit porot ensin kiinni ja sitte makasit keväimen. Ennen ku viimeinen vasa oli hangella, niin sitte vasta tullit pois. Mutta evästähän sinne viethin. Ja niitähän oli, kuivatlihat jo net otit matkhan, reikäleiväkki.

Saara: Sitte teurastuksen aikana sitä oli kovasti sitä poronlihaa?

Iida: Oli sitä ja tehtiin makkaroja.

Saara: Entä sisälmykset? Miten tarkon net käytethin?

Iida: No, kyllä nen ne... Vitikassa oli semmonen malli, että ne talavella keräs kaikki net syväntukut ja mitä ne oli, suolenpätkiä. Niin ne keitethin Maarian aattona sitte. Iso pata panthin hellalle ja niin keitethin net. Ne kaikki kypsäksi ja sitte silhän ne söit ne. Suolaveessä keitethin. Siell'oli syäntä ja siell'oli maksaa ja siell'oli jos mitä. Ei niitä maksojakaan, ei ne osannu muussa, ku suolaveessä keittää. Ei ne osannu tehdä niistä mitään.

Saara: No ne ei ollu niinku semmosia arvokhaja, maksat ja -

Iida: No, ei ne olhet. Ne sitte vain seku keitethin. Ja tietten syöthän niin paljon ku kerjethin ja koiralle loput. Ei siinä ollu sitte kummempaa. Eikä niitä ollu myllyjä eikä muita, että ne ois älynny ees jauhaa.

Saara: Käytethinkö keuhkoja?

Iida: Koirille ne keuhkot syötethin siihen aikhan. Koirat net söit net.

Kuva 14. Puistolan kotiseutumuseon näyttelyteksti. Roosa Kukkonen / Oulun yliopisto

6. MUSEOREITIN PILOTOINTI

Porisevat porstuat ja pohjoiset kulttuurimaisemat -hanke järjesti yleisölle ohjatun kierroksen museoreitillä 3.10.2025. Noin 10 tuntia kestävän tapahtuman tarkoituksena oli saada yleisön mielipidettä museoreitin kehittämiseen ja kokeilla, kuinka toimiva museoreitti on. Yleisö pääsi käymään kaikissa kohteissa paitsi Saarivaaran poroaidalla, koska pikkubussilla matkaaminen haastavalla tiellä olisi ollut liian vaikeaa eikä olisi ollut tarpeeksi aikaa käydä kaikissa kohteissa. Tapahtuma oli maksuton ja mukaan pääsi 9 henkilöä.¹⁷² Matkan aikana heiltä kerättiin mielipiteitä ja ajatuksia, eritoten matkan loppupuolella he pystyivät osallistumaan nettikyselyn avulla museoreitin kehittämiseen. Kyselyssä henkilöt olivat antaneet lupansa, että heidän palautettansa voidaan käsitellä tässä tutkielmassa. Kyselyn tuotti ja järjesti Porisevat porstuat ja pohjoiset kulttuurimaisemat -hanke.

Kaikki 9 henkilöä olivat joko melko tai erittäin tyytyväisiä retkeen kokonaisuutena. Erityisenä kohokohtana oli se, että mukana oli opas ja yleisö pääsi kuulemaan kohteiden

¹⁷² Aikamatka Sompion sydämeen – retki museoreitille 2025.

historiaa ja niihin liittyviä tarinoita. Näiden palautteiden perusteella käy ilmi, että monelle paikalliselle tarinat olivat jo tuttuja mutta joillekin paikkakunnalle muuttaneille ne eivät olleet tuttuja entuudestaan. Se nähtiinkin yhtenä yleisimpänä osuutena, johon olisi kaivattu parannusta museoreitillä. Kohteisiin haluttiin myös tuoda merkkejä siellä eletystä elämästä, kuten eräs vierailijoista oli palautteessa kirjoittanut.

Palautteen perusteella nähdäänkin tarve sille, että museokohteiden tarinoita tuodaan enemmän esille lisää ja monipuolisemmin. Yksi vierailija oli kirjoittanut, että tärkeintä on välittää paikan henki. Tämä tarve välittää paikan henkeä ilmenee myös tarinoissa, sillä juuri niiden avulla sitä henkeä luodaan ja välitetään vierailijoille. Vaikka muut eivät suoranaisesti maininneet paikan henkeä, halusivat he kuulla kuitenkin mielenkiintoisia tarinoita. Tutkielmassani haluan tuoda esille sitä, että juuri tarinat lisäävät kohteiden mielekkyyttä ja kiinnostavuutta, mitä palaute tukee.

Reitin rakenteesta taas oli enemmän hajontaa, sillä joidenkin mielestä reitin kohteiden välimatkat olivat kohtuullisia ja joidenkin mielestä ne olivat jopa liian pitkiä. Yksi vierailija oli kirjoittanut, että omatoimisesti tämmöisen reitin seuraaminen tai tekeminen voisi jäädä väliin. Tämä pitäisi ottaa huomioon museoreitin suunnittelussa, sillä pitkät välimatkat tekevät reitistä pitkäkestoisemman ja on mahdollista, että omatoimisesti joitain kohteita jätettäisiin jopa väliin. Kuitenkin kaikki kohteet olivat mielenkiintoisia osallistujien mielestä, paitsi että Puistola poikkesi erämaisesta teemasta. Puistola olisi kuitenkin sopiva lähtöpaikka, se on helppo saavuttaa ja sillä on hyvin kehitetyt näytelmät alueen elinkeinosta ja historiasta. Muut kohteet ovat vaikeammin löydettävissä, joten käy järkeen, että Puistola on lisätty reittiin mukaan. Osallistujilta tuli lisäehdotuksia välietappeihin kuten Lokan pohjoispuolisia kohteita, Kyläseljän talvikylä, tai esimerkiksi Seitajärven museotie.

Kaikista kohteista mielenkiintoisin oli Alaponkun erämaatila, sillä kahdeksan yhdeksästä sanoi sen olevan erittäin kiinnostava. Toinen kiinnostava kohde oli Tarkkalan erämaatila, josta seitsemän yhdeksästä kuvaili paikkaa kiinnostavaksi ja loput erittäin kiinnostavaksi. Neutraaliutta esiintyi Puistolan arvioinnissa, mutta Puistolaakin kuvailtiin kiinnostavaksi suurimmalta osin. Palautteena tämä on mielenkiintoinen, koska Alaponkun erämaatilalla oli näytetyistä kohteista kaikista vähiten kylttejä esillä. Vaikka paikka onkin tunnettu Moskusta ja Marista, sen historia ei valkenisi hyvin ulkopaikkakuntalaiselle matkailijalle vaan Alaponku vaatii myös jonkun esittelemään paikkoja ja kertomaan erämaatilaa liittyviä tarinoita. Palaute olisi varmasti ollut samanlaista myös Saarivaaran poroaidalla, jossa on vain kartta. Sinnekin olisi tarvittu joku kertomaan poroaidan käytöstä ja

historiasta enemmän. On siis mielenkiintoista, että palautteen antajat tykkäsivät enemmän kohteista, joissa piti nojata enemmän tarinointiin kuin esimerkiksi Puistolassa, joka on hyvin rakennettu itsenäiseen tutkimiseen. Tämä sama esiintyi myös Tarkkalassa, jossa ei myöskään ole paljoa informaatiota paikan päällä luettavana. Osallistujista moni näyttikin nauttivan esittelemisestä.

Moni vastaajista myös sanoi, että Alaponkun erämaatila erottui joukosta parhaiten. Siellä oli parasta kerrontaa, parhaita tarinoita ja Alaponkun erämaatilaa hallinnoivaa Moskun perillistä Tapania kuvailtiin karismaattiseksi kertojaksi. Hän on myös konkreettinen jatkumotalon historialle, ja häntä olisi voinut vastaajien mukaan kuunnella monta tuntia. Tämä tuo esille oppaiden tärkeyden ja kuinka he voivat tuoda tarinat henkeen niin, että osallistujille on jäänyt positiivinen kuva Alaponkun erämaatilasta.

Osallistujilta kysyttiin myös teemoista kysymyksiä. Heiltä kysyttiin, minkälaisia teemoja he itse tunnistivat eri kohteiden välillä ja miten teemoja voitaisiin esittää mielekkäästi kävijöille. Osallistujat nostivat samanlaisia teemoja kuin tässä tutkielmassa on nostettu esille. Moni mainitsi naisten tarinat ja roolin erämaassa, kuinka he selvisivät lapsineen kaikesta huolimatta. Tämän lisäksi osallistujat näkivät sukulaisuuden ja sukutarinat yhtenä kantavana teemana, mikä nousee tässäkin tutkielmassa esille verkostoajatteluna niin sukulaisuuden tai työn merkeissä. Tässäkin tulee ilmi se, että osallistujat kaipaavat tunnelmaa ja tarinointia.

Tunnelmaa pystyy myös luomaan käyttäen erilaisia medioita, kuten elokuvia tai muunlaisia videoita. Nämä ehdotukset tulivat osallistujilta, jotka kaipasivat reitille vaihtelevuutta ja moninaisuutta. Tämä olisi hyvä kehitysidea tulevaisuutta varten museoreitille, sillä kohteiden kiinnostavuus olisi laajempi, jotta saadaan erilaiset oppijat oppimaan jotain uutta.

Palautteen perusteella museoreitti tarjoaisi parhaiten elämyksiä tai tietoa kotimaan matkailijoille ja kulttuuriperinnöstä kiinnostuneille. Tämän lisäksi yksi sopiva kohderyhmä olisi koululaiset ja opiskelijat. Museoreitin pitkien välimatkojen ja aktiviteettien vähyyden vuoksi lapsiperheitä ei nähty ensisijaisena kohderyhmänä.

Pilotointiretken aikana käytiin paljon keskustelua, jonka avuksi kehiteltiin teemarunko. Siinä teemoina olivat sompiolaisuus ja sen merkitys, elinkeinot, poronhoito, kaupankäynti, kulkureitit, henkilöhistoriat ja naisten rooli alueen historiassa.¹⁷³ Kyseiset teemat on nostettu

¹⁷³ Marjakangas 2025: 3.

pääteemoiksi tutkielmassani, koska ne esiintyvät kohteissa alun perin ja ne tuodaan tälläkin retkellä esille tärkeinä teemoina osallistujien puolesta.

7. POHDINTA

Pro gradun tavoitteena oli kehittää museoreitin kohteista yhtenäisiä pääteemoja, joiden avulla pystyttäisiin kokoamaan ja tarinallistamaan mielenkiintoinen ja toimiva museoreitti yleisölle. Erityisesti oli tärkeää kehitellä uusia näkökulmia, jotta pro gradussa olisi tutkimusarvoa ja hyötyä tulevaisuudessa. Tutkimuksessa onnistuttiin, koska museoreitin kohteista löydettiin ja tuotiin esille teemoja, jotka yhdistävät kohteet toisiinsa ja tuovat esille kohteiden historiaa uusien ja monipuolisten näkökulmien kautta.

Tutkimuksen uutuusarvo koostuu aineiston analyysistä, jonka avulla tuodaan esille yhteneväisyyksiä kohteiden välillä. Tutkimusta on mahdollista hyödyntää ja käyttää apuvälineenä, koska kaikki relevantti tieto on koottu yhteen. Esille tuotujen teemojen avulla pystytään luomaan tarinaa, joka tuo museoreitin eri osa-alueet ja toimijat yhteen¹⁷⁴. Tämänlaista tutkimusta ei ole aikaisemmin tehty kohteista, missä keskitytään kohteisiin eikä pääpainona ole yleisesti alueen historia tai joku tietty merkkihenkilö.

Tutkimusprosessin aloitin tutustumalla museoreitin kohteisiin ja niihin liittyvään aineistoon. Porisevat porstuat ja pohjoiset kulttuurimaisemat -hankkeen järjestämän perehdytyksen mieleenpainuvimmat asiat liittyivät henkilöhistoriaan ja kohteiden autenttisuuteen. Ne tekevät kohteista kulttuuriperinnöllisesti tärkeitä. Samat piirteet nostetaan esille Alaponkun erämaatilán kunnostuksen raportissa. Siinä henkilöhistoria ja autenttisuus tuodaan esille nimenomaan Rakennussuojelulain kriteereinä¹⁷⁵. Nämä arvot mielestäni sopivat myös museoreitin muihin kohteisiin. Kaikin tavoin jokaisessa kohteessa tärkeää on juuri niiden autenttisuus yhdistettynä henkilöhistoriaan ja niistä kumpaviin tarinoihin.

Heti tutkimusprosessin alettua olin jo tietoinen Moskusta, koska hän oli yksi perehdytyksessä mainituista henkilöistä. Moskusta oli tehty paljon kirjoituksia¹⁷⁶ ja on tehty jopa elokuva vuonna 2003. Sen takia tarkoitukseni ei ollut keskittyä Moskuun vaan hänet rajattiin suurimmalta osin tutkimuksen ulkopuolelle. Hänet mainitaan tutkielmassa monin tavoin mutta hän ei relevanttien tietojen ja tarinoiden jälkeen ole henkilö, johon tutkimuksessa

¹⁷⁴ Kalliomäki 2014: 54.

¹⁷⁵ Korhonen & Kännö 2001: 39–41.

¹⁷⁶ Esim. Kännö 1992.

keskitytään. Aineistosta tuli vahvasti esille miehiset merkkihenkilöt, mikä sai herättämään huomiota mitä oli aikaisemmin jätetty fokuksen ulkopuolelle.

Tämä kiinnostus ohjasi vahvasti tutkimaan muita merkittäviä museoreitin kohteisiin liittyviä henkilöitä. Erityisen painopisteen annoin Mari Tanhualle. Tarkoituksena oli tuoda niin vahvalle henkilöhistorialle toinen näköpuoli, joka laajentaisi käsitystä naiseuden merkityksestä alueella ja avartaisi jo olemassa olevia käsityksiä museoreitin kohteista. Patriarkaalisessa maailmassa mies nähdään standardina ja erityisesti aineistossa näkyi vahvasti lappilaisen miehen merkittävyys, mystisyys ja erämaisuus. Naiset kiinnostivat minua erityisesti siksi, että melkein jokaiseen kohteeseen liitettiin vahva mieshenkilö, joka oli ennestään tunnettu. Tämän vuoksi valitsin naiset ja naisten roolin teemaksi.

Hyvänä esimerkkinä tästä on Alaponkun erämaatila, joka on paikallisesti tunnettu Moskun talona, vaikka tässä tutkielmassa ja hankkeessa nimitystä ei käytetä. Jopa Alaponkun erämaatilán kunnostusraporttikin oli nimetty Moskun taloksi, mikä kertoo kuinka vahva asema Moskulla on alueen historiassa. Kävi siis järkeen keskittyä enemmän häntä ympäröiviin henkilöihin, jotta kohteesta olisi mahdollista tuoda esille muita näkökulmia. Tarkoituksena on laajentaa erämaatilán luomaa vaikutelmaa. Museoreitin kohteiden teemojen kannalta on olennaista olla laittamatta painoa juuri miehiin, sillä museoreitin kohteissa on jo keskitytty miehiin. Jos sama tehtäisiin tässä tutkimuksessa, tutkimus olisi pikemminkin ollut katsaus eikä tutkimuksella olisi ollut uutuusarvoa laisinkaan. Moskun historian painottaminen tässä tutkimuksessa ei olisi ollut kannattavaa. Tutkimuksessa nostettiin siis naiset teemana esille, koska niitä ei ole käsitelty laajalti kohteissa. Vaikka naisista ei ole paljoa aineistoa verrattaessa miehiin, on mielestäni silti hyvä valita naiset ja naisten rooli teemaksi. Tämän tutkimuksen ja muun aineiston pohjalta on hyvä lähteä kehittämään tulevaisuudessa naisten osuutta entistä moninaisemmaksi ja laajemmaksi. Teemoja ei ole siis valittu aineiston määrän perusteella, koska on tärkeämpää huomioida teeman tärkeys suhteessa museoreitin kohteisiin.

Eniten ongelmia tutkielman aineiston perusteella aiheutti Saarivaaran poroaita. Poroaitaan suorasti liittyvää aineistoa ei ole paljoa, joten jouduin ottamaan huomioon muihin poroaitoihin liittyviä tarinoita. Koska poronhoitoa tuodaan yleisluontoisesti Puistolán kotiseutumuseossa jo esille, poronhoitoon liittyviä uusia teemoja oli vaikea kehitellä. Siksi teemoissa keskityin elannon hankintaan yleisesti, keskittyen niihin, joita ei ollut tuotu esille laajemmin kuten räätälin töitä. Poronhoito tulee auttamatta esiin museoreitin kohteissa, koska muissa kohteissa käsitellään jo poronhoitoa mutta Saarivaaraan tarvitaan enemmän opasteita, jotta se antaisi tarpeeksi vierailijalle. Kaikista kohteista se on niin sanotusti tyhjin. Poroaita

itsessään on vaikuttava näky, mutta poronhoidosta tarvitaan enemmän kerrottavaa. Hanke aikoo lisätä infotauluja ja tiekylttejä Saarivaaraan vuonna 2026.

Tässä tutkielmassa poronhoitoa olisi voitu tuoda enemmän esille, mutta päätin tehdä toisin johtuen siitä, että Saarivaara kohteena kaipaa vielä kehitystä eikä teemojen kautta poronhoidon kehittäminen olisi tässä kohtaa mielekäästä. Sen sijaan tärkeintä olisi saada yhdistettyä muita kohteita Saarivaaraan esimerkiksi tarinallisin keinoin, jotka ovat tarinallistamisen suhteen mielekkäämpiä vaihtoehtoja. Alueen asukkaat ovat varmasti aikanaan käyneet paikan päällä, vaikka sitä ei ole suoranaisesti aineistossa mainittu, koska erotukset olivat merkittävä sosiaalinen tapahtuma. Erityisesti erotusten sosiaalinen puoli yhdistyy hyvin museoreitin ja hankkeen arvoihin ja visioon, missä korostuu yhteisöllisyys ja tarinat.

Huomio olisi mennyt pois muunlaisesta elannonhankinnasta, jos tutkimuksessa olisi keskitytty poronhoitoon syvällisemmin kuin miten tämän tutkielman aineistossa oli keskitytty. Mielestäni ei ollut mielekäästä tuoda esille asioita, joita aineistossa¹⁷⁷ on tuotu jo esille koska niitä ei ole vain saatu Saarivaaraan vierailijoiden luettavaksi. Teemat ovat kuitenkin vain yksi osa tarinallistamisprosessia ja jotta Saarivaarasta tulisi informaation perusteella tasapainoinen kohde muiden kohteiden rinnalle, vaatii se informaatiokylttejä eikä vain yhtä karttaa. Teemojen avulla pystytään kohdentamaan olemassa olevaa tietoa niin, että museoreitin kohteet ovat yksi toimiva kokonaisuus.

Jos poronhoitoa liitettäisiin enemmän tutkimuksessa esille tulleisiin teemoihin, mielenkiintoista olisi käydä läpi kulkureitteihin liittyvää metsässä kulkemista esimerkiksi ettotöiden ohella. Poronhoitoa pystyttäisiin liittämään jokapäiväiseen elämään ja naisten asemaan alueella esimerkiksi hyödyntämällä kuva-aineistoa Kortosalmen teoksesta, jossa Mari Tanhuasta on mustavalkoinen kuva lypsämässä porovaadinta¹⁷⁸. Hänen yllään on essu ja pitkähihainen mekko. Kenkiä kuvassa ei ole havaittavissa heinikon vuoksi. Kuva on otettu Marin takaa eikä hänen kasvojaan näy kuvassa. Se kuitenkin havainnollistaa alueelle tyypillisestä vaatuksesta ja ravinnosta. Nämä näkökulmat olisivat hyödyllisiä jatkotutkimuksille, jos museoreitin kohteissa halutaan painottaa poronhoitoa vielä enemmän.

Kolmantena teemana valitsin jokapäiväisen elämän, joka kiteyttää erilaisia mielenkiintoisia huomioita ja asioita museoreitin alueen henkilöiden elämästä ja

¹⁷⁷ Merkittävimmät aineistot, joissa poronhoitoa käsitellään ovat mm. Strand 1994; Kortesalmi 2008 ja Puistolant Kotiseutumuseon näyttelytekstit.

¹⁷⁸ Kortesalmi 2008: 297.

elämäntyylistä. Se ikään kuin tiivistää laajan alan museoreitin alueen historiasta ja selkeyttää tarinallistamiseen ja tuotteistamiseen tarvittavia näkökulmia. Koska teemasta nostin esille muunlaisen elinkeinon kuin poronhoidon, vaatetuksen, ruuan ja juoman, niitä pystytään hyödyntämään niin laajasti kuin on tarve. Ne ovat helposti hyödynnettävissä muissakin yhteyksissä kuin museoreitti tarkoituksessa, vaan näitä teemoja pystytään käyttämään museokohteiden elävöittämiseen. Tämä valikoitui teemaksi siksi, että kaikki museoreitin kohteet eivät olleet yhtä eläviä sisältä kuin muut. Erityisesti Tarkkala oli melkein tyhjä sisältä, lukuunottamatta pöytiä, penkkejä ja vanhoja sänkyjä. Puistolassa on esillä taloon alun perin kuuluvaa esineistöä kuten myös Alaponkussa. Elävöittämisen kautta pystyttäisiin tuomaan energiaa kohteisiin, jotta ne eivät ole vain hiljaisia rakennuksia vaan niissä on myös eletty. Se tekee museoreitin kohteet mielenkiintoisemmaksi vierailijoille.

Tutkielmasta rajattiin pois Lapin sota, partisaani-iskut ja 1950-luvun jälkeinen aika. Lokan tekojärven rakentaminen aloitettiin vasta 1960-luvulla, joten tässä tutkielmassa sitä ei käsitellä ollenkaan¹⁷⁹. Lokan tekojärven rakentaminen kuitenkin nähdään sompiolaisen elämäntyylin loppuna, kuten Samuli Paulaharjun *Sompio*-teoksen takakannessa on kirjoitettu. Lokan tekojärvellä oli iso vaikutus alueen elämäntyyliin sosiaalisesti kuin taloudellisesti. Moni perheistä myi maansa valtiolle ja heille annettiin lupa asua veloitusetta tiloillaan vuoteen 1966, kunnes Lokan tekojärven rakentaminen aloitettiin. Tekojärven rakentamisen jälkeen nähtiin, kuinka vedestä kasvoi metsää ja kevättalvella porot olivat vaarassa hukkuu, kun ne olivat tottuneet kulkemaan tekojärven alueilla, kun se oli vielä metsää. Kesällä taas moni joutui vesihätään veden alla olevien kantojen vuoksi eikä kalastaminenkaan ollut aivan mutkatonta veden alla olevien puiden vuoksi.¹⁸⁰

Lapin sota ja partisaani-iskut ovat tuskallista kollektiivista historiaa, josta jokaisella suvulla ja perheellä on varmasti omat tarinansa. Yllättävää oli se, että pilotointiretken palautteessa mainittiin juuri partisaani-iskut, ja kuinka ne haluttaisiin osaksi museoreittiä. Museoreitillä niitä ei ole alustavasti päätetty tuoda esille, mutta museoreitti on alati muokattavissa, että siihen pystytään lisäämään kohteita aina tarpeen mukaan. Vaikka tapahtumat ovat olleet tuskallisia, niitä ei siltikään haluta unohtaa. Tärkeää on kuunnella paikallisten toiveita mitä tulee museoreitin kohteisiin, koska he ovat yksi tärkeimpiä kohderyhmiä ja museoreitillä esitellään heidän kulttuuriperintöään. Lapin sotaan liittyviä muistoja tuli esille

¹⁷⁹ Loka tekojärveen liittyvää historiaa käsittelevät esim. Kauhanen 2014 ja Tikkanen & Tikkanen 1972.

¹⁸⁰ Tikkanen & Tikkanen 1972: 112–113.

myös tämän tutkielman aineistoissa, mutta museoreitissä tarkoituksena oli keskittyä teemoihin, joita ei ole nostettu esille yhtä laajasti kuin sotahistoriaa¹⁸¹.

Museoreitin kehittämisessä on tärkeää ottaa huomioon tutkijoiden, tuotteistajien ja ylläpitäjien rooli siinä, minkä näköistä historiaa ollaan museoreitin avulla luomassa. Museoreitin uskottavuuden vuoksi on tärkeää tuoda esille erilaisia näkökulmia historiaan, johon liittyy negatiivisia tunteita. Arkeologian avulla on mahdollista tuoda esille asioita, joita ei välttämättä ole kirjoitettu historian kirjoihin. Nämä asiat tai tarinat liittyvät heihin, jotka eivät olleet tarpeeksi vaikutusvaltaisia tai varakkaita ollakseen osa historiaa. Monesti naisiin ja lapsiin liitetty historia on jäänyt kirjoittamattomaksi, minkä vuoksi arkeologian avulla pystytään valaisemaan mennyttä subjektiivisesti. Arkeologiaan myös liittyy vahvasti kolonialismi, rasismi, imperialismi ja nationalismi, minkä vuoksi nykyarkeologiassa pyritään osallistamaan vähemmistöjä, joilla ei ole ollut valtaa tuottaa omaa historiaa samassa mittakaavassa kuin länsimailla. Siksi on tärkeää tarkastella museoreitin kokonaisuutta kriittisesti.¹⁸²

Alaponkun erämaatilaan liittyy vaikeaa, tunteita herättävää historiaa suhteessa Moskuun ja kolttasaamelaisiin. Tätä historiaa käsitellään muun muassa Sonja Tanhuan erillisselvityksessä saamelaisten totuus- ja sovintokomissiolle. Siinä käsitellään vuoden 1919 tapahtumia, joissa Mosku oli osana kolttasaamelaisten kuulusteluissa kuten myös porojen ja muiden omaisuuksien väitetyssä takavarikoinnissa¹⁸³. Tanhuan tekstissä käsitellään kolttasaamelaisten muistoja tapahtumista. Tämän lisäksi museoreitin alueeseen liittyy muitakin vaikeita teemoja kuten Lapin sodan tuhot, partisaani-iskut, evakkoajat ja Kemijoen lohen katoaminen. Nämä ovat aiheita, jotka liittyvät museoreitin alueeseen ja niitä olisi hyvä harkita teemoina museoreitin kohteissa.

Museoreitin kehityksessä on siis tärkeää käydä läpi, miksi tiettyjä asioita historiasta halutaan tuoda esille ja kuinka on mahdollista tasapainottaa vaikean ja kipeän historian esille tuominen niin, että vaikeat asiat saadaan osaksi museoreittiä. Museoreitillä on velvollisuus tuoda esille kipeääkin historiaa, koska se on osa muistiorganisaatiota. Tällöisessä tapauksessa on tärkeää ottaa huomioon museoreitin narratiivinen strategia, miten tietoa

¹⁸¹ Mm. Kortessalmi 2008, Korhonen & Kännö 2001.

¹⁸² Moss 2024: 625–627.

¹⁸³ Tanhua 2025: 3, 14–16.

esitetään ja eettiset ongelmat, jotka liittyvät poliittisesti tai historiallisesti vaikeisiin aiheisiin¹⁸⁴. Jatkotutkimuksia ajatellen olisi hyvä tuoda esille erilaisia näkökulmia kulttuuriperinnön asiantuntijoilta ja saamelaisilta, jotta museoreitin vaikeat aiheet pystytään esittämään opettavaisesti. Kulttuuriperinnön näkökulmasta olisi virhe jättää ne mainitsematta, sillä vaikea historia on yhtä tärkeä muistettava kuin muukin historia. Tässä tutkimuksessa on keskitytty enemmän arkiseen elämään, jotka ovat neutraaleja asioita, minkä vuoksi tulevaisuudessa museoreittiä voi kehittää suuntiin, joissa kerrotaan alueen historiaa laajalti.

Yhdenlainen ratkaisu erilaisen paikallishistorian esittelemisessä olisi tehdä virallisen museoreitin ohelle lisäreittejä, joiden tarkoitus on nostaa esille muita tärkeitä teemoja ja tapahtumia museoreitin alueella. Tällä tavoin museoreitin päätema keskittyisi yleisluontoisesti museoreitin alueen elämään, mutta halutessaan museoreitillä olisi mahdollista käydä läpi halutessaan tiettyjä aiheita. Näin ollen museoreitti ei olisi liian pitkä, jotta matkailijan mielenkiinto pystyy tasaisena, vaan eri käyntikerroilla vierailija pystyy tutustumaan erilaisiin asioihin ja tapahtumiin alueen historiassa. Tekemällä vaihtoehtoisia reittejä, joita liitettäisiin pääreittiin, pääreitin teemat ja ydin pysyvät selkeinä ja säilyttävät ”punaisen langan”.

Niin kutsuttu punainen lanka on tärkeä varsinkin tarinallistamisessa. Tämä ikään kuin pyörä, joka pyörii asiakkaan ja hänen saamansa kokemuksensa ympärillä. Museoreitin kohdalla tarinallistaminen tuo yhteen museoreitin kohteiden historian yhtenevien teemojen avulla. Materiaaliseen kulttuuriperintöön annetaan niin ikään elämää, joka tulee juuri tarinoiden kautta. Muuten kohteet ovat vain tyhjiä, vanhoja rakennuksia ellei vierailija ole eritoten kiinnostunut itse rakennuksista. Keskivertomatkailija kuitenkin kaipaa enemmän, jotta he kokevat saaneensa jotain vastineeksi siitä, että he kulkevat museoreitin kohteet läpi. Tarinoiden avulla pystytään tarjoamaan mielenkiintoinen tapa oppia paikallishistoriasta ilman että se tuntuisi oppimiselta. Museoreitin etuna on sen moniaistillisuus, mihin pystytään vaikuttamaan tuotteistamisprosessissa¹⁸⁵. Vierailija kävelee museoreitillä, hän näkee ympäröivän maiseman, haistaa kukkia ja hän pääsee juuri niille paikoille, jossa elämää on tapahtunut. Hyvin tarinallistettuna ja tuotteistettuna se olisi voimakas kokemus, jopa elämys.

Mielestäni yksi iso etu museoreitin tarinoissa on se, että niitä kertovat paikalliset. Tutustumismatkan aikana oli mahdollista kuulla erilaisia tarinoita, joita ei ole ikinä mainittu missään aineistoissa. Tämä olisi erittäin tärkeää tulevaisuuden kannalta, että nämä tarinat

¹⁸⁴ Simon 2011: 433.

¹⁸⁵ Kalliomäki 2014: 23.

saataisiin tallennettua yleisesti eikä vain museoreitin kannalta. Ne ovat häviävää resurssia, jotka tulevaisuudessa katoavat, kun ihmiset eivät kerro niitä. Pilotointiretkellä mainittiin myös tarinoita, joita ei ole aineistossa tullut aikaisemmin esille. Paikalliset ovat erittäin tärkeä voimavara, mihin on mielestäni tärkeää nojata. Lisätutkimuksen tai -hankkeen avulla on mahdollista syventää paikallista tarinakulttuuria, jos ne vain saadaan tallennettua ja hyödynnettyä paikallishistorian hyödyksi. Tutustumismatkalla nämä suulliset tarinat aspektina olivat yksi mielenkiintoisimmista, mikä on samalla suunnalla pilotointiretken palautteen kanssa. Saarivaaran poroaidalla, Alaponkun erämaatilalla ja Puistolán kotiseutumuseolla kokemus oli täysin toisenlainen kuin Tarkkalan erämaatilalla.

Saarivaaran poroaidalla tutustumismatkalla mukana oli Teuvo Willman, joka pystyi kertomaan Saarivaaran historiasta. Kuunnellessa pystyi ikään kuin kuvittelemaan tapahtumat, minkälaista elämä on ollut kämpissä ja kuinka vilkas paikka Saarivaara on aikoinaan ollut. Vaikka kohteessa ei itsessään ollut kuin yksi puinen kyltti, joka toimii pikemminkin karttana poroaitasta, tarinoiden avulla kokemus oli nautinnollisempaa. Se sai luonnollisesti kiinnostumaan Saarivaaran sosiaalisesta aspektista, sillä poronhoidosta ja siihen liittyvästä elämästä on kirjoitettu. Strand (1994) kirjoitti Museoviraston kunnostamisraportissa ettotyöstä, poroaidan rakenteesta ja kuinka esimerkiksi erotukset toimivat. Lisänäkökulma Saarivaaraan olisi juuri muistoja, jotka valaisisivat, minkälaista muilla ihmisillä siellä on ollut. Paljon siellä tanssittiin, laulettiin ja tavattiin tuttuja, joita ei nähdä useasti. Saarivaarassa tiivistyy yhteisöllisyys laajemmalla tasolla kuin vain sukulaisuussuhteiden kohdalla. Kuitenkaan näitä muistoja ei ole paljoa, minkä vuoksi henkilöhaastattelut olisivat tärkeitä. Niitä on tehty hankkeen toimesta jo, mutta tärkeää olisi tehdä niitä mahdollisimman paljon.

Puistolán kotiseutumuseossa on hyvin informaatiota, jonka saa näyttelystä. Tutustumisretkellä kulttuuriperinnön näkökulmasta mielenkiintoista oli niin kutsutut kummitustarinat. Niin kesätyöntekijät kuin vakituiset työntekijät kertoivat siitä, että talon rakentaja Väinö saattoi joskus kummitella talossa. Kummitustarinoita ei kerrottu niin, että Väinö olisi ollut pelottava ja että hän aiheuttaisi pelkoa, vaan pikemminkin mukana henkenä, joka seuraa talon tapahtumia. Sisälle tullessaan moni työntekijöistä tervehtii Väinöä, ihan kuin hän olisi työhuoneessaan odottamassa heitä sisälle. Mielenkiintoista oli se, että jopa kesätyöntekijät, jotka olivat paikallisia nuoria, kertoivat samanlaisia tarinoita valojen sammumisesta ja muusta. Tutustumismatkalla yläkerrassa ollessa valot sammuiivat yhtäkkiä, mikä vahvisti vain näiden kummitustarinoiden merkityksellisyyttä nykypäivänä. Nämä tarinat myös vahvistavat tarinakulttuuria ja kuinka läheisesti historia on osana paikallisten elämää.

Alaponkun erämaatilalla käsiteltiin myös kummitustarinoita, mutta ne liittyivät esineisiin. Yksi tarina, joka kuultiin tutustumismatkalla, liittyi talossa olevaan vanhaan nukkeen. Eräänä päivänä se oli tippunut alas epätodeennäköisellä tavalla. Tarinaa ei kerrottu pelottavaan tai ikävään sävyyn, vaan tässäkin tapauksessa se nähtiin vain osana jokapäiväistä elämää ja erilaisena kokemuksena liittyen kohteisiin. Tarkoituksena ei ole sanoa, ovatko nämä kokemusten kummitukset totta vai tarua, vaan pikemminkin tuoda esille historian nivoutumista nykypäivään erilaisin tarinallisin keinoin.

Mielenkiintoista on se, että museoreitin pilotoinnin palautteissa osallistujat sanoivat haluavansa enemmän tarinointia ja tunnelmaa. He erityisesti nauttivat siitä, että heille kerrottiin kohteissa tarinoita. Pilotointiretken palautteissa kävi ilmi, että ihmiset nauttivat eniten kohteista, joissa oli vähiten kylttejä esillä, jotka mahdollistaisivat itsenäisyyttä ja omaohjautuvaisuutta. On hyvin mahdollista, että he pitivät kohteita kiinnostavimpina siksi, että ne esiteltiin osallistujille. Tämä on ristiriidassa sen kanssa, että museoreitistä pyritään tekemään mahdollisimman itsenäinen eikä ohjattu museoreitti. Se myös vahvistaa sen, että museoreitin tärkein osa on tarinallistaminen ja kuinka se tuotteistetaan. On siis hyödyllistä kehitellä kattava aineisto, jonka pohjalta lähteä luomaan tarinaa. Laajalla aineistolla on mahdollista tehdä museoreitistä kestävä ja kehittyvä, koska vierailija haluaisi tulla uudestaan käymään huomattessaan, että museoreitillä on jotain erilaista kuin viime kerralla.

Tunnelmaan ja tarinointiin liittyy se, että siihen liittyy myös fiktion elementtejä. Tarinalla ikään kuin perustellaan miksi kaikki tapahtuvat tässä järjestyksessä.¹⁸⁶ Tämän voi ottaa huomioon esimerkiksi museoreitin järjestyksen kokoamisessa, mikä liittyy myös siihen, minkälaista tarinaa museoreitille kehitetään. Aineiston pohjalta pystytään etsimään teemoja, joita voidaan hyödyntää tarinallistamisessa mutta tämä aineisto ei itsessään luo sitä tarinaa. Teemat toimivat suunnannäyttäjinä, kun taas tarina luo palvelulle yhteisen rakenteen.¹⁸⁷ Museoreitin näkökulmasta teemojen avulla kiteytetään museoreitin kohteiden toiminnan laajuutta. Teemojen avulla pystytään luomaan uusia puolia museoreitin kohteisiin, jotka saattavat olla ihmisille ennestään tuttuja. Fiktion elementtien avulla pystytään sitomaan kohteet ja niitä yhdistävät teemat toisiinsa, jotta niiden merkityksellisyys tulee vierailijalle vahvasti esille ja luo tunteita, jotka auttavat sisällön oppimisessa.

¹⁸⁶ Kalliomäki 2014: 25.

¹⁸⁷ Kalliomäki 2014: 118.

Paikallishistorian etuna on se, että se tarjoaa vierailijalle historiaa, johon on mahdollista syventyä enemmän ja erityisesti merkkihenkilöiden jälki on vahva pienillä paikkakunnilla. Henkilöihin ja paikkoihin on mahdollista kehittää kokemuksellisuutta, joka perustuu elämykseen, uuteen tietoon ja mielenkiintoiisiin tarinoihin. Tärkeää on siis ottaa huomioon historian elävöittäminen, mikä liittyy kokemuksellisuuteen. Elävöittämistä voidaan tehdä erilaisin menetelmin suhteessa museoreittiin, esimerkiksi äänitteiden avulla.

Museoreitin ideoinnissa on mietitty äänitettyjen opasteiden käyttöönottoa, jolloin siinä hyödynnettäisiin matkailijan itsenäisyyttä ja omaohjautuvuutta, joka antaisi matkailijalle mahdollisuuden itse suunnitella oma matkansa ja jopa valita kohteet, joita käydä katsomassa. Äänitettyjen opasteiden käyttö mainitaan myös Museoiden saavutettavuuden ja esteettömyyden tarkistuslistassa, mikä olisi suuri etu monenlaiselle vierailijalle. Äänitteitä olisi mahdollista kuunnella liikuttaessa kohteelta toiselle ja kohteilla pystyttäisiin kokemaan tunnelmaa tarinoiden avulla. Äänitteiden käyttöä opastuksessa testataan kesällä 2026.

On tärkeää ottaa huomioon myös se, että museoreitin kohteet ovat esteettömiä. Esteettömyys on saavutettavuuden alakäsite, jossa painotetaan esimerkiksi yksilöiden liikennevälineiden toimivuutta erilaisissa fyysisissä ja rakennetuissa ympäristöissä¹⁸⁸. Museoiden saavutettavuuden ja esteettömyyden tarkistuslistassa mainitaan huomioitavaksi muun muassa kuinka saavutaan paikan päälle, miten museoreitin kohteisiin päästään sisälle ja ovien levyys, kynnyksen korkeus ja mahdollisuus hissien käytölle¹⁸⁹. Nämä on hyvä ottaa huomioon museoreitin kehityksessä, sillä ne vaikuttavat siihen, ketkä voivat museoreittiä, tai edes sen kohteita, käyttää.

Museoreitin kohteet eivät ole esteettömiä siksi, että ne on rakennettu 1900-luvun alussa tai niiden sijainti on syrjäinen suhteessa kunnostettuihin teihin. Koska kohteet ovat kulttuuriperintöä, niitä ei ole korjattu esteettömiksi. Esimerkiksi Puistolassa ja Alaponkun erämaatalossa olisi mahdotonta päästä toiseen kerrokseen, jos käyttää esimerkiksi pyörätuolia. Puistolassa ei näkisi suurinta osaa näyttelystä, sillä melkein kaikki näyttelytekstit ja -esineet ovat toisessa kerroksessa. Ominaisia kaikille museoreitin rakennuksille on ajalleen ominaiset pienet huoneet, pienet käytävät, kynnykset ja portaikko. Esimerkiksi Kreikassa rampeja, hissejä ja muita vastaavia oli rakennettu arkeologisille kohteille helpottaakseen kulkemista riippumatta siitä, miten yksilö liikkuu. Tärkeä huomio Kreikan tapauksessa on se,

¹⁸⁸ Langinauer et al. 2021: 7.

¹⁸⁹ Langinauer et al. 2021: 84–85.

että kohteisiin tehdyt muutokset tehtiin niin, etteivät ne muuttaisi kohteiden arvoja.¹⁹⁰ On siis tärkeää ottaa huomioon monipuolisia näkökulmia, jotta kaikki kohderyhmät pystyvät nauttimaan museoreitistä yhtä paljon¹⁹¹. Museoreitin kohteissa tulisi miettiä, miten kohteet saadaan kaikille saavutettaviksi niin, että palkinto paikalle tulemisesta on yhtä suuri kuin se vaiva, jota vierailija käyttää tullessaan paikalle.

Museoreitin kohteiden etäisyydet ovat myös yksi museoreitin mahdollisista rajoitteista. Etäisyydet voivat olla etu tai rajoite, riippuen henkilöstä tai henkilöistä, jotka ovat matkustamassa ja valitsemassa aktiviteettia lomalleen. Kaikista paras tilanne olisi se, että henkilöt haluaisivat tulla Savukosken ja Sodankylän alueelle juuri museoreitin takia, mikä olisi tuotteliasta myös muille alueen toimijoille ja palveluille. Todennäköisempää on kuitenkin se, että museokohteissa vierailevat henkilöt, jotka ovat matkustaneet alueelle muista syistä. Kotimaan matkailu on suosittua, sillä siinä pyritään kannattamaan oman maan kulttuuria ja kokemaan turistin 'toiseutta' lähempänä. Siinä missä monella matkailijalla kohteen kaukainen sijainti on tärkeä osa matkailussa, tätä ajatusta pystyttäisiin hyödyntämään myös museoreitin osalta.¹⁹² Tärkeää onkin siis luoda museoreitistä kiinnostava kohde, joka tuottaa matkailijalle elämyksen.

Erityisesti Alaponkun erämaatila on pitkän ajomatkan päässä, joka vaatisi sitä, että matkailijat ovat varta vasten suunnitelleet käyttävänsä koko päivän museoreitin kohteissa vierailemiseen. Tämä tuli esille myös pilotointiretken palautteissa, joissa jotkut osallistujat sanoivat etäisyyksien saavan matkailijat miettimään, onko järkevää käydä kaikilla kohteilla vai pitääkö heidän valita itselleen kiinnostavimmat kohteet museoreitiltä. Tämän takia jotkut eivät välttämättä kävisi kaikkia kohteita läpi vaan tekisivät valintoja perustuen omiin matkasuunnitelmiin, aikaan ja kuinka paljon sitä on käytettävissä tai säähän.

Lomamatkoille mennään yleensä perheenjäsenen tai ystävän kanssa kuin yksin, mitkä tekevät niistä sosiaalisia tapahtumia, joissa tehdään kompromisseja ja päätöksiä pitäen jokainen osallistuja mielessä¹⁹³. Tämä vaikuttaa museoreitin käytössä siihen, että jos perhe matkustaa isovanhempien tai pienten lasten kanssa, käyttävät he enemmän kulkuvälineenä autoa kuin pyöriä. Erityisesti lasten kanssa matkustellessa vanhemmat ottavat huomioon lasten tarpeet ja

¹⁹⁰ Naniopoulos et al. 2015: 254–256.

¹⁹¹ Lukoseviciute & Nelson 2024: 5.

¹⁹² Jeuring & Haartsen 2016: 135–137.

¹⁹³ Larsen & Svabo 2014: 106.

jaksamisen lomalla tehtävissä aktiviteeteissa. Pilotointiretkellä osallistujat eivät nähneet lapsiperheitä ensisijaisena kohderyhmänä museoreitin kohteiden pitkien etäisyyksien ja aktiviteettien vähyyden takia.

Museoreitin etuna on se, että lapsiperheet pystyvät valitsemaan heille sopivimmat ja kiinnostavimmat kohteet jos kohteiden väliset etäisyydet ovat ongelma. Se pätee muihinkin kohderyhmiin kuin vain lapsiperheisiin, mutta lapsiperheissä yleensä joudutaan priorisoimaan lasten tarpeet enemmän kuin aikuisten halut ja tämä voi vaikuttaa siihen, jaksako lapsiperhe käydä kaikkia museokohteita reitillä läpi. Lapsiperheille suunnattua aktiviteettia voi kehittää, koska tämä lisäisi myös kiinnostusta tuoda lapset vierailemaan museoreitin kohteissa. Aikuisten ei tarvitsisi keksiä tekemistä ja itse tehdä museoreitistä kiinnostavaa, saadakseen lapset innostumaan, vaan museoreittiä pystyttäisiin valjastamaan lapselle sopivaan muotoon. Tämä saisi vanhemmat harkitsemaan museoreittiä aktiviteettina. Museot ja myös museoreitit on tarkoitettu kaikille ihmisille, aktiviteettien avulla on mahdollista valjastaa kokemuksesta mieluinen kaikenlaisille kohderyhmille.

Yksi tapa tehdä museoreitille kiinnostavia aktiviteetteja lapsiperheitä varten olisi tehdä lapsille suunnattuja opettavaisia mutta viihdyttäviä tehtäviä, jotka nojaavat museoreitin kohteiden teemoihin ja esineisiin. Näin lapset pääsevät helpommin käsittelemään asioita tavalla, joka pitää heidän kiinnostuksensa pitempään ja saa lapset osaksi museokokemusta. Tätä aspektia tutkitaan Larsen ja Svabon (2014) artikkelissa, jossa he tutkivat tehtävä/aarrekarttojen vaikutusta lapsiperheiden museovierailuun. Artikkelissa käy ilmi, että tulostetut tehtävä/aarrekartat ovat paljon suositumpia kuin puhelinsovellukset, mikä Larsenin ja Svabon mielestä viestii analogian itsepäisyydestä¹⁹⁴. Mielestäni tämä viestii enemmänkin siitä, että vanhemmat haluavat lastensa olevan enemmän hetkessä kuin teknologian parissa. Museoon tuleminen on aktiviteetti, jota halutaan tehdä yhdessä. Puhelimet voivat myös viedä lasten mielenkiinnon pois itse museosta, mikä voi pilata museovierailun alkuperäisen tarkoituksen.

Tämmöisen tehtävä/aarrekartan luominen museoreitille mahdollistaisi lapsiperheiden kiinnostuksen kokeilla museoreittiä ja ylipäättänsä museoissa käyntiä. Lapset pystyisivät käsittelemään oppimaansa pelin ja leikin avulla, tehden tehtäviä vanhempiensa kanssa. Tehtävä/aarrekartan etuna on sen joustavuus, sillä sen voi aloittaa ja keskeyttää milloin tahansa ja ihan omassa tahdissa¹⁹⁵. Larsen ja Svabo käsittelevät artikkelissa tämän konseptin

¹⁹⁴ Larsen & Svabo 2014: 107.

¹⁹⁵ Larsen & Svabo 2014: 114.

mahdollisia huonoja puolia kuten kuinka nopeaa museokohde käytäisiin läpi vain siksi, että tehtävät halutaan tehdä nopeaa ja miten kaikki vanhemmat eivät tykkää tehtävä/aarrekartoista.

Artikkelissa mainittiin, kuinka vanhemmat ärsyyntyivät tehtävä/aarrekartan määräämästä tahdista, joka toimii ikään kuin museo-oppaana, sillä se ohjaa tekijän ja hänen perheensä museokohteen läpi keskittymällä tiettyihin asioihin. Näin ollen vanhemmilla ei ole mahdollisuutta vaikuttaa vierailun rytmiin ja keston, koska sitä ohjaa tehtävä/aarrekartta. Artikkelissa jotkut vanhemmat kertoivat, että he halusivat käydä lasten kanssa museon uudelleen tehtävien jälkeen, koska he eivät nähneet museossa kaikkea mitä he halusivat.¹⁹⁶ Tämä mielestäni pohjautuu enemmän odotuksiin, joita vanhemmilla oli ennen museoon tuloa. He halusivat nähdä museoissa eri asioita kuin mitä tehtävä/aarrekartassa tuodaan esille.

Museoreitin kohteissa tämä ei välttämättä olisi ongelma, koska museoreitin kohteet ovat pieniä verrattaessa isoon museoon. Pikemminkin pienessä kohteessa on mahdollista antaa lasten tehdä tehtäviä itsenäisesti tai yhdessä. Museokohteissa on myös mahdollista, että lapset voivat leikkiä ulkona hyvän sään salliessa ja antaa vanhemmille aikaa katsella ympärilleen. Joihinkin kohteisiin voitaisiin tuoda replikoita ajalle tyypillisistä leluista, joilla lapset voisivat leikkiä. Näin lapset otettaisiin paremmin huomioon museoreitillä ja sen kohteissa. Tehtävä/aarrekartan avulla niin kutsutut aikuisten museot voidaan muuttaa kiinnostaviksi kokemuksiksi lapsille¹⁹⁷.

Museoreitin yksi tärkeimpiä asioita on sitä ympäröivä luonto, jota kannattaa hyödyntää museoreitillä niin paljon kuin mahdollista. Se sopii myös museoreitin kohteiden elämäntyyliin, sillä luonto oli erittäin tärkeä osa-alue ja iso osa elämästä tapahtuikin kodin ulkopuolella luonnossa. Luonnon korostaminen museoreitillä kiinnittää esimerkiksi poronhoidon ja Saarivaaran luontevasti muihin kohteisiin muutenkin kuin vain elannon puolesta. Jos museoreitissä nojataan luontoon ja sen hyödyntämiseen museoreitillä kulkemisessa, sitä voisi käyttää jopa ne matkailijat, jotka haluavat pääosin liikkua luonnossa. Näin ollen museoreitistä kiinnostuneisiin kohderyhmiin voi lisätä luonnossa liikkuvat henkilöt, jotka saavat reitillä liikkuessaan tutustua kiinnostavaan historiaan ja hyödyntää esimerkiksi Tarkkalan vuokrasaunaa.

Museoreittiä pystyttäisiin kehittämään luontoelämyksenä, sillä Lapin erämaan mystisyys ja luonnon hiljaisuus ovat vahvoja mielikuvia edelleen. Museoreitin voisi ikään kuin

¹⁹⁶ Larsen & Svabo 2014: 114, 119–120.

¹⁹⁷ Larsen & Svabo 2014: 123.

tuoda matkailijalle Lapin erämaan kulkuväylänä, jossa valjastettaisiin alueeseen liittyvää mystisyyttä ja luonnonläheisyyttä. Monelle matkailijalle ekologisuus ja kestävä kehitys ovat entistä tärkeämpiä, minkä vuoksi luonnon korostaminen museoreitillä olisi hedelmällistä¹⁹⁸. Ruka-Kuusamo alueen luontomatkailussa turistit näkivät paikan etuna kauniit maisemat, siistit ympäristöt ja luonnon¹⁹⁹. Kun museoreitillä korostetaan vuorovaikutusta luonnon kanssa, kuinka pystyy näkemään menneisyyteen maiseman avulla, pystytään nauttimaan vastuullisesti ympäröivästä luonnosta ja samaistutaan henkilöihin, jotka ovat alueella aikaisemmin eläneet.

Museoreitin liittäminen ulkona liikkumiseen ja luontoon mahdollistaisi 1900-luvun alueen elämäntyyliin sopivan tavan kokea ympäristö. Ennen kunnollisia autoteitä ja autoja, moni paikallinen kulki jokia pitkin, kävellen, hiihtäen tai kärryillä. Kulkiessaan reittiä luonnossa he saisivat hetken olla historian kengissä, mikä saa heidät kiinnostumaan kohteista entistä enemmän ja vierailijat kokisivat olevansa aktiivinen osa kokemusta. Se ei olisi aivan autenttista mutta kaikkea historiaa ei pystytä kopioimaan täysin nykypäivään. Luonto on muuttunut, polkujen käyttöasteet ovat muuttuneet autojen yleistyttyä, mutta vierailija saisi konkreettisen kosketuksen paikallisten elämään johon museoreitin kohteet liittyvät.

Kulkemisessa voi hyödyntää esimerkiksi pyöräilyä, kajaakkien käyttöä, vaeltamista, talvisin hiihtämistä tai moottorikelkoilla kulkemista. Näitä kaikkia vaihtoehtoja on hyvä harkita tulevaisuuden varalta, mutta niissä on myös rajoituksensa. Hiihtäminen vaatii latujen ylläpitoa ja moottorikelkkojen kanssa pitäisi ottaa huomioon vierailijoiden turvallisuus ja aikovatko he kulkea yksin vai ohjattuna. Nämä kaikki vaativat merkittäviä reittejä, joita ei ole tehty. Niiden käyttöönoton kanssa pitäisi ottaa huomioon maankäytön ongelmat, reitit ja vaadittavat resurssit. Jos museoreittiä kehitetään pienin resurssein, nämä eivät välttämättä ole parhaimpia valintoja vaan silloin pyöräily autojen ohella on kaikista helpoin ottaa käyttöön.

Vakituisten ohjattujen reittien käyttöönotto vaatii resursseja ja työtunteja, eivätkä niiden tekeminen välttämättä kannata riippuen kävijämäärästä tai kustannuksista. Ehkä olisi mahdollista tehdä ohjattuja retkiä silloin tällöin, jonne ihmiset voisivat varata paikkansa, mutta tämä olisi mahdollista vain silloin kun ei ole lunta. Talvikuukausina on mahdollista kulkea kohteille moottorikelkoilla.

Savukosken kunnassa tätä on toteutettu esimerkiksi Tarkkalan erämaatilalla niin, että tiettyinä päivinä kesäisin paikan päällä on Savukosken kunnan kulttuuritoimen opas. Kesällä

¹⁹⁸ Kalliomäki 2014: 20.

¹⁹⁹ Tyrväinen, Mäntymaa & Ovaskainen 2014: 10.

2026 näitä opastettuja päiviä oli 4 kappaletta, 1 kerran kesäkuussa ja 3 kertaa heinäkuussa. Muuten vierailijat voivat tutustua Tarkkalan pihapiiriin omatoimisesti.²⁰⁰ Sisälle he eivät kuitenkaan pääse, ellei paikalla ole opasta. Jos museoreitin kohteet eivät ole auki yleisölle muuten kesän aikana, esimerkiksi turvallisuussyistä, se voi vaikuttaa kuinka suuren palkinnon tai tyytyväisyyden museoreitillä on mahdollista saada.

Joillekin vieraille kohteiden oleminen kiinni voi olla negatiivinen puoli, koska he eivät pääse kohteisiin sisälle. Aukiolosta pitäisi informoida selkeästi, jotta vierailijoilla on mahdollisuus päättää kuinka paljon he haluavat käyttää aikaa ja vaivaa museoreittiin. Joissain tapauksissa vieraat voivat mahdollisesti vaihtaa lomakohtetta kokonaan, koska kohteiden pihapiirissä käyminen ei tuota yhtä paljon mielihyvää kuin se, että pääsee käymään rakennusten sisällä. Museoreitin perimmäinen tarkoitus on olla helppokäyttöinen ja antaa enemmän itsenäisyyttä ja valtaa matkailijalle kuin museoreitin ylläpitäjille. Museoreitin kehityksessä pitäisi ottaa huomioon kuinka informatiivinen se on itsessään ja miten saada vierailijat tyytyväiseksi, ottaen huomioon, ettei kohteita pystytä jättämään auki ilman valvontaa.

Tyytyväisyyttä voi lisätä muillakin tavoilla, jotta vierailijat kokevat elämyksiä muuallakin kuin museoreitillä. Museoreitille voi liittää enemmän ruokaa ja juomaa, koska ne olivat iso osa museoreitin kohteiden elämää, erityisesti juhlapäiviä, ja vieraanvaraisuutta. Olisi järkevää tuoda ruoka ja juoma yhtenä piirteenä museoreitillä, jotta tämä vieraanvaraisuus ja matkailuaspekti pystytään yhdistämään tarinaan ja lappilaiseen mentaliteettiin. Ruoka ja juoma on nähty tärkeänä osana vierailijan kokemusta matkailukohteessa²⁰¹. Makuaste on yksi tärkeimpiä aisteja sen vuoksi, että ne jäävät helposti ihmisten mieleen. Tutustumismatkalla saimme maistaa Marin reseptillä tehtyä kotikaljaa, joka oli itselle yllätys ja positiivinen kokemus. Se on jäänyt vahvasti mieleen vierailulta ja tämän aspektin lisääminen museoreittiin olisi vain museoreitille etu. Ruokaa ja juomaa voi myydä, annoksille voidaan tehdä teemoja ja ohjatuilla matkoilla tätä osuutta on mahdollista painottaa vielä enemmän. Tätä konseptia pilotoidaan kahvilan muodossa Tarkkalassa. Jos teemoitettua ruokaa ja juomaa myytäisiin, se vaatisi yhteistyökumppaneita ja laajempaa verkostoa museoreitin ylläpitämisessä.

Toinen tapa lisätä tyytyväisyyttä on huomioida majoitusvaihtoehtoja. Suurin osa matkailijoista saapuu kuitenkin toisilta paikkakunnilta, joten museoreitin läheiset

²⁰⁰ Savukosken museot s.a.

²⁰¹ Lukoseviciute et al. 2024: 11.

majoitusvaihtoehdot ovat erittäin tärkeitä²⁰². Tämäkin on yksi tapa luoda yhteistyötä museoreitin ja paikallisten yritysten välillä, mikä nähdään yhtenä luontoreittien rakennuspalikkana²⁰³. Kaikki eivät välttämättä halua teltailla museoreitin kohteiden pihapiireissä vaan haluavat erilaisen majoituskokemuksen. Jos he haluavat kuitenkin kokea kohteita paremmin, majoitusta olisi mahdollista pyörittää Alaponkussa ja Tarkkalassa. Alaponkussa majoitusta ylläpidetään jo tälläkin hetkellä, mutta Tarkkalassa olisi mahdollista yöpyä myös sisällä. Tarkkalassa on vuokrattavissa saunatilat, jotka ovat vesistön lähellä Tarkkalan tontin reunalla. Ongelma Tarkkalan käyttäminen majoituksena on siinä, että miten yöpyvät matkailijat saavat tarvitsemaansa yksityisyyttä, jos pihalla käy koko ajan muita museoreitillä kulkijoita. Tarkkalassa pilotoidaan kesällä 2026 erilaisia retriittejä, joissa majoitutaan Tarkkalassa. Retriittien lisäksi Tarkkalassa pilotoidaan taiteilijaresidenssiä kesällä 2026. Näiden suunnitelmien ohella olisi haastavaa kehittää museoreittiä ottaen huomioon mahdollisen yksityisyyden tarpeen.

Tarkkalaa on mahdollista kehittää matkailijaa osallistavampaan suuntaan, missä voi kokea konkreettisesti 1900-luvun elämää. Yksi vaihtoehto olisi tehdä siitä ikään kuin larppausta. Matkailijat varaisivat Tarkkalan esimerkiksi pari yöksi itselleen ja he pääsisivät kokeilemaan erämaatilasta ylläpitämistä ihan itse. Joku työntekijä tulisi paikalle 1900-luvun alkupuoliskolle sopivissa vaatteissa, kertoisi olevansa naapuritilalta ja näyttäisi miten asiat tilalla toimivat. Helppojen töiden kautta Tarkkalaa pystyttäisiin ylläpitämään osallistavalla ja mielenkiintoisella tavalla. Samalla matkailija saisi irti arjesta immerssiivisen elämyksen kautta, kokien moniaistillisesti Tarkkalan erämaatilalla elämäntyyliä.

Elävän historian kokeminen ei ole autenttista, koska nykypäivässä elävän ihmisen näkökulma maailmaan on täysin erilainen ja kokemukset erilaisia, mutta luomalla autenttisen vaikutelman museoreitin kohteissa, on mahdollista tuoda esille 1900-luvun alkupuoliskon ihmisen elämää²⁰⁴. Tarkoituksena on tekemisen ja kokemuksen kautta kertoa tarinoita, jotka valaisevat museoreitille tyypillistä elämää autenttisuuden vaikutelmalle uskollisesti²⁰⁵. Tämän ehdotuksen matalatasoisempi vaihtoehto olisi tehdä päivätapahtumia, joissa päästäisiin kokeilemaan erilaisia koti- ja pihatöitä erämaatilalla. Tätä olisi mahdollista tehdä myös

²⁰² Lukosevicitue et al. 2024: 11.

²⁰³ Lukosevicitue et al. 2024: 12.

²⁰⁴ McCarthy 2014: 107.

²⁰⁵ McCarthy 2014: 111.

Alaponkussa tai Puistolassa. Siinä hyödynnettäisiin elävän historian kokemusta ikään kuin keskiaikamarkkinnoilla tehdään mutta tekevämmällä näkökulmalla.

Keskiaikamarkkinoiden periaate luoda toinen maailma todellisuudesta yhdistyy museoreittiin siinä määrin, että molemmat tuovat menneisyyden koettavaksi elämyksenä. Museoreitillä ei ole välttämättä mahdollista pukeutua ajalle ominaisesti kuin keskiaikamarkkinoilla mutta keskivertovierailijalle kokemus voi olla saman tasoinen. He pääsevät kurkistamaan maailmaan, jota ei ole enää olemassa ja joka voidaan nähdä jännittävänä, erilaisena nykymaailmaan verrattuna. Osallistuminen ei vaadi pukeutumista tai tietoa, koska he oppivat uusia asioita joko kohteista tai, keskiaikamarkkinoiden tapauksessa, myyjiltä tai oppailta. Fiktio ja tarinan kehittäminen museoreitille saa vierailijan kokemaan kaiken syvemmin mutta se vaatii sitä, että museoreitillä tarina ja sen vaikutukset otetaan kokonaisvaltaisesti vastaan ja käytetään ilman, että tarina tuntuu tarinalta. Sen pitää tuntua vierailijalle todelta, vaikka tarinaan on lisätty asioita, jotka tekevät itse tarinasta mielenkiintoisen. Esimerkkinä tästä toimii Puistolassa järjestetty escape room, jossa merkittäviä henkilöitä (esim. Mosku) oli käytetty vapaasti tarinan ja maailmanluonnissa.

Sau-Herran lisääminen museoreittiin olisi mielestäni varteenotettava kehitysehdotus. Hän oli aikansa merkittävä henkilö Savukoskella ja myös erittäin rikas mies. Tutustumismatkalla yövyin Sau-Herran vanhassa kodissa, joka on osittain yksityishenkilön koti ja osittain tarjoaa turisteille ja muille vierailijoille majoitusta. Sau-Herra oli henkilö, joka mainittiin useaan otteeseen tutustumismatkalla ja mielestäni hänen lisäämisensä museoreittiin olisi oivallinen tapa sitoa museoreittiä entistä enemmän alueen sosiaalisiin verkostoihin. Ainoana ongelmana on, että museoreitillä historiallisesti merkittävien henkilöt on sidottu tiukasti museoreitin kohteisiin. Koska Sau-Herran talo on yksityishenkilön koti, on siis mahdotonta tehdä rakennuksesta museoreitin kohdetta ilman, että se aiheuttaisi ongelmia yksityisyyden ja julkisen käytön kanssa. Kompromissina mielestäni Sau-Herran lisääminen kotiseutumuseo Puistololan näyttelyyn ratkaisisi ongelman. Puistololan näyttelyssä tuodaan esille muun muassa Elina Oinonen, joka ei ole talossa ikinä asunut.

Museoreitin käyttöönotossa on tärkeää huomioida kohderyhmien tarpeet ja kuinka tehdä museoreitistä ja sen kohteista esteetön. Museoreittiä on mahdollista kokea käyttäen erilaisia kulkumenetelmiä, jotka vaativat eri tasoista valmistautumista museoreitin kehityksessä riippuen siitä, kuinka itsenäisen museoreitistä halutaan. On tärkeää kehitellä museoreitin tarinaa, jotta se osallistaa ja herättää ajatuksia vierailijassa. Vierailijaa on mahdollista osallistaa eri keinoin majoituksen, tekemisen ja ruuan ohella. Museoreitille kehitellyt teemat tukevat näitä

mahdollisuuksia ja niitä pystyy halutessaan käyttämään monipuolisesti. Museoreitin teemat ovat vain osa tarinaa, jotka toimivat apuvälineinä tarinallistamisprosessissa. Tämän tutkimuksen avulla kohteiden yhteneväisyyksiä on löydetty ja niistä on keskusteltu, ottaen huomioon kehitysehdotukset ja tärkeät huomiot suhteessa museoreitin kehitykseen.

BIBLIOGRAFIA

Painetut lähteet

- Bendix, R. 2018: *Culture and Value: Tourism, Heritage, and Property*. Indiana University Press, Bloomington.
- Grotenfelt, G. 1920: *Suomen Poronhoito: kuvia ja muistiinpanoja*. Otava, Helsinki.
- Helle, T. 2015. *Porovuosi: Tutkija pororenkinä Sompiossa*. Maahenki, Helsinki.
- Hihnavaara, L. 2002: *Luiron laulu*. WSOY, Helsinki.
- Hihnavaara, L. 2011 [2002]: *Luiron laulu*. WSOY, Helsinki.
- Kalliomäki, A. 2014: *Tarinallistaminen: Palvelukokemuksen punainen lanka*. Talentum, Viro.
- Kauhanen, J. 2014: *Nyörtyminen ympäristöpakolaiseksi. Lokan ja Porttipahdan tekojärvien sosiaalhistoria*. Tornion Kirjapaino, Tornio.
- Korhonen, T. 2008: *Poroerotus: Historia, toiminta ja tekniset ratkaisut*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Vaasa.
- Kännö, S. 2009: *Mosku. Kertomus poromies Aleksanteri Hihnavaarasta ja Lapin kenraali Kurt Martti Walleniuksesta vuosina 1900–1938*. WSOY, Helsinki.
- Lapin Maatalousseuran toimistosta 1915: *Perä-Pohjolainen*, 11.11.1915, 130: 3. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot. Viitattu 27.4.2026. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1277731?page=3>
- Paulaharju, S. 2025 [1939]: *Sompio: Luiron korpien vanhaa elämää*. SKS Kirjat: Helsinki.
- Poroerotuksia Sodankylässä 1934: *Rovaniemi*, 3.2.1934, 13: 2. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot. Viitattu 27.4.2026. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1900943?page=2>
- Poroerotus Oraniemellä 1959: *Kansan Tahto*, 15.2.1959, 37: 2. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot. Viitattu 27.4.2026. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/3088038?page=2>
- Selander, S. 2022: Designs in and for learning-a theoretical framework. Björklund Boistrup, L. & Selander, S. (eds.) *Designs for Research, Teaching and Learning*. Routledge, New York.
- Tikkanen, P.H. & Tikkanen, A. 1972: *Runneltu Sompio*. Kaleva: Oulu.

Painamattomat lähteet

- Aikamatka Sompion sydämeen – retki museoreitille 3.10.2025. 18.9.2025. Leader Pohjoisin Lappi Ry. Viitattu 15.1.2026. <https://pohjoisinlappi.fi/2025/09/18/aikamatka-sompion-sydameen-retki-museoreitille-3-10-2025/>
- Erämaatila Tarkkala. s.a.: Korvatunturi. Viitattu 27.4.2026. <https://korvatunturi.fi/naejakoe-artikkeli/tarkkalan-eramaatila/>
- Glossary. s.a. UNESCO. Viitattu 27.4.2026. <https://whc.unesco.org/en/glossary/224>
- Halonen, A., Hirvasalo, K. & Cavén, O. 2006: *Tarkkalan erämaatilán rakennusten restaurointi Savukoskella 2004–2006*. Museoviraston rakennushistorian osaston raportti 18. Museovirasto, Helsinki.
- Kotiseutumuseo Puistola. s.a.: Näyttelytekstit. Savukosken kunta, Savukoski.
- Korhonen, T. & Kännö, S. 2001: *Moskun talo. Sodankylän Alaponkun pihapiiri ja sen kunnostus 1997–98*. Museoviraston rakennushistorian osaston raportti 11. Museovirasto, Helsinki.

- Langinauer, C., Linnapuomi, A., Marti, M., Salonlahti, O. & Salovaara, S. 2021: *Museoiden saavutettavuus ja moninaisuuden tarkistuslista*. Kulttuurista kaikille. Opetus- ja kulttuuriministeriö, Helsinki.
- Marjakangas, S. 2025: Aikamatka Sompion sydämeen -museoretken palaute ja keskustelu. Raportti. Porisevat porstuat ja pohjoiset kulttuurimaisemat: Sodankylä.
- Porisevat porstuat ja pohjoiset kulttuurimaisemat. s.a.: Leader Pohjoisin Lappi Ry. Viitattu 27.4.2026. <https://pohjoisinlappi.fi/hankkeet/omat-hankkeet/porisevat-porstuat-ja-pohjoiset-kulttuurimaisemat/>
- Poronhoidon kehitys. s.a.: Paliskunnat. Viitattu 27.4.2026. <https://paliskunnat.fi/poro/poronhoito/historia/>
- Savukosken museot. s.a.: Savukoski. Viitattu 31.3.2026. <https://www.savukoski.fi/savukosken-museot/>
- Strand, M. 1994: *Saarivaaran vanha poroaita Savukosken Tanhuassa*. Museoviraston rakennushistorian osaston raportti 6. Museovirasto, Helsinki.
- Tanhua, S. 2025: *Kostoretkeä ja vakoilua: historiantutkimus kolttasaamelaisten muistitiedon tukena. Erilliselvitys saamelaisten totuus- ja sovintokomissiolle*. Valtioneuvosto, Helsinki.
- Tarkkalan erämaatila. s.a.: Kulttuuriympäristön palveluikkuna. Viitattu 27.4.2026. <https://www.kyppi.fi/to.aspx?id=130.201179>
- Turunen, B. 2016: *Sodankylän kunnanvaltuuston syntyhistoria. Katsaus suomalaisen alueitsehallinnon kehitysvaiheisiin*. Puhe. Sodankylän kunnanvaltuuston 100-vuotisjuhla (29.9.2016). Sodankylän kunnan valtuusto: Sodankylä.
- Vihreälehto, I. s.a.: Mitä on kulttuuriperintö? Opetushallitus. Viitattu 27.4.2026. <https://www.oph.fi/fi/opettajat-ja-kasvattajat/mita-kulttuuriperinto>
- Willman, T. 2024: *Saarivaaran poroaidan historiasta*. Haastattelu (26.9.2024). Litterointi Porisevat porstuat ja pohjoiset kulttuurimaisemat -hankkeella.

Tutkimuskirjallisuus

- Anderson, D., Shimizu, H. & Campbell, C. 2016: Insights on How Museum Objects Mediate Recall of Nostalgic Life Episodes at a Shōwa Era Museum in Japan. *Curator (New York, N.Y.)* 59 (1): 5–26.
- Bennett, A. 2005: *Culture and Everyday Life*. SAGE Publications Ltd.
- Guest, G., MacQueen, K.M. & Namey, E.E. 2012: *Introduction to Applied Thematic Analysis*. SAGE Publications, Inc.
- Halunen, J., Dahmane, N. & Pietilä, J. 2017: Elämyksellisyys ja tarinallistaminen. Isomursu, P., Hoppu, P. & Wallenius D. (toim.), *Minne matka, kulttuurituottaminen? Pohjoinen näkökulma kulttuurituottamiseen nyt ja tulevaisuudessa*. ePooki. Oulun ammattikorkeakoulun tutkimus- ja kehitystyön julkaisut 28.
- Handel, A. 2018: Distance Matters: Mobilities and the Politics of Distance. *Mobilities* 13 (4): 473–487.
- Håkansson, J. & Jonsson, M. 2023: Do women have to be extraordinary to get exhibited in Swedish museums? Cultural Heritage Sites, Museum Exhibitions and the Commercialization of Women from the Past. Yngveus, C.A., Tureby, M.T. & Trenter, C. (toim.), *(Un)contested Cultural Heritage: Archives, Museums and Public Spaces*. Malmö University Press: Malmö.
- Ireland, T. & Schofield, J. 2014: The Ethics of Cultural Heritage. Ireland, T. & Schofield, J. (toim.), *The Ethics of Cultural Heritage*. Springer: New York.

- Irving, Z. 2015: Transformation and Persistence in the Gender Division of Work. Richardson, D. & Robinson, V. (toim.), *Introducing Gender and Women's Studies*. Palgrave Macmillan: Basingstoke.
- Jeuring, J.H.G. & Haartsen, T. 2016: The challenge of proximity: the (un)attractiveness of near-home tourism destinations. *Tourism Geographies* 19 (1): 118–141.
- Kauppila, P. 2011: Cores and Peripheries in a Northern Periphery: A Case Study in Finland. *Fennia* 189 (1): 20–31.
- Kirshenblatt-Gimblett, B. 1995: Theorizing Heritage. *Ethnomusicology* 39 (3): 367–380.
- Lafrenz Samuels, K. 2015: Introduction. Heritage as Persuasion. Lafrenz Samuels, K. & Rico, T. (toim.), *Heritage Keywords: Rhetoric and Redescription in Cultural Heritage*. University Press of Colorado: Boulder.
- Larsen, J. & Svabo, C. 2014: The tourist gaze and "Family Treasure Trails" in museums. *Tourist Studies* 14 (2): 105–125.
- Lukoseviciute, G. & Nelson, M.A. 2024: Accessible Trail Tourism: Trail Accessibility and Difficulty Rating Approach Designed for Individuals, Including With Mobility Impairments. *International Journal of Tourism Research* 26 (6): 1–19.
- Lukoseviciute, G., Henriques, C.N., Pereira, L.N. & Panagopoulos, T. 2024: Participatory Development and Management of Eco-Cultural Trails in Sustainable Tourism Destinations. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism* 47: 1–15.
- MacLeod, N. 2017: The role of trails in the creation of tourist space. *Journal of Heritage Tourism* 12 (5): 423–430.
- McCarthy, P. 2014: "Living History" as the "Real Thing": A Comparative Analysis of the Modern Mountain Man Rendezvous, Renaissance Fairs, and Civil War Reenactments: A Review of General Semantics. *et Cetera* 71 (2): 106–123.
- Moss, W. 2024: Archaeology, Eurocentrism, and Postcolonialism: A Study from Quebec City. *Historical Archaeology* 58: 623–644.
- Naniopoulos, A., Tsalis, P., Papanikolaou, E., Kalliagra, A. & Kourmpeti, C. 2015: Accessibility improvement interventions realised in Byzantine monuments of Thessaloniki, Greece. *Journal of Tourism Futures* 1 (3): 254–268.
- Paasi, A. & Zimmerbauer, K. 2016: Penumbral Borders and Planning Paradoxes: Relational Thinking and the Question of Borders in Spatial Planning. *Environment and Planning A* 48 (1): 75–93.
- Prince, S. 2022: Affect and Performance in Ancestral Tourism: Stories of Everyday Life, Personal Heritage, and the Family. *Journal of Heritage Tourism* 17 (1): 20–36.
- Richardson, D. 2015: Conceptualising Gender. Richardson, D. & Robinson, V. (toim.), *Introducing Gender and Women's Studies*. Palgrave Macmillan: Basingstoke.
- Simon, R.I. 2011: A Shock to Thought: Curatorial Judgment and the Public Exhibition of 'Difficult Knowledge'. *Memory Studies* 4 (4): 432–449.
- Svensson, E., Haas, J. & Eckstein, R.L. 2020: Integrating Nature and Heritage in the Boreal Forests of Scandinavia? Exploration of a Low-Budget Method. *Landscapes* 21 (1): 72–92.
- Tyrväinen, L., Mäntymaa, E. & Ovaskainen, V. 2014: Demand for Enhanced Forest Amenities in Private Lands: The Case of the Ruka-Kuusamo Tourism Area, Finland. *Forest Policy and Economics* 47: 4–13.
- Vada, S., Dupre, K. & Zhang, Y. 2023: Route tourism: a narrative literature review. *Current Issues in Tourism* 26 (6): 879–889.
- Woodward, K. 2015: Gendered Bodies: Gendered Lives. Richardson, D. & Robinson, V. (toim.), *Introducing Gender and Women's Studies*. Palgrave Macmillan: Basingstoke.

Yi, K., Zhou, H., Liu, Y. & Wu, Y. 2025: Affective Empathic Interaction in Museum Narrative: Interactive Response Between History and Tourists' Culture. *SAGE Open*: 1–23.